

све ресурсе у простору са циљем побољшања економског развоја. При изради Програма развоја туризма уважени су трендови развоја туризма у свету и Србији и извршена су теренска истраживања са циљем дефинисања модела развоја за успешно позиционирање туристичке дестинације града Чачка на тржишту.

Са тежњом да се постигне виши степен квалитета туристичке понуде као и повећано укључивање локалног становништва приступљено је изради овог Програма. У резултатима истраживања нагласак се ставља на предуслове које треба испунити да би туризам заиста постао један од водећих елемената свеукупног развоја града Чачка.

Полазне основе

Све интерне и екстерне друштвене, економске и политичке промене, коју прати велики број ризика на глобалном и локалном нивоу, наметнуле су потребу да се истражи положај туризма Чачка у овим условима. Посебна пажња је посвећена сталном развоју технологија што великој мери усмерава величину и структуру друштвеног производа, развој туризма као и нови приступ развоју туристичких дестинација.

У средишту развоја туризма треба да буде профитабилни туристички производ чији је интегрални део максимално очувана животна средина као и стално побољшање квалитета. То је изузетно значајно јер привлачи туристе са различитих тржишта. На тај начин се утиче на укупни економски развој и благостање локалног становништва. Истраживања, која су урађена у оквиру Програма развоја туризма, уважавала су специфичне интересе сваке поједине дестинације и локалитета као уже дестинације, са посебним освртом на хетерогеност расположивих туристичких ресурса и атракција. Пошло се од уважавања свих релевантних основа, на начин да се туристички производ туристичке дестинације града Чачка обликује уз поштовање хијерархије циљева, а у развојном моделу ова дестинација сагледа у јединственом споју могућности које нуди њено окружење са нагласком на развој специфичних облика туризма.

Циљ истраживања

Према постојећој Стратегији развоја туризма Србије очигледно је да Србија има компаративне предности у туризму, међутим, закључак је да она није исправно тржишно позиционирана. Иако поседује диверзификовану структуру туристичких ресурса, добру саобраћајну повезаност и људске потенцијале

ПРОГРАМ

РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА ЧАЧКА ЗА ПЕРИОД 2019-2024. ГОДИНЕ

Увод

Предмет истраживања овог документа је Програм развој туризма града Чачка и могућности његовог одрживог развоја са циљем позиционирања Чачка као препознатљиве туристичке дестинације на домаћем и иностраном тржишту. Ово је примењено истраживање базирано на чињеницама да туризам представља привредну делатност која у потпуности валоризује

њени туристички производи нису довољно развијени ако да не могу бити адекватно пласирани на иностраном туристичком тржишту. Самим тим, наша земља не остварује девизни прилив од туризма који би могла. Досадашња недовољна улагања, кашњење процеса реструктурисања и приватизације, као и инострана улагања утичу на заостајање туристичке привреде појединих делова Србије, што се делимично пренело и на развој туризма града Чачка.

Циљ овог истраживања је да се изради модел развоја туризма града Чачка који је теоријски утемељен и који ће да осигура развој дестинације кроз стварање конкурентних туристичких производа. Програм развоја туризма града Чачка треба да да одговоре на сва отворена питања могућности развоја туризма, постави његову јасну визију и подржи начело одрживог развоја. Истраживањем треба да се дође до сазнања како понудити тржишту препознатљив туристички производ високог квалитета, који ће осигурати просперитет и виши квалитет живота грађана Чачка. То намеће обавезу да се препозна интерес свих учесника понуде и да се кроз партнерство оствари јединствено деловање јавног и приватног сектора.

Програм развоја туризма града Чачка је, од стране наручиоца и извођача, конципиран као основни стратешки документ којим ће се покренути укупни развој туризма. *Основни циљ* програма је повећање конкурентности туристичке понуде Чачка као туристичке дестинације уз истовремени пораст животног стандарда не само оних који су директно укључени у рад туристичке привреде, већ целокупног становништва. Кроз Програм развоја туризма посебна пажња се усмерава на већу валоризацију ресурса у туризму, повећано укључивање локалног становништва учешће у развоју туризма, укључивање младих и усмеравање будућих генерација за активно укључивање у развој туризма града Чачка. У тим оквирима приступило се разради *економских, еколошких и друштвених циљева*, чиме се значење плана шири и на друга подручја којима се одређује будућност и трасирају могући правци даљег развоја јасно препознатљиве туристичке дестинације града Чачка. Један од циљева даљег развоја туризма треба бити *приступање Чачка туристичкој регији Западна Србија*. На тај начин ће се максимизирати резултати развоја туризма у Чачку.

Визија

Визија развоја туристичке дестинације града Чачка, има основу кроз јасно дефинисане

опште и појединачне циљеве, уз уважавање свих специфичности простора, историје, културе и осталих ресурса за развој туризма. Сходно томе, план позиционирања града Чачка треба боље да валоризује квалитет туристичке понуде, очуване природне и антропогене ресурсе, људске ресурсе и њихово знање, као и укључивање локалне заједнице.

Хипотезе

У истраживању се полази од опште хипотезе да туризам може допринети комплетном економском развоју локалне заједнице, као и подизању стандарда и квалитет живота локалног становништва града Чачка. Овако постављену хипотезу можемо да докажемо имајући у виду следећа теоријска и практична сазнања:

- Савремена туристичка кретања на глобалном нивоу у сталном су порасту а глобализација доприноси великој *хетерогености* туристичке тражње на светском туристичком тржишту услед брзих економских, технолошких, културних, политичких и других промена.
- Туристички трендови се сагледавају у оквирима континуираног раста и развоја туристичке понуде и потражње и у условима све *израженије конкуренције* међу туристичким дестинацијама на светском туристичком тржишту;
- Србија у свету све више стиче имиџ атрактивне туристичке дестинације;
- Привреда града Чачка се последњих година суочава са озбиљним структурним променама, а делатности које делимично или потпуно нестају могу да се замене терцијарним сектором;
- Град Чачак дугорочно види своју шансу кроз развој малих и средњих предузећа у области туризма.
- Туристичка дестинација се препознаје по компаративним предностима, као потенцијалима које треба валоризовати и претворити у конкурентске предности.
- Само се рационалном и ефикасном сарадњом односно "партнерством" свих сегмената значајних за развој туризма може остварити конкурентска предност,
- Само иновативни туристички производ дестинацији може да јој осигура виши степен препознатљивости;
- Пласман иновативног туристичког производа намеће потребу избора оптималног модела управљања дестинацијом, што значи

изградњу интегрисаног менаџмента квалитета. То подразумева оснивање ДМО на локалном и регионалном нивоу као специфичног облика партнерства између јавног и приватног сектора.

Методe истраживања

Природа истраживања наметнула је потребу да се пође од историјске методе, како би се дошло до оцене достигнутог степена теоријских претпоставки. При томе је консултована бројна литература и могућности практичне примене ових поставки у пракси кроз истраживања на терену. Током истраживања и израде програма развоја туризма примењиване су све потребне методе истраживања као и уобичајени методолошки инструменти тако да су "desk" истраживања темељена на расположивој документацији у конципирању релевантних садржаја плана Програма развоја туризма, а "field" истраживачки рад базиран је на провереним методама и техникама.

Класификована су сва својстава до којих се дошло истраживањем како би се указало на битне везе и односе, а методом компарације се дошло до сазнања о жељеним циљевима и правцима развоја града Чачка као туристичке дестинације. Добијени резултати приликом истраживања су се применом дедуктивне методе обликовали у форму модела развоја, који ће се презентовати у дескриптивном и електронском облику.

Теоријска полазишта

Конкурентност на глобалном туристичком тржишту и структурне промене у туризму захтевају прилагођавање сваке туристичке дестинације новим односима и променама које су сталне. Тежиште се помера од појединог субјекта туристичке понуде на туристичку дестинацију односно на стварање интегралног производа дестинације са задатком увођења нових метода маркетинга, нове организације, система опремања и осигурања интегралног квалитета понуде.

Туристичка дестинација Чачак треба да буде стратешки дефинисана пословна целина, препознатљива по свим релевантним елементима, мора имати јасан имиџ и осигурати услове за стварање позитивног пословања. Туристичку понуду треба обликовати уз уважавање општих и посебних трендова, који доминирају на светском туристичком тржишту и које треба даље истраживати и ослањати се на њих.

Такав приступ је условљен све већим притиском конкурентског окружења, у коме само обједињени пословни и други субјекти могу да одговоре на све изазове на одговарајући начин.

Како савремени туристи не желе да користе само основну понуду туристичког места, већ захтевају организовану понуду и ван његових ужих граница, то још више наглашава потребу да се ова понуда интегрисе. Због тога треба да се истраже сви специфични захтеви потражње и понуде интегрисани садржаји у новој организованој форми, како би се могла одржати конкурентност дестинације уз уважавање еко-приступа и начела одрживог туризма.

Туристичка дестинација Чачак определила се за одрживи развој, с обзиром на очуваност природних ресурса и историјског наслеђа, а и због сазнања да за ову туристичку дестинацију туризам има више позитивних него негативних утицаја. Конципирање понуде туристичке дестинације мора да уважава основне компаративне предности, које треба да буду препознатљиве и прилагођене потребама циљног тржишта.

Град Чачак дефинише као туристичка дестинација којом треба управљати на новим основама и тиме *створити основне претпоставке за претварање компаративних у конкурентске предности*, као полазиште за боље позиционирање на националном и светском туристичком тржишту.

Организација истраживања

На полазиштима циљева, визије и прихваћене методологије, а у доказивању постављених хипотеза, током израде Програма развоја туризма нагласак је стављен на:

- тимски рад и мултидисциплинарност у организовању тима, и стално присутна теренска и друга изворна истраживања која су конципирана од посебног ка општем, односно према карактеристикама туристичког места и микролокација;
- континуирано тестирање резултата сваке фазе истраживања односно појединих тематских целина како би се садржај прилагодио стварним потребама и интересима свих заинтересованих у локалној заједници, а посебно са циљем да Програм развоја туризма прихвати локално становништво;

Очекивани резултати истраживања

Резултат овога истраживања је израда Програма развоја туризма града Чачка од кога се очекује да пружи јасне и реалне одговоре на сва отворена питања дефинисана пројектним задатком, с циљем *да се град Чачак позиционира као препознатљива туристичка дестинација*. Већ током уговарања, а посебно током истраживања постигнута је сагласност о

кључним, стратешким питањима одрживог развоја.

Израда овог пројекта треба да укаже на нека основна питања и правце развоја туризма града Чачка као што су:

- Повећање конкурентне способности Чачка на домаћем туристичком тржишту;
- Пласман Чачка на иностраном туристичком тржишту;
- Идентификација подручја са јаком потенцијалном туристичком понудом;
- Изналажење извора средстава за инвестирања у туристички развој;
- Трасирање праваца развоја туристичке свести локалног становништва;
- Стварање позитивног имиџа о туристичкој понуди Чачка на домаћем и иностраном туристичком тржишту;
- Обезбеђење примене овог пројекта.

Концепција и динамика истраживања

У складу са прихваћеном методологијом израде Програма развоја туризма извршено је обимно емпиријско истраживање стања туристичке понуде Чачка и биће организована презентација и радионица за дестинацију Чачак као целину. Осим тога, треба уговорити и радне састанке са члановима локалне управе, запосленима у туристичкој привреди града, са локалним становништвом и осталим заинтересованим особама. Истраживачки тим извршиће презентацију концепције израде Стратегије развоја туризма. Током 2018. године проведено је обимно емпиријско истраживање утемељено на репрезентативном узорку, а с циљем оцене постојеће туристичке понуде као јединствене дестинације. Резултати истраживања биће објављени тако да се препозна заједничко и посебно у туристичкој понуди ове јединствене туристичке дестинације и посебно ће се евидентирати локације у којима треба да се оствари већи степен прилагођености захтевима туристичког тржишта на које је туристичка дестинација Чачак оријентисана.

Истраживањем су обухваћене следеће циљне групе: туристичка привреда, туристичке организације, туристи и локално становништво. Анкетно истраживање проведено је на репрезентативном узорку, На тај начин свака анкетирани група дала је сопствено мишљење о елементима туристичке понуде Чачка али и о питањима која су од посебног интереса само за ту

интересну групу. Анкетним истраживањем о стању у туристичкој дестинацији и могућностима за развој туризма извршен је попис садашњег стања.

1. Туризам као глобални феномен

Укупна туристичка потрошња у свету последњих година чини између 10% и 12% светске привредне активности што туризам убраја у најважније привредне делатности света. На светском туристичком тржишту туризам се развија кроз увођење нових потреба и преференција потрошача. Усмереност туристичких кретања према одређеним дестинацијама условљена је низом елемената о којима се мора водити рачуна приликом израде програма развоја туризма, како се не би заостајало у туристичкој понуди.

1.1. Развојни трендови на светском туристичком тржишту

Непрестани раст иностраног туристичког промета резултирао је цифром од 1,326 милијарди иностраних туриста у 2017. години, што је повећање од 7% у односу на претходну годину. Девизни прилив који су они остварили је повећан за 5% у односу на претходну годину и износио је 1.300 милијарди US\$ у 2017.години. Уз остале приходе, који су остварени захваљујући овој делатности, туризам представља трећи по значају извозни сектор у свету. Овакав пораст иностраног туристичког промета највећи је од 2010 године, са највећим порастом у региону Европе (8%) и Африке (9%).

Светска туристичка кретања су усмерена пре свега ка Европском континенту. То значи да многе туристичке дестинације у Европи поседују све компаративне предности за развој туризма. Колевка народа и цивилизација, простор на коме су и почела да се развијају туристичка кретања и данас има примат у туризму. Самим тим, јасно су издиференцирани главни правци светских туристичких кретања на макро и микро плану.

Изузетно повећање светског туризма остварено је захваљујући укључивању туристичких дестинација широм света као и нових туристичких дестинација. Посебно место заузима тржиште Кине као најјаче емитивно туристичко тржиште и по броју туриста и по девизној потрошњи. Укупна потрошња кинеских туриста у 2017.години износила је 258 милијарди US\$, односно петину туристичке потрошње иностраних туриста у свету.

С обзиром да су у 2017 години туристи из Кине потрошили 94 милијарде US\$ више него

2016. године, очигледно је да се ради о изузетној експанзији овог дела светског туристичког тржишта.

Србија има значајне предности, када је кинеско туристичко тржиште у питању, с обзиром да је укинута визна режим и да је успостављена директна авионска линија Београд-Пекинг. Да ли ће Србија и Чачак то искористити зависи само од туристичких посленика.

Значај економских ефеката од домаћег туризма вишеструко је већи. Неки теоретичари туризма сматрају да је број домаћих туриста пет до десет пута већи него број иностраних туриста, у зависности од посматраних земаља. Самим тим и потрошња домаћих туриста је изузетно значајна за економију земље. Нажалост, још увек не постоји начин за валидно праћење потрошње домаћих туриста, па самим тим је не можемо ни измерити нити сагледати све њене ефекте на привреду у целини. Прерасподела туристичких кретања унутар макро регија утиче и на укупно учешће појединих земаља и дестинација у расподели девизног прилива.

1.2. Текући трендови на глобалном тржишту

Туризам је под утицајем бројних трендова који на различите начине делују на поједине сегменте тржишта. Локална заједница би требало да буде свесна тога и да развија туристичку дестинацију имајући у виду трендове који могу директно или индиректно да утичу на изборе потрошача и њихово понашање. Ово су неки од важнијих трендова који су се појавили и који могу утицати на успех понуде једне дестинације на туристичком тржишту.

Демографске промене по свом значају имају изузетну улогу на туристичком тржишту, и огледају се кроз различита кретања:

- Старосна структура на развијеним туристичким тржиштима као што су Европа и Северна Америка, показује све већи удео "*трећег доба*". Становништво стари, али има довољно слободног времена, слободних средстава, као и потребе које представљају изузетну повољност за развој *здравственог туризма*
- *Млађе становништво* има више новца за трошак и постаје значајнији сегмент. Ово је специфичан случај са „новим земљама туристичке тражње“ (као што су Кина, Русија, Пољска, Чешка). Раст на овим тржиштима ствара шансу за *активни/авантуристички туризам*.

Слободно време је глобално у порасту, али за богате људе постаје све вредније. Концепти временски богат, временски сиромашан и новчано

богат ће бити све важнији у сегментацији и начину на који тржишта пласирају производе. Путовања постају краћа али се јавља тренд „штедња времена“, тј. узима се краћи одмор или се одлази на путовање снова.

Главни тренд су *индивидуална путовања*, за разлику од традиционалних пакет аранжмана. Међутим, време које је драгоцено упућује туристе на посреднике код којих купују збир услуга.

Проблеми окружења постају све значајнији с обзиром на глобалну пренасељеност као и на климатске промене. Због тога повећана еколошка и социјална одговорност постају кључни трендови. Последице оваквог развоја човечанства на туризам укључују:

- Повећане трошкове за очување природних извора;
- Промене у туристичким токовима и сезоналности;
- Повећање захтева за еко туризмом и одморима у природи;
- Све већа повезаност окружења са законодавством и ценама.

С обзиром на претходне елементе без одговарајућег планирања или управљања туристичком дестинацијом, туризам може нанети штету животној средини, проузроковати друштвене или културне конфликти и негативно утицати на локалну заједницу. Одрживи развој утиче на животну средину геопростора и његову привреду и унапређење ресурса за садашње и будуће потребе како туриста тако и локалне заједнице. због тога је учешће локалне заједнице веома значајан критеријум одрживости туризма у једној туристичкој дестинацији.

Глобализација ће се наставити кроз глобалну трговину роба и услуга са све већом хомогенизацијом култура, што ће допринети стварању нових дестинација и нових тржишта, а то ће бити изазов за развој туризма и стварању све веће конкуренције. То ће утицати и на стварање глобалнеј радне снаге са повећањем врсте послова које ће често морати да попуњава увозна радна снага.

Сигурност боравка и заштита туриста данас имају несумњиво изузетну улогу у одабиру путовања и туристичких дестинација. Док расте осећање несигурности, повећано од стране терориста који циљају на туристичке дестинације, опрезност потрошача се смањује уз прихватање неминовности оваквих догађаја.

Трендови животног стила потрошача су одувек имали веома важну улогу за формирање туристичког тржишта. Људи су све више мотивисани од стране спољних утицаја као што су жеља за самоостваривањем и креативним изражајем, као и за оригиналним искуствима а не режираним представама за туристе. Како је све теже задржати потрошача и имати лојалне туристе с обзиром на појаву нових туристичких дестинација, изузетно је важно да туристичке дестинације имају свој оригинални имиџ који ће олакшати њихову препознатљивост на тржишту.

Потражња за различитим врстама туризма као што су и авантуристичка путовања, религиозна, специфична, уникатна доводе и до стварања и развој дестинација које нуде специфичне и уникатне туристичке производе.

Туристи траже савете путем Интернета (блогови) па се појављују и специјализовани сајтови. На тај начин Интернет може да управља будућим развојем у путовањима/дистрибуцији туристичких услуга. Промене у информационој комуникационој технологији (ИСТ) ће укључивати напредовање у сфери мобилне телефоније и дигиталних ТВ, што ће резултирати богатијим подацима за потрошаче и развојем нових електронских система плаћања. Маркетинг поруке базиране на искуству и осећањима имаће већу важност у одлукама о путовању.

Имајући у виду нагли развој саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре и њихов утицај на развој туризма, свака дестинација која жели да опстане на туристичком тржишту мора да поклони изузетну пажњу да поклони овом сегменту туристичке понуде. Без обзира на све, аутомобил ће остати примарно превозно средство у туризму нарочито за домаћа путовања. Приликом стварања нових туристичких производа и пласирања нових туристичких дестинација на глобалном тржишту посебна пажња треба да се обрати *побољшању доступности* и могућности кретања кроз туристичку дестинацију. Морају да се узму у обзир сви видови саобраћаја који су важни за долазак туриста у дестинацију и изграђеност потребне инфраструктуре.

Перспектива развоја међународног туризма у светским оквирима (према UNWTO), је *растући утицај нових дестинација* у регионима који се развијају, и деловање процеса глобализације и новонасталих технологија, као и *раст конкурентности* кроз снижавање цена туристичких услуга и производа. Крај прошлог и почетак овог века су показали колико је туризам осетљив и рањив према кризним ситуацијама, али је и прилагодљив и еластичан. Будућност развоја,

промоције, пласмана и реализације туристичког производа зависиће од многих трендова у туристичком пословању. Сагледавајући основне елементе туристичког тржишта и кључне трендове долазимо до следећих чињеница:

- Повећање удела становништва старости преко 50 година у индустријализованим земљама ће повећати тражњу за е-сервисима који се односе на путовања у иностранство, нарочито за далеке дестинације као специфичне облике туризма;
 - Потражња за кратким одморима ће расти, док ће класични одмори и даље бити присутни, али не значајно;
 - Производи и услуге ће имати виши ниво персонализације заједно са одговарајућом потражњом;
 - Туристичке регије ће убрзано морати да стварају брендинг и маркентишке стратегије;
 - Интернет и подржавајући сервиси са даљим новим посредницима ће значајно променити улогу традиционалних путничких посредника (туристичких агенција, итд.). Велики део тржишта биће директно on-lajn резервисање од стране путника а појавиће се и разни видови смарт агената на тржишту;
 - Виртуелни туристи ће све више да траже мултимедијалне туристичке информације.
- Интерактивни ТВ и мобилни уређаји ће се користити за дистрибуцију туристичких производа и услуга у фази која претходи путовању;
- Интернет видео омогућује потенцијалним туристима да предузму тест-туре одређених дестинација виртуелном техником;
 - Већина туристичких организација ће користити Интра мреже;
 - Посебна примена електронских технологија ће обухватити смарт картице за различите функције, укључујући шеме управљања оданашоћу дестинацији, разне *бонусе за позитивно понашање према природној околини дестинације* итд.;
 - Дигитални водичи за градове су већ широко распрострањени и убрзано избацују из употребе штампане брошуре и водиче.;
 - Туристички провајдери ће лакше и чешће формирати стратешка партнерства, нудећи комплементарне понуде.

1.3. Визија развоја до 2030. године

Светски туризам, упркосим бројним изазовима попут светске економске кризе, безбедносних и здравствених ризика (терористичке претње, епидемије условљене климатским променама и слично), бележи стабилан раст у читавом свету, изузев држава у којима се одвијају ратни сукоби попут Сирије и Либије. Према подацима UNWTO, у 2017. г. број туристичких долазака у међународном туризму је премашио 1,32 милијарде туриста. Државе са највећим бројем долазака су Француска (87 милиона долазака), Шпанија (82 милиона), САД (76 милиона), Кина (61 милион) и Италија (58 милиона). Такође, UNWTO предвиђа даљи стабилан раст по стопи од 3,3% на годишњем нивоу, што значи да ће до 2030. године број туриста у међународним туристичким кретањима износити 1,8 милијарди. Ако се томе додају и кретања у оквиру појединих држава (сматра се да је број туриста у домаћим туристичким кретањима 5 до 10 пута већи него у међународним, у зависности од државе) може се очекивати преко 9 милијарди туриста у свету.

На основу доступних података и пројекција развоја светског туризма до 2030. године може се издвојити неколико најбитнијих момената:

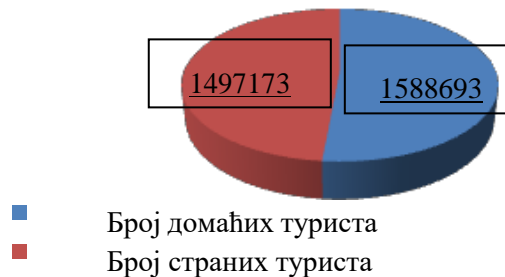
- Годишња стопа раста међународних туристичких долазака до 2030. године износиће 3,3% или око 43 милиона нових туриста годишње;
- Државе са економијама у развоју ће бележити дупло већи раст међународних туристичких долазака од развјених држава (4,4% наспрам 2,2%);
- Значајно ће се повећати удео туриста из држава Азије и Пацифика, првенствено Кине из које је у 2017. години 129 милиона туриста учествовало у међународним туристичким кретањима чиме је већ на првом месту у свету;
- Очекује се даље опадање учешћа традиционалних туристичких региона као што су

Европа и Северна Америка.

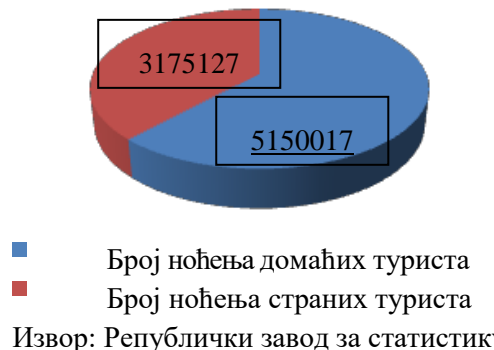
Када је у питању Република Србије примећено је значајно повећање броја туриста у последњих неколико година. Тако је у 2017. години у Србији било 3,085 милиона туриста (1,58 милиона домаћих и 1,49 милиона страних туриста), односно 12% више него 2016. године, што је изузетан раст туристичког промета. У 2017. години остварено је око 8,33 милиона ноћења (5,15 милиона домаћих и 3,17 милиона страних туриста), односно 1% више него у 2016. години.

Графикон бр. 1. Број туриста и број остварених ноћења у републици Србији у 2017. години

Број туриста у Републици Србији

Број остварених ноћења у Републици Србији

Може се очекивати да ће Република Србија задржати снажан раст туристичког промета у периоду до 2030. године, али вероватно нешто мањег интензитета. У прилог расту туристичког промета иду светски трендови као што су откривање нових дестинација и засићеност туриста традиционалним дестинацијама, планирање више одмора током године, већи раст туристичког промета у државама са економијама у развоју, близина великих емитивних центара попут држава централне и западне Европе и слично. За очекивати је да ће до 2030. године број туриста у Републици Србији бити дуплиран чак и уз смањење годишње стопе раста на 8% до 9%

Чачак може да се прикључи позитивним трендовима уоченим у развоју туристичког промета у свету и Србији и искористи глобалне трендове у своју корист. Тим пре, што је у последње две године примећено веће интересовање домаћих и страних туриста за нове дестинације у унутрашњости Србије и повећање туристичког промета у још недовољно развијеним дестинацијама у Србији. Уколико се Програм развоја туризма града Чачка буде

плански примењивао и спроводио Чачак може да очекује значајан годишњи раст броја туриста и ноћења који би у периоду до 2030. године требало да се увећају 2 до 3 пута.

2. Развојне могућности туризма и угоститељства града Чачка

Приликом израде Програма развоја туризма града Чачка неопходно је осврнути се на Стратегију развоја туризма Републике Србије која дефинише основне правце развоја туризма у нашој земљи и Стратегију одрживог развоја града Чачка која дефинише стратешке ресурсе, компоненте и правце развоја Чачка. Анализом ових стратешких докумената долази се до полазних основа за израду Програма развоја туризма, које су на тај начин усклађене са највишим националним стратешким документом за развој туризма и највишим стратешким развојним градским документом. Овим приступом се осигурава правилан плански будући плански развој туризма у Чачку.

2.1 Осврт на Стратегију развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године

Стратегија развоја туризма Републике Србије донесена за период од 2016. г. до 2025. г. представља ревизију Стратегије развоја туризма донесене 2006. г., пошто она није дала предвиђене и очекиване резултате услед низа објективних и субјективних препрека. Најновија Стратегија кроз анализу постојећег стања и досадашњег степена развоја туризма, туризма конкурентских земаља, предности и недостатака туризма, затим пословну мисију, визију и циљеве развоја туризма даје избор приоритетних туристичких производа, предлог приоритетних туристичких дестинација, анализу утицаја на културно наслеђе и природна добра и предлог политике развоја туризма.

Анализом постојећег стања и упоређивањем са пројекцијама стања у оквиру Стратегије из 2006. г. може се уочити да су остварени резултати далеко испод пројектованих почев од броја туристичких долазака, остварених ноћења, бројатуристичких предузећа, до броја запослених у туризму. Сви показатељи по посматраним категоријама су и поред чињенице да су забележили раст далеко испод пројектованих резултата из Стратегије донесене 2006. г. Дакле, реално остварени резултати,

упоређени са скромнијом пројекцијом, преко 50% лошији. Ово говори о неадекватно извршеној анализи стања и трендова и нереалним пројекцијама будућих резултата. Да би се то избегло, у Стратегији за период од 2016. г. до 2025. г. извршена је детаљна анализа кретања туристичких долазака и ноћења, смештајних капацитета, угоститељства, инвестиционих активности, светских и домаћих туристичких и економских показатеља и трендова. Том приликом идентификован је далеко стабилнији и бржи раст долазака и ноћења страних туриста док је код домаћих туриста у посматраном периоду забележен просечан годишњи пад долазака од 2,7%, односно ноћења од 4,1%. Последњих година и код домаћих туриста бележи се раст туристичких долазака и ноћења.

Кроз анализу основних туристичких трендова, поред осврта на пројекције и очекивања UNWTO-а за период до 2030. г., примећена је појава нових трендова и то првенствено:

- у начину промоције и резервација,
- у настанку нових типова смештаја и
- у домену мотива и очекивања туриста.

Нови трендови у начину промоције и резервације кроз развој и примену нових комуникационих алата и е-маркетинг технологије омогућавају развој дигиталних платформи и канала комуникације који повезују све учеснике на туристичком тржишту где сваки учесник може интерактивно да комуницира са свима и свачим ("интернет ствари"). Ове нове трендове треба инкорпорирати и у наступ и комуникацију Чачка као туристичке дестинације са учесницима на туристичком тржишту, а ради брже, тачније и свеобухватније комуникације са туристичком привредом и туристима. Посебан значај у овој комуникацији данас имају друштвени медији попут блогова и друштвених мрежа путем којих се дестинација на непосредан начин може обратити циљним тржиштима, а у сврху промоције дестинације и унапређења дестинацијског бренда. Овако дефинисана комуникација са туристичким тржиштем, уколико се правилно примени, може учинити маркетиншке напоре ефикаснијим и ефективнијим уз истовремене значајне уштеде.

У погледу типова смештаја примећено је да услед промена у понашању потрошача долази и до доређених промена у избору типа смештаја па се примећује све веће интересовање потрошача за глампинг или гламурозни кампинг као ултимативни вид кампинга који не искључује додир са природом, напротив наглашава га, али уз сав комфор који саремени туристи траже. Остали трендови у типовима смештаја су трансформација великих међународних хотелских ланаца и усклађивање са аутентичношћу дестинације, појава или тачније речено поновна актуелизација малих породичних смештајних објеката који омогућавају организацију боравка и одмора по сопственом избору кроз непосреднији и приснији однос са гостима и директнији контакт гостију са природом и локалном културом и средином.

Када су у питању савремени трендови у мотивима или очекивањима туриста приметна је веће заинтересованост за интензивни одмор, односно за одмор у оквиру кога је време до детаља испланирано и искористишено, затим за концепт "пробати нешто ново" или (уознавање нових дестинација, више аутентичних доживљаја кроз концепт "живети као локалци"), за све облике културног наслеђа, за градске одморе који су постали интересантнији од приморским туристичким дестинацијама, за групна путовања на прославе и забаве, фитнес, спортске и wellness и спа одморе који бележе стабилан раст, као и за гастрономски туризам, често у форми саставне компоненте укупног културног искуства током путовања. Увидом у идентификоване трендове може се приметити да Чачак поседује ресурсе и могућности који би укључили и неке од нових трендова у мотивима туриста. Ту се, пре свега, мисли на концепте "пробати нешто ново" и "живети као локалци", а затим и на интензивне одморе, туризам наслеђа и гастрономски туризам.

Актуелна Стратегија развоја туризма Републике Србије идентификује и **главне трендове на светском и домаћем туристичком тржишту**. У прилог развоју туризма Републике Србије иде чињеница да је Европа водећи регион по броју туристичких долазака са учешћем од 51% у укупном броју међународних туристичких долазака. То погодује и развоју туризма у Србији, посебно ако се има у виду да највећи број долазака

страних туриста у Европу чине одласци у Јужно/Медитерански део Европе, коме припада и Република Србија. Међутим, када је у питању број туриста који долазе у Јужно/Медитерански део Европе, Србија се налази на зачељу по броју туриста с обзиром да су иза ње само Македонија и Босна и Херцеговина. Потребно је унапредити туристичку понуду Србије како би се овакво стање поправило, односно како би се број долазака страних туриста у наредном периоду повећао. Такође, када су у питању државе порекла страних туриста који долазе у Србију, највећи број њих је са простора бивше Југославије, затим осталих балканских држава, а ван овог простора нешто је већи број долазака туриста из Немачке и Руске федерације. Доласци туриста са других континената су далеко ређи, али уз отварање директних авио линија ка Њујорку и Пекингу за очекивати је значајан раст броја долазака туриста из САД и Кине.

Када су у питању домаћи туристи у Републици Србији 2015. г. је, након деценије опадања броја долазака и ноћења, забележен раст у броју долазака од 12% и броју ноћења од 8%. Овај раст је у великој мери резултат програма Владе Републике Србије и промотивних акција туристичких организација које су усмерене ка привлачењу домаћих посетилаца. Овај тренд треба искористити за даљи развој туристичког производа Чачка и његовог пласмана на домаћем туристичком тржишту. Главни правци кретања домаћих туриста су ка:

- великим градовима (Београд, Нови Сад, Ниш);
- планинским центрима (Златибор, Копаоник, Тара, Дивчибаре...) и
- бањским и климатским местима (Врњачка Бања, Сокобања, Селтерс Бања, Горња Трпача, Бања Ковиљача...).

Нажалост, међу водећим бањским местима у Србији не налази се Овчар бања која има дугу традицију и располаже природним и антропогеним ресурсима који погодују развоју туризма. Требало би искористити постојање интересовања домаћих туриста за производима бањског туризма, развити, унапредити и осавременили туристички производ Овчара Бање.

Стратегија развоја туризма републике Србије идентификовала је приоритетне туристичке производе и то су:

1. МИСЕ и пословна путовања;
2. кратки градски одмори (city break);
3. планине и језера;
4. здравствени туризам (spa & wellness);

који имају висок приоритет у првих 5 година након доношења Стратегије

5. кружна путовања;
6. наугички туризам;

који имају средњи приоритет у периоду од 5 до 10 година након доношења Стратегије

7. догађаји
8. рурални туризам;
9. специјални интереси;
10. транзитни туризам;

који се третирају као приоритетне додане вредности за читав период за који је донесена Стратегија.

Чачак као туристичка дестинација има природне и антропогене туристичке ресурсе чијим даљим активирањем и развојем може да се позиционира на туристичком тржишту Србије кроз скоро све идентификоване приоритетне туристичке производе са посебним нагласком на здравствени туризам, туризам догађаја, кружна путовања, рурални туризам, туризам специјалних интересовања и транзитни туризам. Међутим, овде треба напоменути да Стратегија развоја туризма Републике Србије није препознала Чачак као туристичку дестинацију и један од полова развоја туризма у Србији, што јесте отежавајућа околност, али кроз плански приступ развоју туризма у Чачку могуће је превазићи ову ситуацију. Сматрамо да ће се ова ситуација најбоље превазићи *приступањем града Чачка туристичкој регији Западна Србија* на чему се тренутно ради.

Завршни део Стратегије развоја туризма Републике Србије односи се на институционалну инфраструктуру, надлежности и послове министарства надлежног за послове туризма, Туристичке организације Србије као националне туристичке организације, регионалних и локалних туристичких организација, гранских, професионалних удружења и организација и

Националног савета за развој туризма Републике Србије. Такође, дефинишу се мере подршке и инвестиције како привредним субјектима тако и научним и образовним институцијама и удружењима, спортским организацијама, НВО, правним и физичким лицима под једнаким условима. Мере за подршку и инвестиције се деле на директне (бесповратна средства, кредити, фондови ризичног капитала и јавно и приватно партнерство) и индиректне (увођење ниже стопе ПДВ-а, развој система олакшица за послодавце, развој програма ваучера за домаће грађане и слично).

Увидом у Стратегију развоја туризма Републике Србије може се закључити да она представља добру полазну основу за доношење планског документа за развој туризма у Чачку, с тим да се морају узети у обзир локалне специфичности које утичу на развијање интегралног туристичког производа Чачка. Том приликом потребно је да се искористе сви ресурси којима располаже Чачак, а у складу са приоритетним туристичким производима које идентификује Програм развоја туризма. Зато и један од важнијих циљева даљег развоја туризма треба бити *приступање Чачка туристичкој регији Западна Србија*. На тај начин ће се максимизирати резултати развоја туризма у Чачку.

2.2. Осврт на Стратегију одрживог развоја града Чачка

Као други значајан стратешки документ на који се треба ослонити приликом развоја туризма у граду Чачку јесте Стратегија одрживог развоја града Чачка која је донесена 2011.г. Стратегија обухвата кључне области које су неопходне за одрживи развој града и то:

1. Област јавне инфраструктуре која обухвата развој основне инфраструктуре као што су развој привредних зона, саобраћајно-комуникационе инфраструктуре, комуналне и енергетске инфраструктуре, инфраструктурних објеката културе и спортске инфраструктуре и развој институционалне инфраструктуре која обухвата градску управу и јавна предузећа и установе које се брину о функционисању града, али и удружења грађана као значајан партнер града у плановима даљег развоја.

2. Област економског развоја који посебан акценат даје на развој индустрије, пољопривреде и села, услуга и трговине.
3. Област друштвених делатности које обухватају делатности социјалне заштите и развој људских ресурса под које спадају образовање, наука, уметност и спорт и рекреација.
4. Област заштите животне средине у коју су укључене заштита и управљање водама и ваздухом чији квалитет утиче на укупан квалитет живота локалног становништва и квалитет боравка и доживљаја туриста, а поред тога управљање и развој геодиверзитета и биодиверзитета, али и управљање отпадом, биомасом и енергијом са посебним освртом на обновљиве изворе енергије и енергетску ефикасност који, свакако, представљају и основу развоја савременог туризма, па се као такви морају имплементирати и у одрживи развој туризма града Чачка.

Приметно је да Стратегија одрживог развоја града Чачка не третира туризам као једну од стратешких компоненти укупног одрживог развоја града, већ је ова делатност инкорпорирана у сектор услуга, чији део свакако јесте. С тим у складу, стратешки ресурси, капацитети и инструменти развоја туризма се не издвајају већ се третирају као интегрални део укупног одрживог развоја града. Мишљења смо да би било сврсисходније и адекватније да се туризам, а у складу са стратешким опредељењима градске управе, третира као посебна компонента укупног одрживог развоја града што свакако и јесте.

Ипак, Стратегија одрживог развоја представља добру полазну основу развоја стратешког документа који ће бити усмерен ка развоју туризма у Чачку јер третира стратешки развој оних ресурса и капацитета који представљају основу развоја туризма на овом простору. Анализом сваке од области уључених у Стратегију одрживог развоја могу се добити полазне основе за даљу израду Програма развоја туризма Чачка.

У оквиру области јавне инфраструктуре за развој туризма су посебно значајни развој саобраћајно-комуникационе и комуналне инфраструктуре јер директно утичу положај Чачка

и његову доступност емитивним туристичким тржиштима са једне и квалитет боравка туриста у дестинацији са друге стране. Иако је Чачак до сада био на магистралном путу М22 (Ибарска магистрала) као једном од најважнијих праваца туристичких кретања домаћих и страних туриста у Србији квалитет саобраћајнице није одговарао потребама развоја савремених туристичких кретања. Ова позиција је значајно поправљена прво израдом плана, а затим и имплементацијом плана изградње аутопута Београд-Јужни Јадран и завршетком прве деонице аутопута између Љига и Прелјине чиме је туристички положај Чачка значајно поправљен у смислу конкурентске позиције и доступности с обзиром да је постојећи Коридор X пролазио на удаљености од 90 км до 140 км од Чачка па самим тим није имао ваћи значај за повезивање са главним емитивним центрима у Србији. Даљом изградњом аутопута Београд-Јужни Јадран Чачак ће се приближити тржиштима Београда и Војводине чиме ће поред транзитног туризма, који је до сада био један од водећих облика туризма у Чачку, моћи значајније да развија и друге облике туризма с обзиром да поседује добру ресурсну основу.

Реализацијом плана изградње аутопута Појате-Прелјина или Моравског аутопута још ће се више побољшати саобраћајни и туристички положај Чачка чиме ће он постати далеко доступнији и тржишту источне и јужне Србије. Поред тога, изградњом Моравског и аутопута Београд-Јужни Јадран, постојећа путна мрежа на подручју Чачка у дужини од 500 км моћи ће, кроз адаптацију и модернизацију, адекватније да се искористи за потребе развоја туризма јер ће бити смањен притисак комерцијаних возила великих габарита што ће утицати на бољу доступност свих делова дестинације. Железнички саобраћај, за сада не игра већу улогу у развоју туризма, осим у делу транспорта роба и то ће вероватно тако и остати док се не модернизује железница у складу са савременим потребама туриста. Иако је најближи аеродром Чачку у Лађевцима, прихват туриста који стижу авио саобраћајем у Србију је претежно у Београду, а затим у мањој мери у Нишу и може се очекивати да ће тако остати у наредном периоду.

Када је у питању комунална инфраструктура Стратегијом одрживог развоја

обухваћено је стање водоснабдевања, фекалне и атмосферске канализације, третирање напуштених животиња и управљање чврстиом, биолошким и другим отпадом. Приметно је да стање комуналне инфраструктуре има значајан простор за унапређење и да би требало обратити пажњу на овај сегмент инфраструктуре приликом израде и релаизације планова развоја туризма и изградње туристичке супраструктуре. Потребно је теренутно стање на територији града Чачка ускладити са потребама савременог туризма и туриста и развијати комуналну инфраструктуру у правцу што веће рециклаже свих облика отпада уз укључивање еколошки прихватљивих и по окружење повољних материјала и техника изградње, управљања и одржавања туристичке супраструктуре. На тај начин ће се унапредити пословање туристичких, али и осталих привредних субјеката уз значајне уштеде енергије, смањење количине чврстог и биолошког отпада, а све то би имало позитивне последице по стање животне средине на читавом простору града Чачка.

У оквиру области економског развоја посебну пажњу привлачи начин на који Стратегија одрживог развоја третира сектор услуга, а у вези са тим и пољопривреде и села. Као што смо већ рекли, у оквиру Стратегије одрживог развоја града Чачка туризам се посматра само као део сектора услуга, а не као засебан стратешки сектор који утиче на укупан економски развој. Стратегија само наводи који су тренутни недостаци, односно препреке које се морају превазићи да би туризам дао боље резултате, од недостатака туристичке инфра и супраструктуре преко маркетиншких активности до квалитативних и квантитативних елемената туристичке понуде. Свакако, израда ове студије је први корак у правом смеру, када је у питању развој туризма на подручју града Чачка, али сматрамо да би туризам морао бити издвојен и другим стратешких документима Чачка као посебан стратешки сектор. У вези са реченим, примећено је да се код развоја пољопривреде и села туризам не препознаје као једна од развојних шанси, што он свакако јесте, па би у комбинацији са осталим неопходним мерама наведеним у стратегији туризам значајно унапредио развој пољопривреде и села чачанског краја. Стога, ова студија обухвата и

стање и могућности укључивања туризма као једне од развојних шанси пољопривреде и села.

Код области друштвених делатности за развој туризма посебан значај имају стање опште безбедности и образовање. Код опште безбедности треба у што већој мери отклонити недостатке који су уочени у ефикасности код расветљавања кривичних дела која могу имати директан негативан утицај на укупну безбедност дестинације и прецепцију безбедности код туриста. Други битан аспект безбедности односи се на проблем недовољне безбедности у саобраћају, а који је директна последица стања и карактера путне мреже. Изградњом раније споменутих аутопутева који ће се укрштати код Чачка требало би очекивати да ће се значајно побољшати и безбедност у саобраћају и повећати проток саобраћајница чиме ће се утицати и на квалитетнији доживљај Чачка као туристичке дестинације. образовање као део људских ресурса, а који су обухваћени у оквиру друштвених делатности, је један од основних предуслова квалитетног развоја туризма. У Чачку постоје 2 средње школе које едукују кадрове за потребе туризма и угоститељства и то Прехрамбено-угоститељска школа и Економска школа које имају смер трговина, угоститељство и туризам. За сада оне едукују довољан број кадрова за оперативна радна места и места нижег менаџмента у туристичким и угоститељским привредним субјектима на подручју града Чачка, с тим да је потребно путем даљег школовања на високошколским установама ван Чачка и кроз стручне семинаре и обуке оспособити кадрове за радна места средњег и вишег менаџмента, али и укључити локално становништво кроз програме неформалног образовања, едукација и оспособљавања и то првенствено у области сеоског туризма.

Област заштите животне средине обухвата одрживо управљање природним ресурсима у које спадају, вода, ваздух, земљиште и геодиверзитет, биодиверзитет, енергија и обновљиви извори енергије, биомаса и отпад. Идентификовани су следећи проблеми: опадања квалитета воде Западне Мораве услед загађења приликом проласка кроз град, неадекватних септичких јама, загађења локалних потока, непостојања постројења за пречишћавање

отпадних вода, повећања загађења ваздуха саобраћајем, загађења ваздуха изазваног коришћењем чврстих горива, нелегалне и бесправне градње, стварање дивљих депонија, бесправне сече шума која узрокује и појаву клизишта, прекомерне употребе пестицида, недовољне едукације локалног становништва у вези са проблемима животне средине, гомилања органског отпада уз смањење продукције биомасе, ниског нивоа рециклаже отпада, неодговорног и неадекватног односа становништва према отпаду, недовољна примена соларних панела и других обновљивих извора енергије услед недостатка едукације, подстицајних средстава и других позитивних мера које би утицале на повећање учешћа обновљивих извора енергије, недовољне енергетске ефикасности јавних и осталих објеката и недовољне заштите биодиверзитета. Све наведене проблеме требало би у што краћем року отклонити или свести на најмању могућу меру у складу са законским прописима, а што је неопходно како би се обезбедио квалитетан туристички производ и квалитетан доживљај код туриста који посете Чачак. Здрава и очувана животна средина је један од основних предуслова планског развоја туризма, а која не сме тим развојем бити угрожена.

3. Стање, потенцијали и ограничења развоја туризма града Чачка

Кроз сагледавање природно-географског оквира који обухвата туристички и географски положај Чачка, климатске карактеристике, геолошки састав и рудна богатства хидрографске и биогеографске карактеристике простора, затим сагледавање антропогенних ресурса, социо-економског оквира, комуналне инфраструктуре, људских ресурса и правног оквира утврдићемо тренутно стање, идентификовати потенцијале и евентуална ограничења развоја туризма града Чачка.

3.1. Природно-географски оквир

Град Чачак се налази у средишњем делу централне Србије, у Моравичком округу, између општина Горњи Милановац на северу, и Лучана на југозападу. На западу је општина Пожега, која припада Златиборском округу. Источно је општина Кнић, која је у саставу Шумадијског

округа. На југоистоку је општина Краљево, која је у саставу Рашког округа.

3.1.1. Туристичко географски и саобраћајни положај Чачка

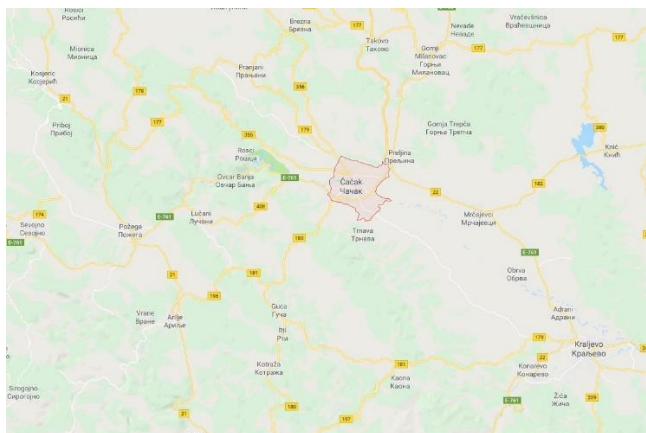
Моравички округ захвата општине Горњи Милановац, Чачак, Лучани и Ивањица. Простире се од Рудника, Суворора и Маљена на северу, до Голије на југу. Укупна површина Моравичког округа је 3016 км² и у њему живи 231 000 становника. Административни центар је град Чачак. Територија општине Чачак захвата површину од 636 км² где је према попису из 2002. године живело 117 072 становника. Централно место општине чини град Чачак где је, према истом попису, забележен број од 73 217 житеља.

У свом јужном делу захвата део динарске Србије, односно планине Овчар и Јелицу. У северозападном делу захвата планинску област северозападне Србије, где су Каблар и подгорина Маљена и Суворора. град Чачак захвата географски простор од 43°44' до 44°01' северне географске ширине и од 20°07' до 20°38' источне географске дужине. Град Чачак се налази на 43°53' северне географске ширине и 20°21' источне географске дужине.

Град Чачак има повољан географски положај у односу на зоне и локалитете изузетне туристичке атрактивности. У туристичку понуду се убрајају: Бања Горња Трепча, Овчар Бања, Слатинска Бања, комплекс овчарско - кабларских манастира ("Српска Света Гора"). Ту су недовољно искоришћени потенцијали за развој сеоског туризма, као и могућности развоја транзитног туризма.

Чачак има повољан саобраћајно - географски положај, јер се налази на раскрсници путева између западне, југозападне и централне Србије, односно Шумадије. Путна мрежа у дужини од 505 км, од чега је 341 км савременог коловоза је задовољавајућа. Привредном и културном развоју овог краја доприносе међународни магистрални пут Београд - Чачак - Ужице - Златибор - Црна Гора и железничка пруга Пожега - Сталаћ. На ове саобраћајнице прикључује се неколико прометних путева, па се у Чачак релативно лако стиже из више праваца.

Карта бр. 1. Чачак и околина

Извор: <https://www.google.com/maps/place/Čačak/>

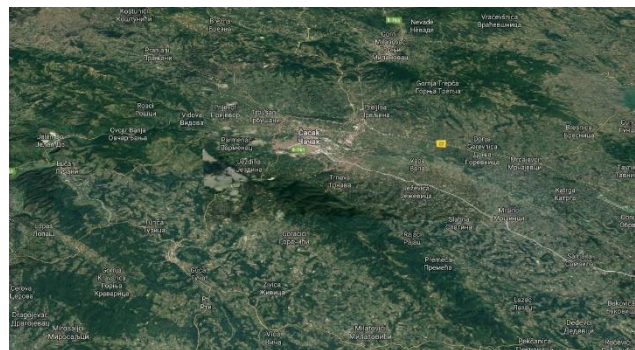
Територију града пресеца железничка пруга нормалног колосека која долином западног Поморавља спаја две веома важне железничке комуникације: пругу Београд - Бар код Пожеге на западу и међународну пругу Београд - Ниш - Солун код Сталаћа. Најближа лука је београдска. Најближи аеродром је у Лађевцима (35 км). Следе аеродром Поникве (80 км), и аеродром "Никола Тесла", Београд 160 км. Пренос висти, писама, пакета врши ПТТ „Чачак“. Што значи да на територији града Чачка у области саобраћаја и веза постоји друмски, железнички и ПТТ саобраћај. Чачак је подручје са јако развијеном дигиталном телекомуникационом мрежом као и организованим саобраћајем у области мас медија (радио и телевизија).

3.1.2. Рељеф

Битна карактеристика рељефа јесте да се налази на контакту Шумадије и унутрашњих Динарида. Надморска висина се креће од 204 м (ушће Бресничке реке у Западну Мораву) до 985 м (највиши врх планине Овчар). Град Чачак лежи на надморској висини од 242 м. Западно Поморавље, односно Чачанска котлина, представљају за потенцијал за развој пољопривреде, а ту су резерве мрко - лигнитног угља, врло повољни услови за развој саобраћаја и насељавање, затим погодни терени за изградњу и ширење насеља

(за изградњу индустријских, стамбених и других објеката комуналне инфраструктуре).

Слика бр. 2. Сателитски приказ рељефа Чачка и околине

Извор: <https://www.google.com/maps/place/Čačak/>

Територија града Чачка, у погледу рељефа, може се поделити на:

1. Чачанску котлину са надморском висином од 200 до 300 м која представља морфолошку целину;
2. Брежуљкасто - брдски предео са надморском висином од 300 до 500 м;
3. Планински предео од 500 до 985 м.

Чачанска котлина на територији града оивичена је планинама Овчар и Каблар са запада, Јелицом са југа и Вујном и Буковиком са севера. Дужина Чачанске котлине од Овчарско - Кабларске клисуре до краљевачког сужења износи око 40 км, средња ширина око 5,5 км, а укупна површина износи нешто преко 270 км². Град Чачак се налази у централном делу Чачанске котлине на обалама Западне Мораве.

Брдско - брежуљкасти предео део је територије која чини прелаз између равничарског и планинског предела и захвата скоро трећину територије града Рашчлаћен речним долинама, даје утисак благо заталасаног земљишта које се спушта у Чачанску котлину. На њеним падинама се налазе бројни засади воћњака и винограда који у пролеће и јесен привлаче својим цветним мирисима и плодовима.

Планински предео по пејзажној разноликости, облику и висини, биљном и животињском свету, поседује посебне природне вредности. Издвојићемо планине Јелицу, Овчар, Каблар и Вујан.

Јелица је најдужа планина у чачанском крају (929 м). Пружа се правцем северозапад - југоисток у дужини од 30 км. Представља природну границу између брдско - брежуљастог Драгачева на југу и Чачанске котлине на северу. Највиши врх Јелице је Црна стена (929 м). Познати су још врхови: Вериње (874 м), Градина (846 м), Рајачки вис (818 м) и Стјеник (789 м). Подножје планине је под ораницама и воћњацима, док су у вишим пределима храстове и четинарске шуме са солидним фондом дивљачи. Јеличке стране се спуштају у косе између којих су питоме долине. Преко њених превоја изграђени су путеви још од старина који спајају Моравску низију са Драгачевом.

Планина Јелица је у прошлости служила и као место окупљања и договора устаника и бораца за слободу. Нека места су била и попришта љутих битака. На Стјенику је 1941. године формиран Чачански партизански одред „др Драгиша Мишовић“.

Овчар (985 м) је највиша планина на територији општине. Од Јелице је одвојен преседлином Стражевица (610 м) са које се врло стрмо диже купасти врх. Претежно је састављен од кречњака и доломита кроз које је избила дебела жица еруптивних стена. На стрмој кречњачкој страни, према Западној Морави, усечена је Овчарско - Кабларска клисура. На врху Овчара изграђен је, преко 60 м висок, ТВ релеј и подигнута зграда са уређајима за потребе радија и телевизије. Поред овог релеја налазе се остаци старог релеја који је срушен за време бомбардовања 1999. године. Са највишег врха, који је уједно највиши врх чачанске општине и видиковац, пружа се леп поглед на околину, Чачанску котлину, Овчарско-Кабларску клисуру и меандре Западне Мораве, што представља туристичку атракцију.

Каблар (885 м) је сачињен од дијабаза, ројнаца, кречњака и серпентина. На југу је одвојен од Овчара дубоко усеченом Овчарско - Кабларском клисуром. Ова јужна, готово гола, стрма и кршевита страна у клисури, је јако врлетна и на више места окомита. Високе, голе литице уздижу се над Моравом неколико стотина метара. На овој страни се налази и планинска стаза која води до пећине под самим врхом. Северне падине су благе и постепено прелазе према подгоринама планина Маљен и Сувобор. Подножје планине

(изузев јужних падина) је под ораницама, воћњацима и пашњацима, док су виши предели под шумом.

Вујан (857 м) представља планински венац који одваја Чачанску котлину на југу од таковско - рудничког краја на северу. Расчлањен је на више планинских врхова, као што су Велики Вујан (857 м), Буковик (850 м) и Острица (802 м). У подножју су, по косама, језерски седименти. У вишим пределима су шуме, док су нижи предели искрчени за оранице, воћњаке и пашњаке.

Некада, у давној прошлости, у овом крају, а нарочито на простору између Вујна и Рудника, било је доста вулкана. Из вулкана је куљала усијана маса из земљине унутрашњости. На местима где су били вулкани створена су узвишења у облику оштрих врхова (купа). Вулкани су се одавно угасили, али су на тим местима остала узвишења која личе на пластове сена: Јешевац, Растовљак, Тријеска, Градина и друга.

Планински предео северозападно од Каблара, представља подгорину Маљена и Сувобора на територији општине Чачак, чија надморска висина, углавном, прелази 800 м. Терен је испресецан речним токовима и рашчлањен живописним речним долинама Каменице и Чемернице. Изграђен је, углавном, од вододрживих стена (шкриљци), затим серпентина и прекривен је вегетацијом (шуме, ливаде и пашњаци). Просечна надморска висина терена је преко 600 м. Истичу се врхови: Вјетриња (797 м), Велико поље (829 м), Годун (824 м) и Шиљаковица (808 м).

Овчарско-Кабларска клисура се налази 8 км западно од Чачка и раздваја високу Шумадију на северу од Драгачева и Старовлашко - Рашке висије на југу. Клисура се налази већим делом на територији општине Чачак, а мањим делом на територији општине Лучани. Позната по природним лепотама и богатом споменичком наслеђу, Овчарско - Кабларска клисура је Уредбом Владе Републике Србије заштићена као предео изузетних одлика и као природно добро од изузетног значаја сврстана у „I категорију“. Заштићено природно добро има површину 2250 хектара, од чега је на подручју општине Чачак 1750 хектара.

Кроз клисуру пролази западно - моравски путни правац који је веза северне Србије са западним делом земље и Црном Гором, као и железничка пруга Сталаћ - Ужице. Дужина Клисуре мерена дуж речног корита је 16 км. Највећа дубина клисуре је у њеном средишњем делу и у односу на врх Каблара износи око 620 м, а у односу на врх Овчара 710 м.

Овчарско - Кабларска клисура представља јединствену морфолошку целину. Усечена је између планинских масива Овчара (985 м) и Каблара (885 м) у тријаским кречњацима. Дугачка је око 20 км и одликује се стрмим странама и укљештеним меандрима. Дно корита Западне Мораве лежи на 270 м надморске висине. То значи да се највиши врх Каблара (885 м) налази на 610 м над реком, а највиши врх Овчара (985 м) на 710 м. Ово је највећа дубина клисуре. Некада је Морава у клисури била необуздана и пенушава, али је сада савладана и умирена. Њено корито је преграђено на два места и тако су створена два језера и две хидроцентралне: Овчар и Међувршје. Сада се снага Мораве користи за производњу електричне енергије, а језера служе за одмор, разоноду, спорт и риболов. У источном делу, Овчарско - Кабларска клисура је предиспонована раседом који је означен термом (Овчар Бања).

Слика бр. 2. Овчарско-кабларска клисура

Извор:

<http://www.travel.rs/sr/priroda/planine/ovcarsko-kablarska-klisura>

Две саграђене бране су природан водоток Западне Мораве преобратиле у вештачка језера. Изградњом хидроелектране „Међувршје“ формирано је вештачко језеро површине 150 хектара и највеће дубине око 23 м. Језеро је погодно за спортове на води и риболов. Друго, узводније језеро, настало је изградњом бране

„Овчар Бања“. Засипањем је, практично, сведено на речни ток. Једине сталне притоке Западне Мораве на територији Клисуре су Бањски поток и Асановац. Остале притоке често пресушују. Извора, као места појављивања подземних и изданских вода, на подручју Клисуре има четрдесетак. Ту је и десетак бунара.

Спелеолошким истраживањима на подручју Клисуре констатовано је четрдесетак спелеолошких објеката, потлачина, кратких пећина и две крашке јаме. На Каблару је пописана 31 пећина. Најдужа је Врелска пећина са леве стране Бањског потока, дужине 70 м. Најатрактивнија пећина је Турчиновац, чији је отвор висине 10 м и ширине 6 м. А свакако најпознатија је пећина Кађеница, на десној страни Клисуре, око 1 км узводно од бране у Овчар Бањи. Име је добила по паљењу снопова сламе на њеном улазу од стране Турака у време Хаџи - Проданове буне 1814. године, када је у њој димом угушен већи број скривених Срба.

Турчиновац пећина се налази на вертикалној литици Каблара на висини око 600 м, односно око 300 м изнад корита Западне Мораве. Дужина испитаних канала износи око 60 м. Пећина је проста и једноставна врелска. Од улазног отвора ширине 20 м и висине 25 м, једноставан канал се незнатно проширује, пратећи пукотину правца југоисток - северозапад. Пећинског накита нема. Хидролошка активност Турчиновца престала је у време када је Западна Морава почела да спушта своју долину и корито испод висине 300 м, и да усеца укљештене меандре на излазу из Овчарско - Кабларске клисуре.

Врелска пећина усечена је дуж западне подгорине Овчара у долини Бањске реке, десне притоке Западне Мораве. Улаз у пећину лежи на висини од 370 м, око 3 метра изнад корита реке. Дужина испитаних канала пећине износи 56 м. Врелска пећина је типична речна, проста пећина. Троугласти отвор пећине, ширине 3 метра, налази се на левој страни корита и делимично је затворен блоковима. Врелску пећину је изградио подземни ток сталног крашког врела које избија десетак метара испод улазног отвора.

Остале пећине на Каблару -

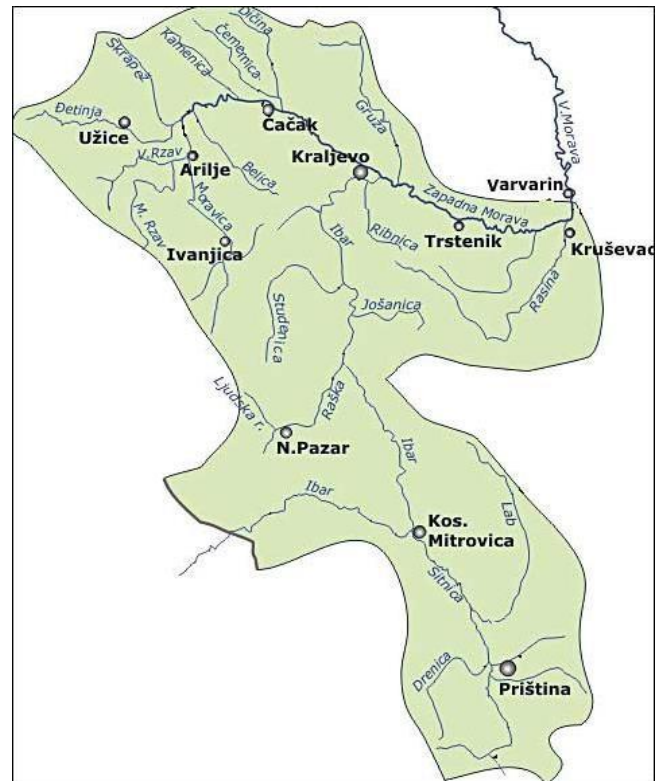
Драгослављева пећина се налази на северној страни Каблара у Рошцима, засеок Чвркићи. Почиње вертикалном јамом, која се на дубини од 5,5 м проширује у омању дворану пречника 7 м. Бочни канали су зарушени и неиспитани. *Черкића пећина* се налази на северној падини Каблара, у засеоку Чвркићи, атар села Рошци. Улаз је на 650 м висине, широк 2,5 м, а висок 0,5 м. На улазу у пећину канал је широк 6 м, да би се после 30 м од улаза профил се смањило. После ове раздаљине пролаз је затворен материјалом. *Пећина испод Грде* налази се испод самог врха Каблара, непосредно испод пећине Турчиновац. Дно јој је покривено блоковима и другим материјалом. Претпоставља се да је у вези са Турчиновцем, јер је образована врелским током. Недалеко од ње је и друга мања *Пећина испод Велике косе*.

3.1.3. Хидролошке карактеристике

Од хидрографских објеката града Чачак, највећи значај имају реке, језера и термоминерални извори. Све воде на територији града припадају сливу Западне Мораве. Површина града Чачак припада сливу Западне Мораве, односно Велике Мораве. Изворишта притока Западне Мораве налазе се у пределу планина које оивичавају чачанску котлину, па су њихова ушћа на територији града Чачак. Петничка и Премећка река, преко Лазачке реке припадају сливу Западне Мораве, али им је ушће ван територије општине Чачак. Западна Морава тече територијом града Чачак у дужини око 55 км.

Западна Морава је лева притока Велике Мораве и настаје спајањем реке Моравице и реке Ђетиње, које се састају код села Лепосавића на 302 м.н.в. и дуга је 210 км. Ако се за изворишни крак Западне Мораве усвоји њена десна саставница, Моравица, онда је дужина њеног тока 318 км, а површина слива 15469 км² (од чега је 325 км² у изворишту Ибра, на територији Републике Црне Горе). Дужином тока протиче наизменично кроз котлине и клисуре. У Чачанску котлину Западна Морава улази са запада, пробијајући се кроз Овчарско - кабларску клисуру дугу 20 км. По изласку из клисуре она даље тече кроз равницу према истоку протичући поред градова Чачка, Краљева и Крушевца.

Карта бр. 2. Слив Западне Мораве

Извор:

<http://ozonpress.net/hronika/zabrinjavajuci-kvalitet-vode-zapadne-morave/attachment/1-sliv-zapadne-morave/>

Ширина и дубина Западне Мораве зависе од водостања. Низводно од бране код села Парменца широка је око 150 м, а дубока 0,5 - 2 м, а у вировима и више од 5 до 6 м. Река има нестабилно корито у котлинама: лако поткопава и руши обале, па премешта корито, нарочито после већих поплава, када је под водом цео крај око реке, па је тада широка и до 2 км. На територији града Чачак, прима притоке: *Каменицу, Ловницу и Раковац*, са десне, *Јововац, Грабовац и Ђурила реку* са леве стране

Каменица настаје од *Црне Каменице*, која извире на месту звано Баре (1060 м) и *Беле Каменице* која извире код Дивчибара (940 м). Површина слива је 216 км², а територији града Чачак припада око ¼ површине. Улива се у Западну Мораву на граници села Видова и Пријевој. Вода је доста чиста, па се у току лета користи за купање.

Чемерница постаје од *Граба* и *Велике Буковаче*. Дужина главног тока *Чемернице* је 30,5 км, од чега 20 км тече територијом града Чачак. Површина слива *Чемернице* до ушћа *Дичине* је 235

км². До ушћа Дичине у Чемерницу прима следеће притоке: *Топлик* (2,75 км) и *Црни поток* (2,25 км) са десне стране. Притоке са леве стране су: *Јерички поток* (3 км), *Горевничка река* (12 км), *Миљевачка река* (11,25 км) са највећом притоком *Каљевац* (5,5 км), *Ракова* (5 км), *Слатина* (7 км) и *Дичина*.

Дичина је највећа притока Чемернице. Настаје од *Мале Дичине* и *Велике Дичине* које се састају у Горњим Бањанима. Територијом града тече у дужини од 10 км. Са леве стране прима притоке: *Манастирски поток* (5 км), *Вујанску реку* (3 км) и *Бесни поток* (3 км).

Са леве стране у Западну Мораву уливају се још: *Бањски поток* (6,5 км), који је име добио по Бањи Трепчи, *Островачка река* (12 км) са највећом притоком *Вујетиначком реком*. *Буковик* (5,5 км) који извире на 610 м надморске висине, са притоком *Требеж*. *Бресничка река* (16 км) која настаје од токова *Дубокац* и *Перача* а већа јој је притока *Вољавча*.

Са десне стране у Западну Мораву се уливају реке чија се изворишта налазе на обронцима Овчара и Јелице, а то су *Риђачки поток* (2 км), *Парменачки поток* (3 км), *Придворичка река* са *Јездинским потоком*, чија је укупна дужина 6 км, *Лозничка река* (3 км), *Атеничка река* (5 км), *Трнавска река* (5 км) која извире као *Саставци*, *Карача* (4 км), *Јежевичка река* (7 км), *Липничка река* (5 км), *Слатинска река* (5 км), *Мришначка река* са *Великим потоком* и *Бели вирови*, односно *Грабовац*.

Језеро Међувршје је највеће на Западној Морави. Настало је преграђивањем ове реке на излазу из Овчарско - Кабларске клисуре. Бетонска брана је висока 30 м, а дугачка 190 м. Надморска висина језера је 273 м, а запремина воде у њему 18,5 милиона м³. Највећа дубина је 23 м. Вода се из језера Међувршје тунелом одводи до постројења истоимене хидроелектране, чија је јачина 6,89 KW, а годишња производња електричне енергије 42,6 милиона киловата.

Овчарско - кабларско језеро је настало подизањем бетонске бране узводно од железничког моста, бивше, узане пруге Чачак - Ужице, код Благовештењског тунела. Дужина бране је 45 м, а висина 12 м. Дужина језера је око 7 км, а ширина 40 - 100 м. Спада у мања вештачка језера, јер му је пројектована запреми-

на 3,07 милиона м³. Вода овог језера се тунелом одводи до хидроцентрале „Овчар Бања“. После проласка кроз турбине вода се бетонским каналом, код Овчар Бање, враћа у корито Западне Мораве, где већ почиње језеро Међувршје.

Језеро Парменац је треће изграђено на Западној Морави код истоименог села. Намена му је да акумулира воду за наводњавање (800 000 м³). Своју праву функцију нема, јер систем за наводњавање не функционише.

Брана Парменац узводно од Чачка изграђена је да наводњава 18.550 хектара. Изградња је трајала десет година и брана је предата на управљање тадашњој, Пољопривредној задрузи „Хидропродукт“ у Чачку.

Језеро у Рекреативном центру „Младост“ изграђено је као четврто језеро на Западној Морави код Стадиона ФК „Борац“. При изградњи, основна намена му је била, при изградњи, за купање, рекреацију и забаву. Због загађености воде Западне Мораве дуго није било у функцији за коју је подигнуто. Са побољшањем квалитета воде у реци, током протеклих година коришћено је за купање.

Хидросистем за наводњавање чачанске котлине почео је да се гради 1953. године. У плану је била изградња са обе стране Западне Мораве, а изграђен је само канал на левој обали у дужини од 25 км. Од главног канала одваја се читава мрежа мањих површинских канала за развод воде по њивама у дужини од 27 км.

Извори се на територији града најчешће јављају на додиру стена различите старости, дна и обода котлине и долинских равни и долинских страна. Различите су издашности па неки и пресушују током године. Јачи извори се налазе у брдско - планинском пределу, на планинама Јелица, Овчар, Каблар, Вујан, Буковик. Извори су каптирани и њихове воде се користе за снабдевање насеља изградњом преко 50 локалних водовода.

На територији града који припада западноморавској зони, јављају се и термоминерални извори који се користе у здравствено терапеутске сврхе и за туризам. За те намене валоризују се: *Овчар Бања*, *Бања Горња Трепча* и *Слатинска Бања*.

Овчар бања се налази 18 км западно од Чачка, у Овчарско - Кабларској клисури на

надморској висини од 278 м. Развила се на простору између природног тока Западне Мораве и испусног канала из хидроелектране „Овчар Бања“. Бања обилује изворима термоминералне воде. Лековита вода Овчар Бање има температуру од 35°C до 37,5°C и по саставу је слабо сумповита, једна вода. Од катјона садржи највише калцијума, магнезијума, натријума и калијума, а од анијона бикарбоната и хлорида. Садржи и слободан сумпорводоник, слободну угљену киселину, мало литијума, стронцијума и цезијума. Радиоактивност воде је незнатна (уран, радијум и радон). Лековите компоненте Овчар Бање су макроелементи - калцијум и натријум, микроелементи - калијум, литијум, рубидијум, цезијум, стронцијум, баријум, јод, бром, кобалт, фосфор, флуор и манган.

Лековита својства њених вода су познати одавно тако да је о њој писао и славни турски путописац Евлија Челебија. Минерална вода Овчар Бање се користи за лечење:

- реуматичних обољења (дегенеративне појаве, спондилоза, артритис);
- нервних поремећаја;
- кожных болести;
- последица прелома костију и повреда мишићног ткива.

Бања има купатило са хомеотермалном водом, која се користи за пуњење два базена и десет када. Лечење је под контролом здравствених радника из Чачка.

У Овчар Бањи се налази једна од најстаријих хидроцентрали у Србији. У Бањи се налазио и ауто - камп са бунгаловима који сада није у функцији, па би на томе требало поради с обзиром на важност смештајних капацитета за туристички боравак. На вештачком језеру као и на старом кориту реке Западне Мораве између viseћег и путничког моста заступљен је спортски риболов. У Овчар Бањи, поред здравствених услуга, гостима су на располагању терени за спортско - рекреативне активности, базен за рекреацију са термоминералном водом, активан одмор у природи, обале реке и језера. Постоји могућност сплаварења и планинарења. Такође се, посредством Туристичке организације Чачка, могу се организовати излети, екскурзије и сплаварења.

Смештајне капацитете бање чине ресторани „Каблар“ са смештајем, ресторан „Дом“ са смештајем, поменути ауто - камп који сада није у функцији, кафана „Блеф“ са смештајем, смештај у домаћој радиности.

Бања Горња Тречка се налази у југозападној Шумадији, испод шумовитих планина Вујан и Буковик, у клисурастом делу речице Бање. Смештена је између Чачка, Горњег Милановца и Мрчајеваца. Саобраћајно је добро повезана путним правцима до свих већих градова у Србији. Од Београда је удаљена 159 км, Чачка 18 км, Горњег Милановца 9 км, Мрчајеваца 13 км, а од Ибарске магистрале 8,5 км. Представља ваздушну бању захваљујући надморској висини. Њен географски положај са брдско - планинским залеђем условљава благу умерено - континенталну климу која прелази у субпланинску са малим колебањима годишње температуре, што повољно утиче на развој богатог и разноврсног биљног и животињског света.

Пространи шумски комплекси обрастли буквом, грабом, цером, јасеном, липом и четинарима, као и ливаде обрастле разнобојним цвећем на организам делује умирујуће и ојекљујуће, а боравак у бањи чине благотворним и разноврсним, што утиче на опоравак и релаксацију организма. Просечна температура ваздуха која је у летњим месецима 20°C, умерена влажност ваздуха, интензитет облачности и сунчевог зрачења, као и брзина ветрова са севера и северозапада не утичу битно на промену времена. Ово поднебље карактеришу нешто топлије јесени у односу на пролећне месеце.

Бања Горња Тречка позната је под именом „Атомска Бања“ и има три извора лековите воде. Вода за пиће по саставу је хидрокарбонатна, земноалкална, силицијумска хипотерма. Температура јој је 26°C, а капацитет 0,4 л/сек.

Вода у хладнијем (горњем) базену (сонда 1) по саставу је хипокарбонатна, земноалкална, борносилицијумска хипотерма са температуром 30°C. Капацитет овог базена је 15,5 л/сек. *Вода у топлијем (доњем) базену* (сонда 2) по саставу је хидрокарбонатна, земноалкална, цезијумска хипотерма, са температуром 30,5°C и капацитетом 2,5 л/сек.

Капацитети термоминералних извора Горње Трепче износе укупно 20,8 л/сек, односно преко 1200 л/мин.

Сви извори су истог порекла и сличног хемијског састава. Вредност Ph фактора износи 7,4 до 7,5 и по томе се вода Горње Трепче може окарактерисати као неутрална са тенденцијом ка слабоалкалном типу.

Физичко - хемијска анализа минералне воде указује на највеће присуство магнезијума и калцијума, натријума и калијума од катјона, а од анијона највише има хидрокарбоната, сулфата и хлора. Заступљено је мноштво минерала: баријум, сребро, манган, олово, бакар, хром, никл, цезијум, рубидијум, стронцијум, кобалт, ванадијум, титан, уран, радон и радијум.

У *лековитом блату и хумусу* Горње Трепче има литијума, рубидијума, цезијума, и то много више него у минералној води ове бање. Ови елементи су значајни за лечење нервних и реуматичних обољења.

Минерална вода Горње Трепче је благо радиоактивна. Лечење се обавља купањем, пијењем воде и употребом пелоида (облагање блатом). Купање траје 20 до 30 минута. Дневно се пије од један до два литра воде. Облоге од лековитог блата се стављају у загрејаном стању у трајању од пола сата. Вода и пеллоид се могу користити за лечење неуролошких болести (мултиплекс склероза, церебрална парализа), реуматских болести, гастритиса.

Медицинске индикације односе се на:

- *реуматске болести* - хронични инфламаторни реуматизам (Бехтеревљева болест и реуматодни артритис), дегенеративни реуматизам, психогени реуматизам;
- *неуропсихијатријске болести* - мултиплекс склероза, стање после прележаног мијелитиса и енцефаломиелитиса, постраумске мијелопатије, церебрална парализа, неурозе, неуростеније, дистиније и депресивна стања;
- *болести гастроинтестиналног тракта* - хронични гастритиси и дуоденитиси, улкусна болест желуца и дуоденума без компликација, функционална болест желуца и дуоденума;

- *обољења периферних крвних судова* - хронична обољења артеријског периферног крвотока и хронични едеми венског порекла.

Лечење се обавља у бањском стационару „Горња Трепча“, под контролом специјалистичке лекарске службе. Завод располаже добро опремљеном лабораторијом и оспособљен је за спровођење рехабилитације и физикалне медицине. Исхрана за бањске госте је организована у ресторану са одговарајућим капацитетом obroка дневно, који одговарају смештајним капацитетима.

Слатинска бања се налази у селу Слатини, 17 км југоисточно од Чачка, на северној страни подножја планине Јелице. Иако постоји народно предање по коме се тврди да се „иста бања показивала још у средњем веку па и у турско доба, али не као бања, већ као мочвара (бара)“, први научни докази лековитости Слатинске Бање потичу из друге деценије XX века

Извор је у кориту Бањске реке и ограђен је бетоном. Вода се пребацује у олук и спроводи у два купатила уз обалу. Температура је 16,8°C. Увршћена је у ред сумповитих вода које имају карактер слабих алкалних салиничних вода. Лековите компоненте ове воде су благо повећани садржај калијума, литијума, рубидијума, цезијума, стронцијума, баријума и фосфора. Долазе до изражаја ако се вода користи за купање. За пиће није довољно испитана. Благо је радиоактивна а киселост износи 7,5.

Лечење се врши умивањем и облогама од блата. Пре Другог светског рата била су четири мала купатила. Спада у категорију такозваних „дивљих бања“, јер није уређена да би могла да функционише као лечилиште.

Овде туристи - гости не могу боравити организовано, јер нема одговарајућих објеката за њихов смештај, осим у једном пансиону и у домаћој радиности.

3.1.4. Климатске карактеристике Чачка

У климатском погледу град Чачак припада умерено - континенталном типу. Његов географски положај, у Западно - моравској котлини са брдско - планинским залеђем, условљава благу умерено - континенталну климу до 700 м надморске висине, а изнад ње субпланинску.

Табела бр. 1: Просечне месечне температуре ваздуха и висина падавина по месецима у Чачку

МЕСЕЦИ	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Температура °C	0,04	2,7	6,9	10,8	19,1	20,9	22,4	22,7	16,2	11,2	6,1	0,2
Падавине (mm)	37	36,9	35	57	61	80,2	87,4	49	65,2	74	35,7	50,8

Извор: “Центар за метеоролошка осматрања”- Институт за воћарство и виноградарство Чачак

Најтоплији месец је август (просечна температура ваздуха је 22,7°C), а најхладнији је јануар (0,04°C). У јуну, јулу и августу максималне температуре прелазе и 30°C, а просечне у том периоду износе око 22°C. Јесењи месеци топлији су од пролећних и често веома погодни за посету и боравак у овом граду.

Инсолација или трајање сунчевог сјаја овде износи 1956 сати годишње. Најсунчанији је месец јул, са просеком од 278,9 сати, а најоблачнији децембар са свега 57,9 сати. У вегетационом периоду дужина трајања сунчевог сјаја је 1371,8 сати. Лети је дужина трајања сунчевог сјаја 788,1 сат а зими 214,1 сат.

Средња годишња температура ваздуха је 10,47°C. Најхладнији је месец јануар са средњом температуром ваздуха 1,2°C. Најтоплији је јул са 21,0°C. Годишња амплитуда је 22,2°C. Поред тога осећа се маритимни утицај са тенденцијом померања максимума за август, па је и јесен топлија (11,2°C) од пролећа (10,3°C).

Ветрови у Чачку и околини нису јаки. Најчешћи су северни са 84%, северозападни са 81%, док најмању учестаност има југозападни са 20%, па североисточни са 23%, и јужни са 28%. Брзина ветра је различита и креће се у просеку од 2,3 м/сек код северног, до 1,4 м/сек код западног. Највећа средња брзина ветра јавља се у марту и износи 0,9 м/сек, а најмања у септембру, октобру и децембру са 0,4 м/сек. Посматрано по годишњим добима, средња брзина ветра зими и у јесен износи 0,5 м/сек, а у пролеће и у лето 0,6 м/сек.

Влажност ваздуха износи 88,4% годишњег испаравања у вегетационом периоду, док је у летњим месецима, од јуна до августа 53,6% годишњег испаравања, што је много више него у зимским месецима. Годишњи ток релативне влажности, указује на умерену влажност ваздуха на подручју Чачка и околине. Средња вредност за годину је 80,7%, а у свим месецима је просечно већа од 70,5%. Међутим, у августу је најнижа

средња месечна вредност релативне влажности са 70,5%, а у децембру је највиша и достиже вредност 91,4%.

Облачност на подручју општине Чачак показује да је најведрији месец август а најоблачнији је децембар. Годишњи ток облачности показује извесно подударане са годишњим током релативне влажности, а скоро обрнут ток у односу на годишње кретање температуре ваздуха. Ведрих дана са средњом дневном облачношћу (мањом од 4,0) има годишње 20,8%. У вегетационом периоду је честина ових дана у износу од 16,2%. Мутних дана са средњом дневном облачношћу већом од 8,0 има 28,7% од године. Највећи део дана у току године има умерену облачност и износи 50,5% (од 2 - 8,0 десетина неба).

Падавине како показује плувиометријски режим Чачка и околине имају обележје средњоевропског режима расподеле падавина са неравномерношћу расподелом по месецима, при чему се развијају летње локалне депресије са непогодама и пљусковима. Средња годишња висина падавина износи 692,9 мм. Најкишовитији месец је мај месец, а најсувљи фебруар и март. Највећу висину падавина има лето, са 28,0% средње годишње висине падавина, а најмању зима, са 20,7%. Пролеће има 27,5%, а јесен 23,8% средње годишње висине падавина. Највећа количина падавина излучује се у виду *кише*, док мању количину чини *снег*. Снежне падавине су ограничене просечно на период од новембра до априла, а највеће су у јануару.

Магле се просечно годишње јављају 25,1 дана или 6,9% од укупног броја дана у години, и то у свим месецима, при чему је највећа честина у октобру, са 4,6 дана.

Непогоде (грмљавине) јављају се на овом подручју просечно 23 дана у години, са максимумом у јуну (просек 5,6 дана). У пролеће дана са непогодама има више него у јесен. *Град*

се јавља 1,2 дана у просеку годишње. Међутим, било је година када је број дана са градом достигао и 4. Распон јављања града је од марта до новембра. Падавине наносе огромне штете привреди, а посебно пољопривреди, због чега је на сеоском подручју организована противградна служба.

3.1.5. Биогеографске карактеристике

Повољни климатски, хидролошки и педолошки услови представљају основу за развој живог света ачанског краја. Смењивање већег броја копнених и водених екосистема доприноси предеоној разноврсности овог дела Западне Србије. Биљни свет је представљен самониклом шумском и травном вегетацијом, као и агрикултурним биљкама.

Шуме густог растиња покривале су у прошлости читав чачански крај. По равници су расле храстове шуме (лугови) као и друго дрвеће (багрем, граб, јасен, брест, топола, врба и друго). Поред потока и река расту јова, врба, топола. По брдима и планинама свуда су расле густе букове и церове шуме. На њиховим највишим врховима расло је и црногорично дрвеће. Знатна је заступљеност жбунастог растиња: глога, дрена, зове, трњина и др.

Данас нема толико шуме као некада. Шуме су сечене, крчене и паљене да би се добило више њива, ливада и пашњака, јер се становништво чачанског краја стално увећавало. Највише шума се задржало у планинским пределима Рудника, Сувобора, Маљена, Вујна и Јелице. Скоро свуда расте белогорично дрвеће: храст, буква, граб... Само на највишим врховима Рудника има црногоричног дрвећа, и то највише бора. Горани су засадили бор на Јелици, Илијаку, Овчару и Каблару и на обронцима Сувобора. На мочварном и подбарном земљишту поред река негује се брзорастућа топола. Дрво ових топола користи највише Фабрика хартије као и дрвна индустрија.

Осим што служе за потребе домаћинства и индустрије, шуме служе и као станишта животињском свету. Регулишу равномерно отицање воде, при чему спречавају ерозију земљишта. Заклањају усеве од ветрова, имају нижу температуру од околног земљишта, влажнији и свежији ваздух, па се користе за одмор и рекреацију.

Међу 546 биљних врста налазе се биљке које представљају *природне реткости Србије*: златна папрат, барски раставић, ловоролисни јеремичак, златан и сива суручица. Пажњу ботаничара заокупљују интересантне биљне врсте и варијетети попут пречице селажинеле, једне врсте хајдучке траве, бесниче... Град Чачак, и његов центар је интересантан, због неколико заштићених стабала, а најинтересантнији експонат природе налази се у Дому културе. У његовом холу је *миновски фикус* (највећи на Балкану), заштићен од Завода за заштиту природе.

Богатству флорног састава доприноси висока заступљеност *лековитих биљака* (кантарион, мајчина душица, хајдучка трава, плућњак, кичица, камилица...), *самониклих воћака* (дивље јабуке, крушке, трешње, јагоде, потом трњине, купине, дрен...), ниског жбунастог растиња и гљива од којих неке од међународног значаја (утрожене у неким земљама Европе) - јајњача (јестива), лудара и заводница (отровне).

Паркови су формиран по градовима и селима, поред фабрика, школа и задружних домова. Засађено је разноврсно дрвеће (бор, кестен, липа, јела, смреча, јаблан, топола јасен, леска, дрен, зова, жалосна врба), украсно шибље и цвеће. Између дрвећа и цвећа изграђене су стазе за шетњу и одмор. Омиљена шеталишта ачана и посетилаца су *Градски парк* и *Спомен парк*

У Чачанском крају живе разне врсте домаћих и дивљих животиња. *Домаће животиње* које се гаје у чачанском крају су: говече, овца, свиња, коњ, живина, пас, мачка и неке друге. Од *дивљих животиња* налазе се зец и фазан који су најзначајнији представници *ситне дивљачи* (две најзначајније ловне врсте), *длакаве грабљивице*: лисица, јазавац, ласица, твор, веверица, срна, вук, дивља свиња... *пернате грабљивице*: вртушка, кобац, буљина, чавка, сврака и врана. Од *гмизаваца* јављају се: корњача, шумски гуштер, зелембаћ, слепић, смук, змија беолушка, шарка, поскок, жаба и други. Од животињских врста које живе у земљи најзначајнија је кишна глиста. *Птице* су заступљене већим бројем врста: сеница, врабац, ластва, препелица, штиглић, голуб, грлица, пољска и шумска шева, детлић, сова, кос, чворак, јаребица, славуј, фазан, орао, кукавица и друге. У ове крајеве свраћају и *птице мочварице*: лабудови и ждралови у време сеобе, док су патке и

пловке стални житељи мочварних предела око Западне Мораве. Од *инсеката* издвајају се: муве, лептири, скакавци, осе, бумбари... У рекама и акумулацијама (вештачким језерима) живе бројне врсте животиња (рибе, ракови, жабе, корњаче), од којих су најзначајније *рибе*: клен, мрена, штука, деверика, скобаљ, кркуша, липањ, плиска и друге.

Биолошкој разноврсности предела доприносе и животињске заједнице у приобаљу акумулационих језера где живи већи број вилињских коњица међу којима су поједини природне реткости Србије.

Палеоентомолошка истраживања указују да су фосилни остаци ове групе стари преко 300 милиона година. Вилински коњиц, заштићен као природна реткост Републике Србије, припада групи акватичних организама. У пределу језерског дела Овчарско - Кабларске клисуре доминирају две врсте: *Ischnura elegans* и *Sympetrum sanguineum*.

Река Западна Морава, основно је обележје Чачанске котлине. Карактеристични меандри (криваје), смењивање деоница брзог и споријег тока, уз различитост речног дна, погодују разноврсној *ихтиофауни*. Регистровано је присуство 25 врста из осам породица, са доминацијом шаранских врста (ципринида). Особеност рибљег насеља представљају популације скобаља, најзаступљеније моравске рибе, препознатљиве по узводним миграцијама великих јата у периоду мреста (рано пролеће). Из мноштва притока издваја се река Каменица коју насељава кркуша (поточна мрена) - угрожена аутохтона врста Балканског полуострва.

Спортским риболовцима је добро познат рибљи свет ових антропогено формираних екосистема са присуством више од 20 врста. Изражена је доминација тзв. „беле рибе“. Ихтиофауну акумулације Међувршје карактерише висока бројност риба којима одговарају услови стајаћих и слабопроточивих акумулација (уклија, деверика, бодорка). Нису ретки улови капиталних примерака комерцијално значајних врста - шарана и сома. Редовно се врши порибљавање језера. Интересантна је фауна водоземаца (жабе, даждевњаци) и гмизаваца.

Најзначајнија природна компонента Овчарско - кабларске клисуре су птице

(орнитофауна) са налазом 140 врста. Посебну пажњу љубитеља природе и стручњака заокупљују птице мочварице - сива чапља (симбол клисуре), затим дивље патке, корморани, гњурци, барске коке и друге врсте. Мање бројне, али не и мање значајне за биодиверзитет Србије, јесу птице грабљивице (сиви соко, јастребови - кокошар и мишар, сури орао и орао змијар). *Сиви соко* је гнездарица - станарица литица Овчарско - Кабларске клисуре. Разноврсност птичјег света и богатство врста, посебно присуство великог броја врста од међународног значаја, условила је уврштење Овчарско - Кабларске клисуре у подручја важна за диверзитет птица - ИВА (Important Bird Area). На овом подручју живе 44 врсте које су заштићене као природне реткости Србије.

3.2. Антропогени ресурси

Подручје Чачка су насељавали разни народи: Илири, Трибали, Римљани, Словени, па ту постоје бројни преисторијски локалитети (Мојсиње, Соколице у Остри, Аде у Пријевору, Дубац у Јанчићима, Атеница и др.). На основу пронађених археолошких локалитета и културно - историјских споменика, сматра се да је на овом подручју живот у континуитету трајао око 5000 година пре нове ере па све до данас. Помоћу нађених предмета сазнајемо да су у давна времена, пре скоро 3000 година, у овим крајевима живели Илири. Из њиховог доба су пронађени предмети од злата, ћилибара, сребра, гвожђа и обрађене кости и разна оруђа којима су се служили. Посебно треба истаћи некрополе под хумкама са предметима из бронзаног и гвозденог доба (из XV, IX и VI века п. н. е) откривеним на локалитету *Лугови Бент у Мојсињу*, као и предмети из илирских кнежевских хумки у Атеници, локалитету светског значаја са експонатима који датирају из VI и V века пре нове ере.

После Илира овим крајевима су дуго владали Римљани чији су путеви пролазили и прелазили преко Јелице и Рудника, ради трговине и размене робе са градовима на Јадранском мору, због чије заштите су грађена и мања утврђења са војничком посадом. Остаци таквих утврђења нађени су на Руднику и на планини Јелици (у селима Јездини, Лозници и Паковраћу). У Јездини су нађени цреп и цигла, као и споменик римском

богу Јупитеру. У време римске доминације овим делом Србије, на месту данашњег града, налазило се веће насеље, о чему сведоче *римске терме* откривене у центру града.

После пропасти Римске државе, ови крајеви су остали под влашћу Византије. Касноантички или рановизантијски период (IV - VI век), може се сагледати на локалитету *Градина на Јелици* које је било важно војно, управно, верско и трговинско средиште овог краја.

У периоду српске средњовековне државе насеље се помиње у XIII веку, као *Градац* у Студеничком Типику. Била је то *престоница жупана Страцимира*, брата Стефана Немање, који се сматра оснивачем града. Најстарији помен Чачка налази се у једном судском спису из Дубровачког архива из 1408. године.

У XII веку жупан Страцимир подиже манастир Градац, на узвишици где је данашња чачанска црква. У Жичкој повељи из 1219/1222. године овај манастир је означен као краљевски, у рангу Хиландара, Студенице, Жиче и Ђурђевих Ступова. Око манастира развило се насеље које се такође звало Градаци кроз њега су пролазили важни путеви.

Када су Турци завладали овим крајевима, после 1459. године, порушили су тврђаву Градац, а манастир претворили у џамију. О томе како је Чачак изгледао у турско доба постоји један запис познатог турског путописца из XVII века, Елвије Челебије, који говори о Чачку као турском насељу:

„Ова варош налази се на једном пространом и широком терену на обали реке Мораве. Јако је насељена и развијена. Украшена је виноградима и баштама, са ограђеним бостанима. Ту је у стара времена било насељено село, па се током времена, због добре климе, становништво намножило, тако да је оно постало насеље дивно као рајски врт.“ А у његово доба *„има у свему шест мехала са шест хиљада кућа приземних и на спрат. Ту има седам џамија и три медресе.... ту се налазе три текије, четири основне школе, два хана, један хамам и двадесет дућана“.*

У XVIII веку овде је граница између држава Аустрије и Турске, које су међусобно често ратовале, када је највише страдало становништво које се, зато, исељавало и склањало

у друге крајеве. Чачак је два пута био спаљен до темеља, па је Чачански крај, скоро опустео.

Велико насељавање започело је, почетком XIX века, за време Првог српског устанка против Турака, и настављено је после Другог српског устанка и српско - турских ратова. После исељавања Турака из града 1833. године, Чачак се почео брже и слободније развијати и у њему је било и седиште рашког сердарства.

По одласку Турака, Чачак постаје центар југозападне Србије. Имао је окружни суд, окружно начелство и среску управу. Јован Обреновић је 1835. године подигао двор - конак (*једини у Србији на коме је и данас очуван грб Обреновића*). Осим тзв. „нормалне школе“ (1833. године), у Чачку је од 1837. године, постојала и „главна школа“, тј. дворазредна гимназија. Развијају се занати, трговина стоком, вуном и кожом. Законом из 1839. године, Чачак постаје општина.

Данашње становништво Чачка досељено је, углавном, каснијим миграцијама, које су биле изражене од почетка XVII до XIX века. Према Јовану Цвијићу највећи део становништва досељен је из црногорских Брда, Херцеговине, новопазарског краја и од Сјенице. Поред црногорских и херцеговачких досељеника (крај XVII и XVIII век) врши се масовно исељавање српског становништва са Пештери, Старог Влаха и од Новог Пазара.

Чачак је почетком XX века развијено привредно средиште у Краљевини Србији. У граду се истиче више репрезентативних грађевина: хотел „Крен“ (1900. године), Основна школа (1902. године), зграда Окружног начелства, зграда Гимназије. У мају 1911. године у град је стигао први воз. Међутим, већ 1912. године започињу балкански ратови, а 1914. године и Први светски рат. Аустроугарска војска улази у Чачак 1915. године, који напушта 1918. године и руши мост на Морави. После тога Чачак врло брзо постаје модерно трговачко место, а 1922. године добија електрично осветљење. Те године, постаје седиште Рашке области у Краљевини СХС, а од 1929. године у саставу је Дринске бановине Краљевине Југославије. Ранг града званично добија 20. октобра 1933. године. Град је бомбардован 7. и 8. априла 1941. Године и Немци остају у њему све до 1944. године.

После другог светског рата и касније доста се градило и стварало (Општински суд, предузећа „Исхрана“, „Хидроградња“, „Партизан“, „Инекс-Стјеник“, „Ратко Митровић“, „Агрострој“, „ПИК Чачак“, „Сима Сарага“, „Слобода“, „Аутопревоз“, „Цер“, „ФРА“, „Електроморава“, „Литопапир“ и др). Осим Гимназије, Чачак је добио и средње стручне школе - Техничку, Економску, Машинску, Медицинску, Прехрамбено - угоститељску, као и шест основних школа. Од установа културе, отворени су Дом културе, Народни музеј, Градска библиотека, Уметничка галерија „Надежда Петровић“, Међуопштински историјски архив.

Током НАТО бомбардовања 1999. године, причињена је велика материјална штета чачанском крају. Мето напада била су предузећа „Слобода“ (која је уништена до темеља), „Цер“, „ФРА“, „Литопапир“, „Нафтагас“ и конфекција „1. октобар“. Током деведесетих година већина друштвених предузећа запада у кризу, али истовремено почиње процват приватног предузетништва и услужних делатности.

Фирме које настају и развијају се деведесетих година и почетком XXI века (Cini, Прогрес, Домис, Laki Line, Спектар, Беневенто, Tiffany Production, Р... S..., Top Gun, АутоЧачак и др.) не само да успешно раде у Чачку и Србији, већ оснивају своја представништва и у иностранству - Македонији, Бугарској, Русији, Украјини, Чешкој. Последњих година, због велике концентрације банака, град преферира да постане и значајан центар српског финансијског тржишта. У граду послује више од 20 домаћих и иностраних банака, које пружају услуге фирмама и грађанима.

3.2.1. Културно историјско наслеђе

Праисторија - Прича о прошлости Чачка почиње много пре него што је први пут забележено његово име. Најстарије становнике привукле су речне долине и заталасани брежуљци чачанског краја још у неолиту (5500. до 3200. године пре н. е.). Живот у родовским заједницама насеља *старчевачке* и *винчанске културне групе*, приказан је налазима керамике, коштаног и каменог алата и амулета са локалитета из *Миоковаца*, *Остре*, *Горње Горевнице* и *Риђага*. За бронзано доба везани су почеци формирања старобалканских племена. У планинском подручју Драгачева истражен је велики број тумула са налазима урни, керамичких судова и бронзаног накита из II

миленијума пре н. е. Процес друштвеног раслојавања и настанка племенске аристократије илуструју налази из *кнежевских хумки* које су откривене у *Атеници*. Гробне прилоге чинили су оружје, штитови, предмети од кости, посуде за вино (оинохое), златни и сребрни накит, ћилибар, стакло и др. Поред предмета локалних радионица, луксузна, импортована роба из VI и V века пре н. е. говори о везама овог подручја са црноморским областима, грчким светом и етрурским областима Апенинског полуострва.

Период римске доминације - За време римских освајања на Балканском полуострву у I веку н. е., натписи на споменицима бенефиција-рима сведоче о постојању пункта за убирање пореза. Новац који је био у оптицају на овом подручју, пронађен је у остави денара и антонијана из II - III века у *Горачићима*. Из периода римске доминације овим крајевима остале су *терме* у центру града и у насељу Бељина, остаци гробних меморија у Пријевору, *виле рустике* у Горњој Горевници, остаци камене пластике из црквене порте и дворишта зграде Окружног начелства (данас Народни музеј) и скоро откривени делови импозантне грађевине у Мутаповој улици, али без значајних уметничких фрагмената.

Потпуно ново светло на ранохришћанску уметност пружило је откриће фреско - живописа на локалитету Градина. На једној од пет базилика пронађени су остаци живописа са делова сокла јужног и западног зида крстионице.

Средњи век - Од значајних ликовних елемената из периода средњег века помињемо остатке камене пластике и фреско - декорације са чачанске цркве и представа лова и рата са стуба средњовековне некрополе из центра града. Средњем веку припада и „*Чачанско четворојевањђеље*“ из 1554. године које је илустровано типичним средњовековним минијатурним декорацијама српских штампаних књига, али представља и врло битну карикатуру за разумевање иконописа као сликарског поступка карактеристичног за нови век.

Иконопис је на овом терену заступљен како на иконама, тако и као фреско живопис и то углавном у манастирима у Овчарско - кабларској клисури, али и у другим црквама у околини. Велики број до данас сачуваних икона из чачанског краја прати основне токове српске

уметности из периода од XVI до XIX века и углавном радове путујућих српских иконописаца, настале на богатој уметничкој традицији византијске државе и српског средњовековног живописа. Први прави примерак зидног профаног сликарства у граду је *грб династије Обреновић*, на предњој фасади Конака господара Јована Обреновића.

Савремени токови - О традицији у развоју ликовне уметности на подручју Чачка и ближе околине потиче из периода савремене историје до XIX века. Од 1971. године важно место за ликовне ствараоце постаје Ликовни салон који делује у оквиру Дома културе. У Дому културе ради и Ликовни студио за децу основношколског узраста. Деведесетих година прошлог века у граду је почео са радом и Салон фотографије. Актуелна уметничка продукција у граду може се пратити и кроз деловање разних група, професионалних и аматерских удружења, приватних галерија, ликовних радионица и колонија. Неки од њих су: Центар за анимирани филм „ЦентАФ“, Центар за визуелна истраживања „Круг“, Друштво ликовних уметника „Рисим“, Фото - кино клуб „Чачак“, удружења „Сага“ и „Естет“; приватне галерије: Галерија „Поп - арт“, Галерија „Ројал арт“; Ликовна радионица „Уметност и папир“; колоније „Српска света гора“ у Овчар Бањи и „Вујански источници“ у Прислоници. Ту су и многобројна културно уметничка друштва.

Меморијал Надежде Петровић основан је 1960. године, стални подсетник на дело ове велике сликарке и српске хероине из балканских и Првог светског рата. Меморијал је постао традиционална ликовна манифестација која окупља не само уметнике из наше земље и ближег региона, већ и водећа имена ликовне теорије и критике. Годину дана након одржавања изложбе Првог меморијала основана је Уметничка галерија „Надежда Петровић“ која организује Меморијала.

У здању Господар Јовановог конака из 1835. године, смештена је стална поставка *Народног музеја*. Конак је спратна грађевина правоугаоне основе, са главним улазом на југоисточној страни и сликаним грбом Јована Обреновића, рад иконописца Јанка Михаиловића - Молера. Јован Обреновић, дивизијски генерал, командант Моравско - подринске војне команде је кратко време живео у свом конаку. Првобитном инвентару припада само један његов портрет са зида „малог салона“ у коме је таваница украшена

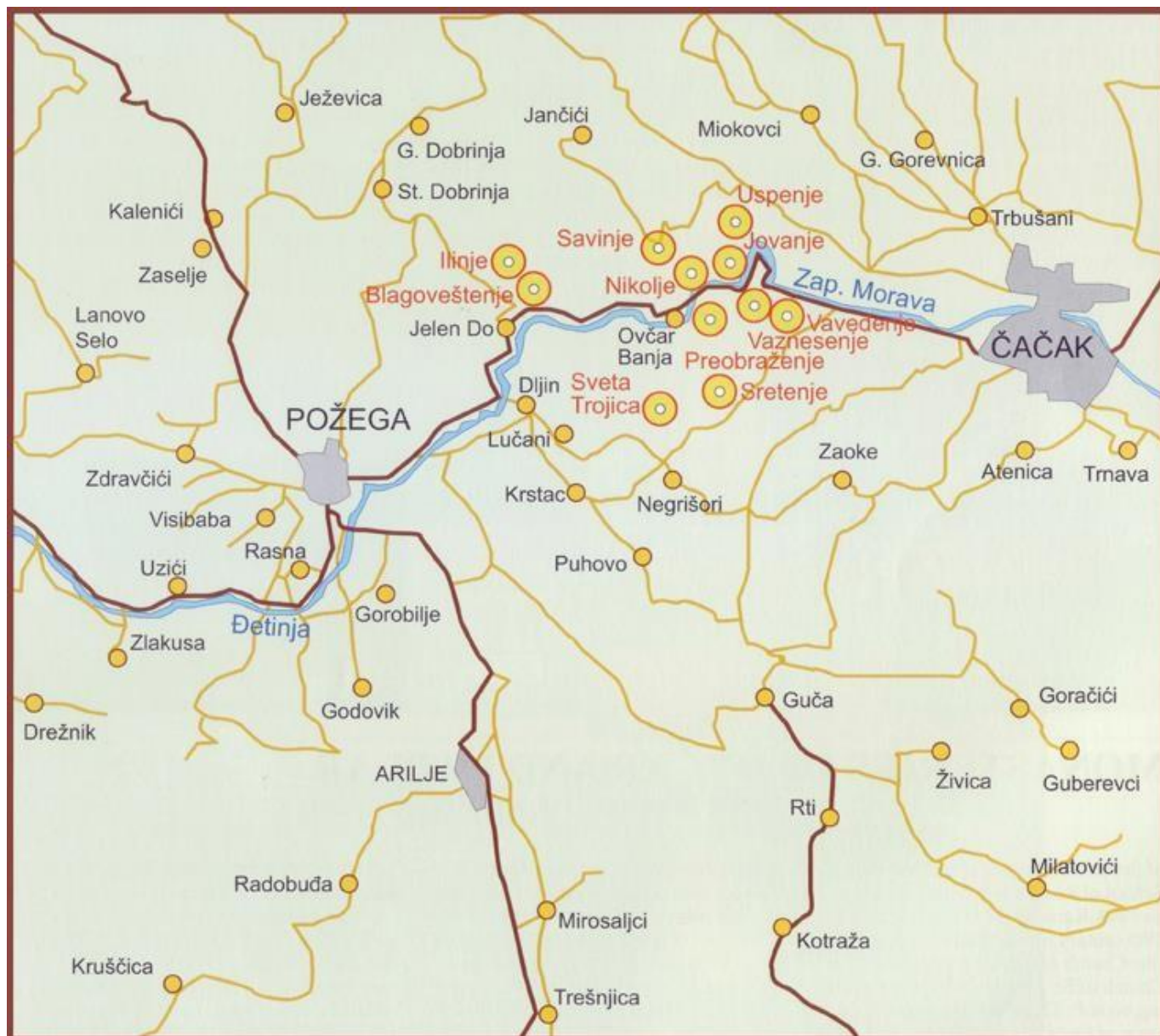
розетом. Он одлази у Војводину 1842. године и више се није враћао у Чачак. Конак је продат, а касније је прешао у власништво државе. Чачак га је сачувао као најизразитије обележје градске културе и претворио у музејски простор 1953. године. Стална поставка Народног музеја, отворена 1996. године, има три целине: Чачански крај од праисторије до краја средњег века, Овчарско-Кабларски манастири и цркве Чачанског краја и Чачански крај у устаницима и ратовима 1804 - 1941. године.

3.2.2. Манастири Овчарско - кабларске клисуре

Овчарско - кабларски манастири представљају компактну културно - историјску целину у Србији која је стварана неколико векова. На релативно малом простору, између XVI и XIX века, подигнуто је десет манастира. У њима су биле прве српске школе, преписиване књиге, прављена штампарска слова од дрвета, неговано сликарство. Калуђери су помагали борбу народа за ослобођење од турског ропства. На десној страни Западне Мораве, на падинама Овчара, налазе се: *Ваведене, Вазнесење, Преображење, Сретење и Св. Тројице*, а на левој страни, на падинама Каблара: *Благовештење, Илиње, Јовање, Никоље и Успење*. Поред ових манастира постоје и два света места обележена капелама (*Савиње и Каћеница*). Већи број ових манастира је, као културно - историјски споменик, под заштитом државе.

Манастир Благовештење се налази изнад садашњег насеља Овчар Бања. Ово је један од ретких манастира у Овчарско - кабларској клисури за који се тачно зна када је подигнут и ко су били ктитори. Натпис изнад улаза у цркву, говори да је храм подигнут 1601/02. године. Храм је изграђен у рашком градитељском стилу и својом архитектуром је после манастира Св. Тројице, најлепши манастир у Овчарско - кабларској клисури. Овај манастир поседује један од најзначајнијих иконостаса у српској уметности из прве половине XVII века који заузима доминантно место својом изузетно богатом дуборезном обрадом и сликаном декорацијом. Ту се налази и једна од најстаријих сачуваних књига, *Благовештењско јеванђеље*, настало 1372. године. Поред ове књиге ту је и штампано *Четворојеванђеље* из 1552. године, из штампарије Трајана Гундулића

Карта бр. 3. Овчарско-кабларски манастири

Извор:<http://www.products-serbian.com/tourism-culture/rs/srpski-turizam/srpski-religijski-turizam/serbian-churches-monasteries/item/1024-ovcar-kablar-gorge-monasteries-between-cacak-on-the-east-and-pozega-on-the-west>

Манастир Илиње се налази на изнад манастира Благовештење. Са пропланка на коме се налази овај манастир пружа се леп поглед на околину Овчарско - кабларске клисуре. Не постоје подаци о томе када је настао и ко је подигао овај манастир. Обзиром да је близу манастира Благовештење, претпоставља се да су га подигли благовештенски монаси у као свој метох. Године 1938. године саграђен на темељима старог манастира.

Манастир Никоље, најстарија црква међу Овчарско - кабларским манастирима, подигнут је на падинама Каблара, на левој обали Западне Мораве. На основу архитектонских карактеристика, претпоставља се да потиче из средњег века, највероватније краја XV, односно почетка XVI века. За истраживање прошлости манастира Никоље од непроцењиве су важности записи о њему, његовој историји и знаменитим старешинама манастира. Најзначајнији и најстарији рукопис писан на пергаменту је чувено *Никољско јеванђеље*.

Иконографију карактеришу прикази Великих празника, неколико сцена из циклуса страдања Христа и других светитеља. Највреднија икона у ризници манастира Никоље је *Богородица Страсна*. У ризници манастира Никоље чува се најзначајнија рукописна књига у српској култури написана почетком XVII века, *Каранско јеванђеље*.

Архитектура цркве манастира Никоље је скромна, међутим ово је једини манастир у клисури који је остао сачуван у свом архитектонском облику још из средњег века, што му даје посебну важност. У овом манастиру добро је очуван конак кнеза Милоша Обреновића из XIX века.

Манастир Успење се налази на узвишењу изнад манастира Јовање. У турским изворима помиње се 1536. године. Вук Караџић је 1820. године забележио тадашње стање остатка куле на узвишењу и предање у вези са овим објектом. Црква манастира Успење има веома мали број прозора уског правоугаоног облика, без икаквих украса. Црква никада није била живописана.

Манастир Јовање се налази на левој обали реке Западне Мораве, на њеном највећем меандру. Посвећен је рођењу Св. Јована Крститеља. На основу стилских карактеристика цркве предпоставља се да манастир потиче из XVI века. И овај манастир је претрпео рушења током своје историје, па је једно време био ненастањен а имао је велику и снажну монашку заједницу.

За успостављање поновног живота заслужан је епископ Николај Велимировић. У Јовање је, 1936. године, дошао духовник Архимандрит Рафаило Хиландарац са дванаест сестара из манастира Калиште. Тако је Јовање постало први женски манастир у Овчарско – кабларској клисури. Многобројна пустошења и рушења потпуно су уништила готово све трагове првобитног манастира. Тако је нестала и ризница некада великог храма. Због плана да се у клисури направи хидроелектрана, педесетих година XX века, црква манастира је срушена, тако да није сачуван ниједан од вредних архитектонских детаља. Данашњи манастир Јовање пројектовао је Драгомир Тадић. Највреднији предмети у ризници су две престоне иконе из 1850. године.

Манастир Св. Тројице је по својој архитектури најлепши храм у Овчарско – кабларској клисури. Смештен на југозападним, шумовитим падинама Овчара. Није утврђено ко и када је манастир подигнут. На основу сазнања који се ослањају на турске пописе, овај манастир потиче из друге половине XVI века. И он је претрпео страдања крајем XVII века, као и остали манастири у Србији. Црква манастира Св. Тројице је једнобродна грађевина са правоугаоним певницама и куполом, развијеним олтарским простором и припратом. Лепота манастирске цркве говори о умећу мајстора а својим изгледом и пропорцијама представља не само најзначајнији архитектонски споменик у Овчарско – кабларској клисури, већ је једно од најлепших градитељских остварења са краја XVI века у Српској православној цркви. У манастиру Св. Тројице налази се велики, престолним златом и сромом, извезен крст. Поред њега ту се налазе две јединствене и ретке *престоне иконе*: Спаситељева и Богородичина.

Манастир Ваведење је подигнут на самом почетку клисуре. Стилске карактеристике оргиналних делова храма говоре да је овај манастир настао у XVI веку. Према предању на које се ослањају Вук Караџић и путописац Јоаким Вујић, манастир Ваведење су подигли Свети Сава и његов отац Симеон.

Иконостас манастира Ваведење чине, између осталих, иконе Николе Апостоловића, *Богородица са Христом и Исус Христос*. Сачуване су и *позлаћене царске двери* на којима је представа Благовести. Скромну уметничку целину коју чини иконостас овог манастира допуњују иконе које су остале сачуване у периодима пустошења што је задесило и највећи број богослужбених предмета. У манастирској архиви се налази Четворојеванђеље, звоно Гундулићево у издању Трајана Гундулића, које је штампано 1552. године као прва књига прве београдске штампарије.

Манастир Преображење се налази са десне стране Западне Мораве, на северним обронцима Овчара. Наспрам манастира, преко реке, смештена је железничка станица у Овчар Бањи, где се некада налазио манастир испод литица Каблара. Први помен манастира Преображења, у писаним изворима, датира из

1525. године. Стари манастир Преображење је порушен, одобрењем владике жичког Саве, како би се изградила железничка пруга према Ужицу.

Епископ Николај Велимировић је 1938. године покренуо иницијативу за изградњу новог манастира Преображење. Сада је то грађевина квадратне основе са плитком олтарском апсидом. Унутрашњост цркве није осликана фрескама, осим куполе и олтарског дела. У овом манастиру живот је организован *по светогорском правилу*, што значи да нема ни парохију, ни имовину, већ му је улога мисионарска. Манастирска слава која се обележава 19. августа је Преображење Господње.

Манастир Сретење се налази на заравни испод врха Овчара. На основу досадашњих истраживања верује се да је подигнут у XVI веку. Манастир је у више наврата рушен и спаљиван, а обновљен је тек у XIX веку. Ту је једини зидани иконостас у Овчарско - кабларским манастирима. Од рукописних књига сачуваних до данас у Сретењу, преостале су свега три: *Јеванђеље, Богородичини канони и Минеј за месец јун*, који је значајан јер садржи Службу кнезу Лазару, као дело наше црквене књижевности. Од ризничких кованих предмета и старина, чувају се мермерна крстионица и розета из XVII века и икона Пресвете Богородице из XVIII века.

Манастир Вазнесење подигнут је на северним падинама Овчара и предпоставља се да је изграђен на темељима старе манастирске цркве. У рукописном јеванђељу, које је написано у Вазнесењу 1570. године, спомиње се манастир па је сигурно постојао у XVI веку. Страдао је највероватније за време Велике сеобе Срба 1690. године. Након више неуспешних покушаја, тек је тридесетих година XX века, епископ Николај Велимировић започео његову обнову. Архитектуру манастира карактерише једнобродна грађевина са ниском куполом и полукружном олтарском апсидом. Две мермерне розете украшене биљном орнаментиком, очуване су у припрати и средишњем делу храма. Иконостас чине иконе релативно малих димензија, због скромних димензија цркве.

Црква Светог Саве – Савиње саграђена је 1938. године и налази се испод најстрмијих литица Каблара у близини извора где у каменом

удубљењу, извире вода и прави резервоар. Верује се да вода, названа Савином, побољшава вид и лечи главобољу. У њој о празницима, богослужење врше монаси из манастира Преображење.

Пећина Кађеница налази се на десној обали Западне Мораве, километар узводно од Овчар Бање. Ова пећина је сакрално - споменички простор јер два камена саркофага и Христово распеће обележавају немио догађај из времена Хаџи - Проданове буне 1814. године. Тада се у пећину сакрио збег народа из околних села. Турци су збег открили, на улаз нагомилали грање и сламу и запалили. Сав народ се угушио и од тада се ово место зове Кађеница. Кости су лежале по пећини покривене прахом и пепелом до 1940. године, када су сахрањене у камене саркофаге. Поновно уређивање пећине и приступа до ње, извршено је 1991. године.

3.2.3. Остали манастири града Чачка

На падинама планине Јелице, на јужној страни града, налазе се манастири *Стјеник, Благовести (Трнавски манастир)* и *манастир Св. Никола* у селу Жежевица.

Манастир Стјеник налази се у селу Бањица и првобитно је био посвећен рођењу Пресвете Богородице, а од 1802. године храмовна слава је Рођење Светог Јована Крститеља. По предању је подигнут за време Мрњавчевића а од XVIII века ту постоји богословска школа. Чува мошти Јована Стјеничког, коме је посвећен. Манастирска црква је скромних димензија, саграђена од камена неправилног облика и грађена у моравском стилу. Нема фреско – декорације а пластични украси на поду су у виду три орнаментисане беле мермерне плоче. Поред манастира је извор Светиња, за кога се сматра да је лековит.

Манастир Балаговештење Трнавско налази се у селу Трнава, на врелу истоимене реке, на обронцима планине Јелица. Подигнут је на темељима старије цркве из XIII века, коју су основали Немањићи. Обнова храма извршена је 1554. године и то је једнобродна грађевина, издужене основе правоугаоног облика, са куполом. Ту је подигнута Хаџи - Проданова буна у којој су активно учествовали и монаси. Црква

манастира Благовештење је обнављана неколико пута, а генерална обнова је извршена 1970. године.

Манастир Св. Николе налази се на падинама планине Јелица, у селу Жежевица. Није још увек прецизно утврђено када је тачно саграђен. Свештеник жежевички Милисав Протић у својој књизи „Под Бањицом црква Жежевица“ њено подизање датира у 1337. годину позивајући се на запис у једном јеванђељу, по коме ју је те године подигао бан Милутин са женом Иконијом. Једнобродна је грађевина, са полукружном апсидом на источној страни. Црква је живописана у два наврата. Зидно сликарство није сачувано у потпуности, с обзиром да су велике површине уништене.

Црква је у време турака рушена и паљена, али је упорно обнављана као средиште монашког живота и писмености. Данашња црква је саграђена крајем XVI или почетком XVII века, на месту старијег храма. Године 1636. настале су фреске у наосу и припрати. Житељи жежевичке парохије одлучили су 20. маја 1851. године да својим финансијским средствима уз цркву озидају торањ од тврдог материјала.

Прва световна основна школа у чачанском крају отворена је у порти цркве Свети Никола у Жежевици, у време Првог српског устанка.

Манастир Вујан са црквом посвећеном Св. Архангелу Михаилу је недалеко од Чачка, у селу Прислоница, у подножју планине Вујан. Према мишљењу историчара, манастир потиче из средњег века, с тим што је његов првобитни назив био Обровин. Манастир је порушен 1597. године, а 1805. године обновио га је војвода Никола Милићевић-Луњевица, прадеда краљице Драге. Данас је то једнобродна црква, без кубета, са полукружном олтарском апсидом. У припрати манастира сахрањени су легендарни јунаци овог краја и неуморни ратници против Турака у Првом и Другом српском устанку, војводе *Лазар Мутан* и *Никола Луњевица*. Велики конак у манастиру подигао је 1853. године краљ Александар Карађорђевић. У манастиру је, као искушеник, боравио Гојко Стојчевић - *српски Патријарх Павле*.

У цркви манастира Вујан чува се икона Св. Архангела Михаила из 1808. године. Ова

икона спада у ретке и вредне примерке, због чега је под заштитом државе. Поред ње, вредна је и икона која представља Исуса Христа, из XIX века.

Богородица Градачка у Чачку - Храм Вазнесења Христовог налази се у самом центру Чачка. Ктитор је кнез Страцимир, брат великог Жупана Стефана Немање. Храм је грађен од 1180. до 1190. године. Архитектонски је веома простран, правоугаоне основе са троделним олтарским простором на источној страни, са звоницима и високом средишњом куполом чији је распон скоро 12 метара. Турци су цркву делимично рушили и од ње правили исламску богомољу, но Срби су је упорно обнављали. После Пожаревачког мира и пада северне Србије у аустријске руке (1718. године), џамија је, уз минималне грађевинске интервенције, поново претворена у цркву. Окончањем Аустро - турског рата (1736 – 1739. године) Чачак је враћен под турску власт, а црква поново претворена у џамију.

Потреба за катедралном црквом, после избора Чачка за седиште ужичке епархије у октобру 1831. године, убрзала је доношење одлуке о укидању исламских обележја са џамије. Освећење обновљене цркве обавио је владика Никифор Максимовић 1834. године и по жељи кнеза Милоша Обреновића храм посветио Вазнесењу Христовом. Послови на изградњи иконостаса започети су 1841. године. Репрезентативни иконостас чачанске цркве насликао је Живко Павловић, молер пожаревачки.

Археолошка истраживања у порти цркве вршена су у неколико наврата. Ископавањима су нађена *стара звона* закопана у земљи. На једном од њих откривен је натпис на старословенском, који каже да је звоно поклонио градачки митрополит Никифор, а на другом да је звоно дар Пресветој Богородици Градачкој из 1454. године. Звоно је једно од најстаријих у Србији. У ризници чачанске цркве налази се више старих рукописних књига. Најзначајније је Четворојеванђеље, познато у науци као „чачанско“.

Народно градитељство у овом крају се огледа у изградњи цркава брвнара и крајпуташима.

Цркве брвнаре су махом грађене у XVIII веку.

Крајпуташи су надгробни споменици који подсећају на помрле и погинуле у бунама, устанцима и ратовима. Ратницима, који су погинули далеко од своје куће, родбина је подизала спомен - обележја од камена најчешће поред путева, на раскрсницама, планинским превојима и другим местима где пролазе или се састају људи. На њима је урезана фигура војника са пушком, сабљом и слично и натписом где је и када погинуо.

Од **старих зграда** својом лепотом се издваја кућа Лужанина у селу Миоковцима са натписом из 1851. године када је подигнута, као и *чардак и винарски подрум* у Атеници, оба с почетка XIX века.

3.2.4. Споменици

Као успомена на ослободилачку борбу, подигнута су многа спомен обележја, као што су: спомен паркови, спомен гробнице, спомен бисте, спомен плоче и друга спомен обележја. Неки од њих су:

- **Споменик Танаску Рајићу** на брду Љубићу који чува успомену на легендарног тобцију из Првог српског устанка.
- **Споменик ратницима Првог светског рата** на чачанском гробљу, подигнут 1934. године, јединствен у свету, јер се на њему на једној страни налази православни, на другој католички крст, на трећој исламски полумесец, а на четвртој Давидова звезда;
- **Споменик војводи Степи Степановићу** у облику бронзане бисте у стојећем ставу, висине 245 цм, окренуте према кући у којој је војвода живео до смрти, са постављеним плочама на улици и поменом битака у којима је учествовао, а који се налази из испред поште у Чачку;
- **Споменик војводи Степи Степановићу, на чачанском гробљу**, који је подигнут за живота прослављеног војсковође и ћију ограду чине камени обелисци, налик на топовске гранате на којима су уписани називи места у којима је извојевао победе.

- **Споменик учесницима Хаџи Проданове буне** из 1814. године, у порти старе цркве у Трнави.

- **Спомен костурница** у Прељини посвећена палим борцима овог села;

- **Спомен парк** борбе и победе у Чачку. Овде су сахрањени борасти Чачанског народноослободилачког партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“.

- **Споменик изгинулим борцима Чачанског НОП одреда**, у селу Остри, 5. марта 1943. године.

- **Споменик палим борцима села Љубића и народном хероју Радомиру Ђуракићу**.

- **Железничка локомотива** с тендером на железничкој станици у Чачку.

3.2.5. Спорт

Чачак је важан спортски центар, са великим бројем клубова, спортских друштава и објеката. Ту је 36 фудбалских терена, Спортска дворана крај Западне Мораве са око 4.000 места, два базена за пливање, атлетски стадион са модерном стазом, око 50 терена за рукомет, одбојку и тенис. У Прељини се налази хиподром. Рибарска стаза изграђена је у Међувршју. Сале за физичко васпитање имају све градске основне и три средње школе.

Кошарка је спорт који је прославио овај град захваљујући значајним именима: *Драган Кићановић*, један од три најбоља кошаркаша свих времена на просторима бивше Југославије; *Жељко Обрадовић* је, поред запажене играчке, остварио звездану тренерску каријеру у најпознатијим европским клубовима, освојивши све што се на старом континенту дало освојити; *Радмило Мишовић* је ненадмашни стрелац који је неколико пута био први кошгетер некада најјаче лиге у Европи. Познати кошаркашки клубови Чачка су: КК Борац, који је основан 1945. године, затим Железничар, Младост, као и два женска кошаркашка клуба: Градац и Моравац.

Фудбал се, за разлику од кошарке, типично урбаног спорта, не игра само у граду већ и у околним селима. ФК „Борац“ је један од најстаријих фудбалских клубова у Србији. Основан је 1926. године. Поред њега, у граду

постоје и фудбалски клубови „Слобода“, „Ремонт“, „Аутопревоз“ и „Полет“ (Љубић). Занимљиво је да скоро нема села на територији чачанске општине које нема фудбалски клуб. Неки од успешнијих су: „Орловац“ из Мрчајеваца, „Омладинац“ из Заблаћа, „Полет“ из Трбушана, „Јединство“ из Коњевића, „Рудар“ из Бреснице и др.

У Чачку је развијен и велики број других спортова: бициклизам (од 1906. године), одбојка (од 1935. године), тенис, стони тенис и бокс (од 1946. године), рукомет, карате, смучарство, атлетика, шах. Ту је и велики број спортских клубова: Коњички клуб, Планинарско друштво, Аеро клуб, Параглајдинг клуб, Кајак клуб, Аикидо клуб, клуб за Мото спорт и др.

У Овчар Бањи постоји терен за „мале“ спортове с асфалтном подлогом. Терен није у најбољем стању и *потребна је реконструкција*.

У Овчар Бањи под окриљем Велнес центра Каблар постоје базени рекреативног карактера оквирних димензија 22m x 10m. Затворени базен је у функцији од 2006., док ће отворени базен почети са радом 2019. године. У базенима се користи термална вода Овчар Бање. Осим тога код ауто-кампа се налази стари отворени базен димензија 24m x 12m који није у функцији од 2007. године. *Базен је руиниран*.

На врху Овчара постоје три *полетишта за параглајдере*. Два су готово повезана и налазе се са источне, односно северо-источне стране Овчара. Треће полетиште је удаљено око 300 m и заузима правац запад. Тренутно су полетишта тек минимално уређена, али је у току поступак прибављања дозвола и сагласности за потпуно уређење и опремање локација.

На акумулацији Међувршје на Западној Морави осамдесетих година прошлог века уређена је *стаза за риболов*, Стаза је дужине преко 600 m и на њој се одржавају такмичења спортских риболоваца. Услед засипања акумулација Међувршје је изгубила је 2/3 своје почетне запремине. Ова појава је утицала и на стање на рибарској стази, тако да данас можемо рећи да је функционално око 350m стазе. Поред тога за такмичења спортских риболоваца користи се и канал хидроелектране Овчар Бања у дужини од 300 m. Рекреативни риболов обавља се уз дозволу

за риболов у заштићеним подручјима. Дужина реке и акумулација рибарског подручја је око 14km.

На уређењу и обележавању *планинарских стаза Овчара, Каблара и Дебеле горе* је доста рађено последњих година. Успостављена је одлична сарадња са ПД „Каблар“ Чачак и резултат је да су стазе на овом подручју, по оцени планинара из читавог региона (бивша СФРЈ), одлично обележене и уређене. Укупна дужина маркираних стаза је преко 110 km. Највећим делом су на територији заштићеног подручја ПИО „Овчарско кабларска клисура“, осим делова „Овчарско-кабларске трансферзале“ која сеже до Чачка и стазе „Милош Обреновић“ која је делом у општини Пожега (село Горња Добриња). Стазе су трасиране тако да воде поред манастира, видиковаца или других атрактивних локалитета. Постоји 12 основних стаза и још десетак „варијанти“ које представљају везе основних стаза и дају вишеструке могућности за комбиновање програма (према расположивом времену, захтевима и способностима корисника). Основне стазе су:

1. „Девојачка стена“ (Каблар), дужине 2500 m, висинска разлика 600 m, веома захтевна.
2. „Стаза Светог Саве“ (Каблар), дужине 3400 m, висинска разлика 600 m, веома захтевна.
3. „Каблар“ (Каблар), дужине 6400 m, висинска разлика 600 m, средње захтевна.
4. „Грабова коса“ (Каблар), дужине 5700 m, висинска разлика 600 m, средње захтевна.
5. „Кота 889“ (Каблар), дужине 2450 m, висинска разлика 604 m, захтевна.
6. „Кађеница“ (Дебела гора) дужине 4350 m, висинска разлика 498 m, средње захтевна.
7. „Дебела гора“ (Дебела гора) дужине 8440 m, висинска разлика 513 m, средње захтевна.
8. „Овчар“ (Овчар), дужине 9540 m, висинска разлика 704 m, средње захтевна.
9. „Стаза Душана Крњајића“ (Овчар), дужине 5690 m, висинска разлика 365 m, средње захтевна.

10. „Раткова стаза“ (Овчар), дужине 2400 m, висинска разлика 704 m, веома захтевна.

11. МО „Стаза Милоша Обреновића“ (Каблар, Горња Добриња), дужине 22600 m, висинска разлика 619 m, захтевна.

12. ОКТ „Овчарско-кабларска трансверзала“ (Чачак, Јелица, Овчар, Каблар, Чачак), дужине 45000m, висинска разлика 745 m, захтевна.

Овчарско-кабларска клисура се са правом сматра за водећи *центар алпинизма* у Србији. Велики број природних стена Овчара, а посебно Каблара представљају прави полигон за обуку почетника, али и за тренинг и усавршавање искусних мајстора алпинизма. Евидентирано је преко 50 попетих смери различите тежине. На овом терени је изграђена прва *виа-ферата* у Србији. Налази се на Каблару, Орлове стене, пећина Турчиновац. Дужина ферате је око 60 m, висинска разлика је 45 m. У последње две године актуелна је нова дисциплина *драј-тулинг*, а једно од кола међународног првенства Словеније, Хрватске и Србије одржава се на Каблару.

На овом подручју трасиране су и обележене две бицикличке руте „*Kablar bike trail*“ и „*Ovčar bike trail*“. Стазе су трасиране постојећим локалним и шумским путевима на различитим подлогама (асфалт, макадам и земља) те је за обилазак потребан планински бицикл.

„*Kablar bike trail*“ је дужине 28600m, висинска разлика је 610 m, процењена тежина стазе је „захтевна“. Стаза води из Овчар Бање ка манастирима Никоље, Јовање и Успење, затим следи успон до врха Каблара и потом спуст ка Овчар Бањи, поред манастира Илиње.

„*Ovčar bike trail*“ је дужине 17000m, висинска разлика је 710 m, процењена тежина стазе је „захтевна“. Стаза води из Овчар Бање до Бањског потока, кроз Дучаловиће ка манастирима Сретење и Свете Тројице, са успоном до врха Овчара.

Хидроакумулација Међувршје на Западној Морави пружа могућности за пловидбу и спортове на води. Дужина акумулације је око 12km. Туристичка организација Чачка има своја туристичка пловила којима се организује пловидба и панорамско разгледање клисуре. Конфигурација терена и површина акумулације су такви да нема могућности за организацију веслачких такмичења,

али је она веома атрактивна за рекреативне вожње и регате. Осим кајака и кануа одлични су услови за веслање на дасци. Осим тога у планским актима остављена је могућност за изградњу и уређење стазе за кајак на дивљим водама на делу Старог корита Западне Мораве кроз Овчар Бању.

Најважнији спортски догађаји и такмичења на овим просторима су:

1. Илиндански пливачки маратон, Овчар Бања 2. август, дужина стазе 2500m, 18 година традиције
2. Такмичење спортских риболоваца „Куп Чачка“, септембар
3. Трекинг лига Србије (једно од кола, април 2019)
4. Две републичке планинарске акције (организатори ПД „Каблар“ и ПК „Железничар“ Београд)
5. Слет планинарских друштава (повремена)
6. Првенство Словеније, Хрватске и Србије у *драј тулинг* дисциплини, новембар
7. Ендуранс, коњичко такмичење у даљинском јахању, према календару Коњичког савеза
8. Алпинистички успон *виа ферата* до пећине Турчиновац – август

3.2.6. Манифестације

У оквиру антропогених туристичких вредности не можемо посматрати само културно-историјске вредности, односно културна добра, већ морамо обратити пажњу и на савремене форме и облике људског стваралаштва међу којима треба издвојити манифестације и гастрономију, али и туристичке и остале објекте са специфичном и аутентичном традицијом и архитектуром. Србија је земља у којој се сваке године одржава велики број **манифестација** различитог карактера (спортских, привредних, забавних, културних итд.) и оне представљају значајан туристички потенцијал. Догађаји су у крајем XX и почетком XXI века постали значајно средство да заједнице реализују економске, социјалне и еколошке циљеве. Утицај планираних догађаја у туризму од све већег значаја је за конкурентност дестинација на тржишту. За државе у транзицији, манифестације су облик усмеравања туристичке понуде и маркетиншког деловања ка атрактивним

туристичким вредностима и локалитетима. Афирмисане манифестације имају: перманентну пажњу туристичких организација и туроператора, репутацију усаглашену са имицом дестинације, подршку локалне заједнице и медија, могућности за додавање атрактивних садржаја.

Од великог броја манифестација у Србији само неколико њих имају популарност која прелази границе земље и које привлаче знатан број страних посетилаца. За такав вид активности потребни су професионални тимови и институције које се баве унапређењем и промоцијом манифестација. Значајна су перманентна истраживања ове специфичне области и стално праћење њиховог утицаја на укупан развој туризма у Србији, поготову руралних простора. Очигледно је да су конкурентски недостаци манифестационог туризма: одговарајуће позиционирање на домаћем и страном тржишту, низак ниво свести и информисаности о догађајима у Србији, недовољан број смештајних и угоститељских капацитета одговарајућег стандарда квалитета, мали број специјализованих трговина у вези са локалним производима и традицијом (сувенири, рукотворине, локална храна), неадекватне смернице за промоцију и развој догађаја локалног значаја, низак ниво услуга јавног превоза и доступности дестинација, неусклађеност цена и квалитета.

Сеоски догађаји добијају све интегралнији карактер. Већина њих је локалног и регионалног значаја, а врло мало има националну и међународну популарност. Иако се најчешће организују око прославе одређене пољопривредне активности или производа, верског празника или историјског датума, они укључују презентацију културног наслеђа локалних заједница, као што су народна музика и плесови, обухватају локалне спортске догађаје, занате. Неки од најпознатијих ће имати више посетилаца, али притом губе рурални карактер. Сеоски догађаји важни су за потрошаче разноврсних домаћих производа – пољопривредних прехрамбених и непрехрамбених производа, вина и жестоких пића, производа локалне гастрономије и рукотворина. Обичаји повезани са традиционалном исхраном, прославама, верским празницима, пружају

различите могућности за комплетирање туристичке понуде у руралним просторима.

Манифестације су прилика за представљање вредности културног традиционалног наслеђа, моралних вредности, као и традиционалног односа локалне заједнице према природним ресурсима. Манифестације могу да подигну свест локалног становништва и допринесу развоју локалних заједница. Првобитне сеоске манифестације (вашари) су биле организоване у паузама између рада у пољопривреди, после жетве или у време верских празника. Иако данас већина сеоских догађаја има извесну финансијску подршку јавног сектора или донатора, ретко их организују људи са стручним знањима. Организатори су углавном појединци, ентузијаста. Због тога је веома важно да постоји едукација како за локалну заједницу и организаторе манифестација, тако и за учеснике у њима.

3.3. Социоекономски оквир развоја туризма Чачка

Целовито сагледавање могућности развоја туризма на териорији Чачка са околином, тачније општине Чачак, захтева осврт на демографске и економске одлике овог простора. Кретање становништва и токови привредног развоја су од посебног значаја за реално пројектовање будућности у домену профилисања Чачка као нове туристичке дестинације.

3.3.1. Обим и динамика кретања становништва

Данас се ниједна развојна студија, без обзира на врсту делатности, не може сагледавати без оцене демографских особина конкретног простора. У Србији у целини, у новије време се све већа пажња поклања популационој политици, односно новим мерама за подстицање природног прираштаја као једног од основних начина пораста становништва.

За потребе ове студије биће коришћени резултати последњег пописа из 2011. године, као и новији секундарни извори, објављени у публикацијама Републичког завода за статистику Србије.

Табела бр. 2. Становништво према старости и полу, стање 2011. године

Године	Србија			Београдски регион			Регион Шумадије и З. Србије			Моравичка област			Чачак		
	С	М	Ж	С	М	Ж	С	М	Ж	С	М	Ж	С	М	Ж
Укупно	7,2	3,5	3,7	1,7	7,9	8,8	2,0	1,0	1,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,05	0,05
04год.	0,3	0,2	0,1	0,1	0,04	0,06	0,1	0,05	0,05	0,02	0,01	0,01	0,01	0,005	0,006
5-9год.	0,4	0,2	0,2	0,08	0,04	0,04	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,006	0,003	0,003
10-14год.	0,3	0,2	0,1	0,07	0,04	0,03	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,005	0,003	0,002
15-19год.	0,4	0,2	0,2	0,08	0,04	0,04	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,006	0,003	0,003
20-24год.	0,4	0,2	0,2	0,1	0,05	0,05	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,007	0,004	0,003
25-29год.	0,5	0,3	0,2	0,1	0,05	0,05	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,007	0,004	0,003
30-34год.	0,5	0,3	0,2	0,1	0,05	0,05	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,008	0,004	0,004
35-39год.	0,5	0,3	0,2	0,1	0,05	0,05	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,008	0,004	0,004
40-44год.	0,5	0,2	0,3	0,1	0,05	0,05	0,1	0,05	0,05	0,01	0,005	0,005	0,007	0,003	0,004
45-49год.	0,5	0,2	0,3	0,1	0,05	0,05	0,1	0,05	0,05	0,02	0,007	0,008	0,008	0,004	0,004
50-54год.	0,5	0,2	0,3	0,1	0,04	0,06	0,2	0,07	0,08	0,02	0,007	0,008	0,009	0,004	0,005
55-59год.	0,6	0,3	0,3	0,1	0,04	0,06	0,2	0,09	0,09	0,02	0,01	0,01	0,01	0,005	0,005
60-64год.	0,5	0,2	0,3	0,1	0,5	0,6	0,1	0,07	0,07	0,02	0,007	0,008	0,001	0,005	0,005
65-69год.	0,3	0,1	0,2	0,07	0,03	0,04	0,09	0,04	0,05	0,01	0,004	0,006	0,005	0,002	0,003
70-74год.	0,4	0,2	0,2	0,08	0,03	0,05	0,1	0,04	0,06	0,01	0,004	0,006	0,006	0,003	0,003
75-79год.	0,3	0,1	0,2	0,06	0,02	0,04	0,09	0,04	0,05	0,01	0,004	0,006	0,005	0,002	0,003
80-84год.	0,2	0,1	0,1	0,04	0,01	0,03	0,05	0,02	0,03	0,006	0,002	0,004	0,003	0,001	0,002
85и више	0,08	0,03	0,05	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,003	0,001	0,002	0,001	0,0005	0,0005
Пунoletни	5,9	2,9	3,0	1,4	0,7	0,7	1,7	0,8	0,9	0,2	0,1	0,1	0,01	0,005	0,005
Прос.старост	42,2	40,9	43,6	41,8	40,3	43,2	42,3	41,1	43,4	43,3	42,1	44,5	42,7	41,4	44,0

Извор: Општине и региони у Републици Србији 2017, стр. 34, 35, 44, 45, 46,47

Регион Шумадије и Западне Србије обухвата око 28% укупног обима становништва. Овај регион је према броју становника већи од Војводине која са нешто мање од 2 милиона становника, обухвата близу 27% укупног броја становника Србије, док на Београдски регион отпада нешто више од 23%, а на Регион Јужне и Источне Србије близу 22%. Дакле, регион Шумадије и западне Србије је најмногољудија област у нашој земљи. Овај регион је подељен на осам области - Златиборску, Колубарску, Мачванску, Моравичку, Поморавску, Расинску, Рашку и Шумадијску. По обиму становништва предњаче Рашка област са Краљевом као водећим привредним, административним и културним центром, као и Мачванска, чији је главни центар Шабац. Следи Шумадијска област са главним привредним, административним, образовним и културним седиштем - Крагујевцем. Чачак је седиште Моравичке области. Као и напред наведени градови, Чачак се одликује обимом становништва већим од 100 хиљада. Треба истаћи да у Србији нема много градова који имају више од 100 хиљада становника. Поред Београда, Новог Сада и поменутих градова, то су још Ниш и Смедерево.

Дакле, овај податак је од великог значаја за пројектовање даљег развоја града Чачка, с обзиром да је становништво основни друштвени потенцијал. Ипак, детаљнијим увидом у податке представљене у Табели бр. 1, види се да Моравичка област и сам Чачак одликује највећа просечна старост становништва, нешто већа него што је републички просек, него што је случај у Београдском региону, као и у Региону Западне Србије и Шумадије.

Демографски проблеми Србије рефлектују се и на Чачак. Мисли се на опадање броја становника. Тако се процењује да је на нивоу Републике Србије 2016. године број становника мањи за 1,8% него 2011. За разлику од републичког нивоа, процењује се да је у Београдском региону број становника 2016. године за 1,5% већи него 2011. За регион Западне Србије и Шумадије процењује се смањење броја становника за више 3,7% у истом периоду. Процењено смањење броја становника у Моравичкој области за исти период износи око 4%, а у Чачку је ипак нешто мање и креће се на нивоу од око 3%.

Просечна густина насељености у Србији, а на основу процењеног броја становника за 2015. годину, износила је 80 становника по км² површине, не рачунајући становнике Косова и Метохије. Београдски регион се одликује највећом густином насељености од 519 становника по км². Већи градови у Србији одликују се и већом густином насељености која је углавном изнад 100 становника по км². Исто важи и за Чачак где густина насељености износи 177 становника по км².

Ради јаснијег сагледавања опште демографске ситуације у Чачку, потребна су даља поређења са Србијом, Београдским регионом, Регионом Шумадије и Западне Србије и Моравичком области. У погледу природног кретања становништва, Србија се одликује негативним природним прираштајем, што значи да у току једне године више становника умре него што се роди.

Табела бр. 3. Природно кретање становништва у Србији (2016. година)

Територија	Стопа наталитета у %	Стопа морталитета у %	Природни прираштај
Република Србија	9,2	14,3	-5,1
Београдски регион	10,7	12,4	-1,7
Регион Шумадије и Западне Србије	8,8	14,5	-5,7
Моравичка област	8,7	14,8	-6,1
Чачак	9,1	13,9	-4,8

Извор: РЗС-Саопштење бр.172 –год.LXVII, 30.06.2017., стр. 5-7

Према подацима из Табеле бр. 3, све представљене територије показују веће стопе морталитета него наталитета. Најповољнија је ситуација у Београду где је разлика између умрлих и живорођених најмања. Регион Шумадије и Западне Србије, а посебно Моравичка област, показују неповољније стање у односу на просек Србије. У Чачку је, међутим, ситуација нешто повољнија, што указујена бољи квалитет живота у односу на непосредно просторно окружење.

Очигледно је, посебно кад се има у виду природно кретање становништва у Београду, да градови у Србији представљају полове развоја и да њихов демографски потенцијал треба да представља погонску снагу за покретање околних места и подстицање њиховог демографског, привредног и друштвеног оживљавања.

3.3.2. Квалификациона структура становништва

Становништво као кључна компонента оцене социо-економског оквира за развој туризма одређеног простора, треба да се сагледа и са аспекта образовне структуре. Степен образовања је од пресудног значаја за реалну процену становништва као развојног потенцијала. Ово је од посебне важности за туризам, с обзиром на његов услужни карактер и незаобилазан контакт између пружалаца и корисника услуга.

Табела бр. 4. Структура становништва старијег од 15 година према школској спреми у % (попис из 2011. године)

Територија	Укупно	Без школ. спреме	Непотпуно осн. образ.	Основно образовање	Средње образовање	Више образовање	Високо образовање	Непознато
Србија	100	2,7	11,0	20,7	48,9	5,7	10,6	0,4
Београдски регион	100	1,2	4,1	13,9	52,5	8,2	19,6	0,5
Регион Шумадије и З. Србије	100	3,4	13,9	23,4	47,2	4,7	7,0	0,4
Моравичка област	100	2,5	12,9	21,8	50,2	4,7	7,7	0,2
Чачак	100	1,8	9,7	19,3	54,0	5,5	9,5	0,2

Извор:Извор: Општине и региони у Републици Србији 2017, стр. 84, 88, 90

Како се може закључити из табеле бр. 4, на недовољно квалификовано становништво у Србији отпада више од 1/3 (34,4%). Забрињава што је око 14% без школе и са непотпуним основним образовањем. Удео неквалификованих је знатно мањи на простору Београдског региона и износи 19,2%, док је у Региону Шумадије и Западне Србије већи у односу на републички ниво (40,7%), као и у Моравичкој области, али ипак нешто нижи у односу на припадајући регион (37,2%). У граду Чачку, као привредном, културном и административном центру Моравичке области, удео недовољно квалификованог становништва нижи је од републичког просека, али ипак осетно виши у односу на стање у Београдском региону. На нивоу свих посматраних територија уочљиво је да око половина становништва има средње образовање, док је удео вишег и високог, изузимајући Београдски регион, веома мали. У Чачку је проценат високообразованих нижи од републичког просека, али је ипак виши него у припадајућем региону и области. То показује да Чачак као водећи друштвено-економски центар Моравичке области требало би да се третира као интелектуални потенцијал за покретање општег развојног процеса ближег просторног окружења.

Развој образовања обухвата квантитативну и квалитативну димензију. Квантитативни аспект се односи на број установа различитог образовног нивоа, ко и број ученика и студената, док квалитативни аспект подразумева структуру школа по врстама, њихове наставне планове и програмске садржаје.

Чачак као највећи град Моравичке области, представља образовни центар овог краја. У њему се налази осам средњих школа и то:

- Машинско-саобраћајна школа,
- Школа за основно и средње образовање "1. новембар",
- Музичка школа "Др Војислав Вучковић",
- Техничка школа,
- Прехрамбено-угоститељска школа,
- Медицинска школа,
- Економска школа,
- Гимназија.

Поред специјалне школе "1. новембар", намењене ученицима са посебним потребама, списак средњошколских установа показује добар баланс између природних, техничких и хуманистичких наука. За потребе ове студије од посебног значаја је прехрамбено-угоститељска школа. У оквиру смера Угоститељство и туризам школује се шест образовних профила: Туристички техничар, Угоститељски техничар, Кулинарски техничар, Кувар, Конобар и Посластичар. Дакле, постоји образовна база за основна занимања у туризму и угоститељству, на четворогодишњем (Туристички техничар, Угоститељски техничар, Кулинарски техничар) и трогодишњем нивоу (Кувар, Конобар и Посластичар). Од високошколских установа у Чачку се налазе Технички и Агрономски факултет и Висока техничка школа струковних студија. Широка леза студијских програма на различитим нивоима академских и струковних студија указује на праћење савремених трендова у високом образовању и усклађивање са потребама привреде.

Табела бр. 5. Број ученика обухваћених средњим образовањем (крај школске 2014/2015. године)

Територија	Ученици гимназије		Ученици четворогодишње СС		Ученици трогодишње СС школе		Средње школе за ученике са сметњама у развоју	
	Свега	Завршили школу	Свега	Завршили школу	Свега	Завршили школу	Свега	Завршили школу
Србија	64929	16448	167880	40964	24841	8345	1940	449
Београдски регион	18554	4519	37347	9049	4565	1596	627	102
Регион Шумадије и З.Србије	17421	4460	50001	12089	7386	2470	341	86
Моравичка област	1900	520	5049	1266	643	235	18	7
Чачак	1058	287	3514	886	492	182	18	7

Извор: Општине и региони у Републици Србији 2016, стр. 280-282

Не рачунајући ученике са сметњама у развоју, у Србији према подацима из Табеле бр. 5 има близу 260 хиљада ученика. Око 1/4 чине гимназијалци, око 65% ученици четворогодишњих средњих стручних школа, а близу 10% ученици трогодишњих средњих стручних школа. На простору Београдског региона структура је нешто другачија у смислу већег учешћа гимназијалаца (око 31%) који, с обзиром на одређење за општи профил, представљају потенцијал за даље високо образовање. Регион Шумадије и Западне Србије истиче се по изразитој доминацији ученика четворогодишњих стручних школа (око 67%), што је случај и у Моравичкој области (66,5%), а посебно у Чачку (преко 69%). Дакле, ради се о претежној оријентацији на занимања нивоа техничара која подразумевају послове оперативно-извршног карактера.

Сложенији послови менаџерског и креативног типа захтевају високо образовање. У том контексту треба сагледати и број студената који представљају реални потенцијал управо за такве послове.

Табела бр. 6. Број студената на високим школама и факултетима (школска 2014/15. година)

Територија	Укупно студенти		Високе школе			Факултети		
	Број	%	Бр. школа	Бр. студената	%	Бр. факултета	Бр. студената	%
Србија	241054	100	57	46642	19,3	122	194412	80,7
Београдски регион	129302	100	22	21376	16,5	67	107926	83,5
Регион Шумадије и З. Србије	29530	100	14	9685	32,8	15	19845	67,2
Моравичка област	2868	100	2	1306	45,5	2	1562	54,5
Чачак	2868	100	2	1306	45,5	2	1562	54,5

Извор: Општине и региони у Републици Србији 2016, стр. 284 и 285 и обрада аутора.

Подаци представљени у табели бр. 6. показују да је град Чачак искључиви носилац развоја високог образовања у Моравичкој области. Значај Чачка као регионалног центра високог образовања огледа се и у чињеници да његово учешће у укупном броју становника Региона Шумадије и Западне Србије износи 5,7%, а у броју студената 10,4%, односно готово двоструко више. Ипак, осетне су разлике у односу на републички просек и Београдски регион у погледу афинитета према високим струковним школама, који је знатно израженији у Региону Шумадије и Западне Србије, а посебно у Моравичкој области и Чачку. Овакав однос се може позитивно окарактерисати у смислу раста заинтересованости младих овог краја за практична знања и вештине које су потребне савременој привреди.

3.3.3. Економска активност становништва

Даља разматрања повезана са оценом социо-економског оквира развоја туризма, воде ка сагледавању економске активности становништва Чачка, наравно, у контексту поређења са републичким просеком, Београдским регионом као лидером, Регионом Шумадије и Западне Србије и Моравичком облашћу као припадајућим територијама. Сагледавање основних елемената структуре становништва према активности омогућиће комплетнију анализу стања привреде, па самим тим и обезбедити допринос реалнијој пројекцији будућег развоја, пре свега позиционирања туризма у структури привредних делатности.

Табела бр. 7. Структура активног становништва (према попису из 2011. године)

Територија	Бр. становника	Бр. станов. старијих од 15 година	Активно становништво				
			Свега	Запослени	Незапослени		
					Свега	Некада радили	Траже први посао
Србија	7186862	6161589	2971220	2304628	666592	425559	241033
Београдски регион	1659440	1426710	722108	593021	129087	91036	38051
Регион Шумадије и З. Србије	2031697	1733212	833660	646710	186950	110259	76691
Моравичка област	212603	183738	92126	74565	17561	11579	5982
Чачак	115337	99132	49171	39367	9804	6270	3534

Извор: Прилагођено према - Општине и региони у Републици Србији 2016, стр. 84, 88, 90, 102, 104 и 105

На нивоу Србије, стопа активности становништва кретала се на нивоу од 48,2%. У Београдском региону износила је 50,6%, у Региону Шумадије и Западне Србије 48,1%, у Моравичкој области 50,1%, а у Чачку 49,6%. Имајући у виду да је у земљама ЕУ стопа активности преко 70%, јасно је да приказане вредности не могу бити на задовољавајуће. Ниске стопе активности су резултат мале активности младих, старијих још увек радно способних становника, као и жена, што опет одражава степен економске развијености друштва. Ипак, охрабрује чињеница да су уназад неколико година стопе активности становништва почеле да расту, што је добар индикатор оживљавања привреде. Међу незапосленима је највише оних који су некада радили, што указује на појаву технолошких вишкова и вишкова запослених којису натали као последица власничке трансформације и пререструктурирања привреде. Због тога је потребно организовати преквалификације у складу са новонасталим потребама привреде.

Табела која следи показате да ли је дошло до позитивних помака у погледу смањења незапослености.

Табела бр. 8. Стопе активности и незапослености (2015. године)

Територија	Укупанбр. становника	Становништвостаростиод 15до64год.	Укупно незапосл.	Стопа активности	Стопа незапосл.	Први пут траже запослење	Незапослени без квалиф.	Незапослени на 1000 станов.
Србија	7095383	4744534	703020	66,9	14,8	32,4	31,2	99
Београдски регион	1679895	1133715	105724	67,5	9,3	25,3	16,6	63
Регион Шумадије и З. Србије	1972183	1310821	236516	66,5	18,0	35,7	32,5	120
Моравичка област	205631	136271	20232	66,3	14,8	25,4	29,0	98
Чачак	112558	74816	10470	66,5	14,0	26,0	23,2	93

Извор: Општине и региони у Републици Србији 2016, стр. 140-142, 144-146, 168-170

Чачак прати општи тренд приказаних територија, а то је знатно виша стопа активности него у претходном периоду, што се може повољно окарактерисати. Стопа незапослености у Чачку осетно је нижа него у Региону Шумадије и Западне Србије, а такође и број незапослених на 1000 становника. Мањи удео оних који траже прво запослење и мањи удео незапослених без квалификација указују на већу обухваћеност, пре свега млађег активног становништва образовањем. Наведени показатељи су у Чачку видно лошији него у Београду, нешто повољнији у односу на републички просек и осетно бољи у односу на Регион Шумадије и Западне Србије. Дакле и овим путем је потврђен демографски потенцијал Чачка као фактор друштвено економског развоја ширег просторног окружења.

3.3.4. Стање и перспективе развоја привреде

Да би се реално сагледале могућности будућег развоја туризма у Чачку, неопходно је анализирати основне привредне токове, пре свега у контексту поређења са републичким просеком, Београдским регионом, као и припадајућим ширим и ужим просторним окружењем.

Запосленост као показатељ привредних токова

Структура запослености по делатностима показује превасходну оријентацију посматраних територија на поједине привредне гране. На основу тога могуће је стећи реалну представу као основ за пројектовање будућег развоја, пре свега у контексту евентуалног пререструктурирања постојећег стања и додатног улагања у интелектуални капитал.

Табела бр. 9. Регистрована запосленост по делатностима (годишњи просек 2015. године)

Делатност	Србија		Београдски регион		Регион Шумадије и 3. Србије		Моравичка област		Чачак	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Укупно	1896295	100	667167	100	427239	100	52490	100	30185	100
Пољопривреда шумарство и рибарство	36708	1,8	5086	0,8	5976	1,3	698	1,3	201	0,6
Рударство	22388	1,1	8158	1,2	5892	1,3	534	1,0	57	0,2
Прерађивачка индустрија	380336	19,1	61016	9,1	121294	25,8	18514	33,6	8873	28,5
Снабдевање ел. енергијом, гасом и паром	31363	1,6	9460	1,4	7973	1,7	745	1,4	488	1,6
Снабдевање водом и управљ. отпадним в.	38107	1,9	8384	1,3	10808	2,3	885	1,6	515	1,7
Грађевинарство	88131	4,4	34830	5,2	20552	4,4	2082	3,8	873	2,8
Трговина на велико и мало и попр. моторних возила	315003	15,8	115422	17,2	69353	14,7	8664	15,7	5963	19,2
Саобраћај и складиштење	117084	5,9	45878	6,8	23940	5,1	3252	5,9	2339	7,5
Услуге смештаја и исхране	65363	3,3	22962	3,4	16776	3,6	1898	3,4	1076	3,5
Информисање и комуникације	53878	2,7	33379	5,0	5274	1,1	931	1,7	747	2,4
Финансијске дел. и дел. осигурања	45806	2,3	26370	3,9	5542	1,2	791	1,4	691	2,2
Пословање некретнинама	5055	0,3	2802	0,4	471	0,1	59	0,1	50	0,2
Стручне, научне, иновационе и техн. делатности	90007	4,5	50078	7,5	12253	2,6	1273	2,3	836	2,7
Администр. и помоћне усл. дел.	76890	3,9	48068	7,2	7312	1,6	1149	2,1	855	2,7
Држ. управа и обавез. соц. осигур.	161148	8,1	80913	12,1	27560	5,9	2638	4,8	1764	5,7
Образовање	132984	6,7	36214	5,4	33447	7,1	3480	6,3	2106	6,8
Здравствена и социјална заштита	166447	8,4	51171	7,6	38543	8,2	3193	5,8	1705	5,5
Уметност, забава и рекреација	31889	1,6	13240	2,0	5876	1,2	879	1,6	595	1,9
Остале услужне делатности	37677	1,9	13735	2,0	8378	1,8	828	1,5	451	1,4

Извор: Општине и региони у Републици Србији 2016, стр. 152-157 и 160-165

Судећи према подацима из табеле бр. 9, прерађивачка индустрија ангажује највећи обим запослених на свим посматраним територијама, са изузетком Београдског региона. Следи трговина која као услужна делатност ангажује велики обим запослености и која је најзаступљенија у Београдском региону. Државна управа, административне услуге, образовање и здравство ангажују значајан обим запослености. Стручне, научне, иновационе и техничке делатности представљају област консалтинга и високих технологија и ангажују све већи обим запослености, што је евидентно пре свега на простору Београдског региона. Област угоститељства нажалост, још увек је изузетно скромно заступљена у погледу обима запослености на свим територијама (3,3 до 3,6%). У Чачку прерађивачка индустрија и трговина ангажују око 48% укупног обима запослености. Следи област саобраћаја и складиштења која учествује са 7,5% у укупном обиму запослености.

Основне одлике привредне структуре

Структуру чачанске привреде чине пољопривреда, индустрија, трговина и услужне делатности. Осим пољопривредне производње, заступљена је и производња папира, електричних апарата за домаћинство, резних алата за обраду метала, неметала и дрвета, производа хемијске индустрије, термотехничких уређаја, дрвене, металне и комбиноване столарије, делова и прибора за фармацеутску индустрију и производа за медицинске потребе, прерада шумских и пољопривредних производа итд.

Што се привредних субјеката тиче, у структури привреде преовлађују мала предузећа, чак са 96%, према подацима за 2008. годину. Иако су ови подаци доста стари, структура привреде се до сада није битно променила, па се могу сматрати релевантним. У укупном броју предузећа, према области делатности, најзаступљеније су непривредне делатности. Тако на области друштвено-политичких заједница и организација и образовања и културе, отпада преко 30% предузећа. Следи трговина са 7%, па тек онда индустрија са нешто више од 4%. Угоститељство и туризам у граду Чачку заступљени су са свега 0,16% укупног броја предузећа.

Приватно предузетништво у Чачку има своју традицију још од 19. века, па је и данас основна карактеристика привреде овог града. То се огледа у броју и структури предузетничких радњи. Највише је предузетничких радњи које се баве трговином – 41,4 %. Следе предузетничке радње које се баве прерађивачком индустријом – 19,5%, а потом оне из области саобраћаја, складиштења и веза (11,2%). На четвртном месту је угоститељство, тачније делатност хотела и ресторана, која, у односу на укупан број предузетничких радњи учествује са 9,8%.

Приватни сектор је организован у пословна удружења "Градац 97" и "Унија Чачак 2000", а осим тога постоје и удружења власника занатских радњи.

Оснивање Савета за привреду Града Чачка показује појачану бригу локалне самоуправе за оживљавање привреде и подстицање њеног развоја.

Судећи по постојећој структури привреде, може се констатовати да је доста неповољна, посебно кад се ради о делатностима највећег броја предузећа која излазе из њеног оквира (друштвено-политичке заједнице и организације, образовање и култура). Нужно је, дакле изградити адекватан систем подстицајних мера како би се привреда преструктурирала и интензивније развијала, у чему угоститељство и туризам посебно виде своју шансу.

Доминирају тешка индустрија („Слобода“ АД, „Прогрес“), ремонт војне опреме (ТРЗ Чачак), хемијска индустрија („Први мај“), трговачке и друге услуге, укључујући и лаку индустрију, у оквиру пословног система „Тор Gan Group“ који се бави међународним транспортом, изградом самолепљивих налепница, издавањем пословног и магацинског простора, угоститељским услугама, брокерским трговањем, туристичким услугама у 14 пословница у Србији, превозом путника и слободним возњама, производњом високо квалитетних маца за спортски риболов, услугама техничког прегледа возила и осигурања. Поред поменутих, велики је број, као што је истакнуто, малих приватних предузећа која се баве различитим делатностима. При томе, треба истаћи да више од 90 предузећа имају сертификат „Фирма од поверења“.

Сертификат "Фирма од поверења" налази се на тржишту Европе од 2013. године. Покренут од стране Центра за Истраживање Мишљења Клијената ДОО (ЦЗИМК ДОО). Успешно се реализује захваљујући свеобухватним прелиминарним анализама интернета и напредних технологија, које трајно мењају постојеће моделе пословања, захваљујући најновијој техници која омогућује клијентима приступ широком спектру информација, у вези са сваким појединачним производом, услугом, предузећем или институцијом. Информисани корисници траже актуелне информације о фирмама чије услуге користе. Имајући то у виду Истраживачки центар из Београда је покренуо иницијативу како би олакшао комуникацију између предузетника и њихових клијената. Сертификат "Фирма од поверења" постао је врло популаран и поштован међу предузетницима и њиховим клијентима у земљама у којима је пројекат заживео. То је један од најпопуларнијих издаваних сертификата у неколико земаља Европске уније.

Коефицијент мишљења је креиран на основу специјалног алгорита и предстаља збир свих негативних мишљења корисника на интернету у вези са предузећима, која су предмет испитивања. У зависности од резултата провере Коефицијента мишљења, привредни субјект стиче могућност да узме учешће у пројекту Фирма од поверења. У случају да резултат провере буде негативан, привредни субјект губи право да у току текуће године добије сертификат. Сертификат Фирма од поверења је документ, који потврђује добру интернет репутацију одређених субјеката и у одређеној мери одражава степен задовољства њихових корисника. Захваљујући томе, привредни субјекти, који могу да се похвале сертификатом Фирма од поверења, сматрају се фирмама, које су коректне и које пружају висок степен услуга. Додатну улогу у стварању доброг имица имају и налепнице, које се могу залепити на службени аутомобил или улазна врата пословног објекта. Основа за изградњу имица сваке фирме са сертификатом је електронска визит карта на веб страни www.firmaodpoverenja.com. Започет од стране Центра за истраживање мишљења клијената, овај пројекат има за циљ да информише што више корисника о фирмама које се истичу у односу на конкуренцију.

Табела бр. 10. Фирме од поверења из области угоститељства и туризма у Чачку

Назив фирме	Година добијања сертификата
ЧОЛАКОВА КАФАНА	2016.
УГОСТИТЕЉСКО ТУРИСТИЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ „МОРАВА“ ДОО	2017.
СПЕЦИЈАЛНА, БОЛНИЦА ЗА РЕХАБИЛИТАЦИЈУ „ГОРЊА ТРЕПЧА“	2016.
СЗУР „DESSERT“	2016.
ЕТНО КУЋА „ЕРИЋ“ (Мрчајевци)	2016.
МАТОВИЋ TOURS	2017.
ФАСТ ФУД „ШИШ“	2018.
МИНИЋЕВА КУЋА РАКИЈЕ	2017.

Извор: <https://www.firmaodpoverenja.com/companies,1089,chachak?page=1>

Подаци из табеле бр. 10 показују да су сертификатом „Фирма од поверења“ обухваћена предузећа која покривају све аспекте туристичко-угоститељске делатности (комплексне и комплетне угоститељске услуге, брза храна, национална кухиња, производња посластица, производња пића, туристичко-агенцијско пословање), што је од значаја за даље пројектовање развоја туризма. Разумљиво је да ће компаније које се, захваљујући овом сертификату, истичу у односу на конкуренцију, уз подршку локалне самоуправе и уз успостављање одговарајућих облика сарање, пре свега јавно-приватних партнерстава, бити главни носиоци будућег развоја туризма на у Чачку.

Основне одлике инфраструктуре

Као што је познато, развој ниједне привредне делатности, па тако ни туризма и угоститељства, не може се замислити без адекватне инфраструктуре. При томе се у првом реду мисли на саобраћајну инфраструктуру.

Чачак је удаљен од главног града Београда 140 км. Развој **саобраћајне инфраструктуре** Чачка је у узлазној фази, с обзиром на изградњу аутопута, пре свега од Љига до Прељине, на Коридору 11. Дужина од 40,36 км аутопута значајно скраћује путовање на релацији Београд Чачак.

Заједно са деоницама у изградњи, од Обреновца до Уба и од Лајковца до Љига, укупне дужине 50,2 км и већ завршеним деоницама Уб - Лајковац дужине 12,5 км, укључујући и поменути релацију Љиг-Прељина, биће повезан пун профил аутопута дужине 120 км од Београда до Прељине. На овај начин ће доћи до пуног изржаја стратешки саобраћајни положај Чачка за читав Регион Шумадије и Западне Србије. Овим путем ће се значајно повећати доступност туристичких атракција читавог региона, укључујући и Чачак са непосредним просторним окружењем. Даљим осавремењивањем путева који се од Прељине (у предграђу Чачка) даље рачвају ка Крагујевцу, Краљеву и Новом Пазару с једне и ка Ужицу, Златибору, Црној Гори и Босни и Херцеговини, с друге стране, Чачак ће постати још значајнији транзитни центар, али и центар екскурзионог туризма, захваљујући пројектима изградње аутопута на коридору 11. Тиме ће Моравичка област несумњиво добити нову позицију на туристичкој карти Србије.

Што се саобраћајне повезаности Чачка железницом тиче, треба истаћи да кроз овај град пролази крак железнице који иде од Београда за Ниш и Софију, део пруге на релацији Београд - Бар и Краљево – Чачак - Пожега.

Чачак се истиче и по близини аеродрома „Лађевци“ („Морава“) од ког је удаљен свега 18 км, али и аеродрома „Поникве“, који се налази на удаљености од 80 км. Београдски аеродром „Никола Тесла“ удаљен је од Чачка 160 км. У контексту оцене саобраћајне повезаности Чачка ваздушним путем, најбољу перспективу има аеродром „Лађевци“, односно „Морава“ као његов цивилни део. У блиској будућности очекује се успостављање међународног ваздушног саобраћаја чији би носиоци требало да буду „low cost“ компаније. Ова чињеница отвара ширу перспективу развоја иностраног туризма на овим просторима.

Организацијом градског превоза бави се предузеће „Аутопревоз“ из Чачка. Постоји шест линија градског превоза које повезују све делове града. Превоз се обавља аутобусима "Аутопревоза" на линијама: Слобода - Атеница, Слобода - Трнава, Авенија липа- Атеница, Љубић дом – Горња Атеница, Пријевор - Нова болница, Трбушани - Кулиновачко поље. Чвориште Градског превоза је раскрсница "Солид".

Локални превоз се обавља аутобусима "Аутопревоза" на територији општине Чачак и повезује град са околним местима. Поласци и доласци су са Главне аутобуске станице. У Чачку послују 4 такси удружења: „Ас такси“, „Ча такси“ (20 возила), „Чакси такси“, (први радио такси у региону, основан 1996. год.) и „Премиер такси“.

Питањем изградње, одржавања и уређења интерних саобраћајница, као и **комуналном инфраструктуром** баве се следећа јавна предузећа:

- Јавно предузеће за урбанистичко и просторно планирање, грађевинско земљиште и путеве "Градац" Чачак,
- Јавнокомунално предузеће за грејање „Чачак“,
- Јавно комунално предузеће за одржавање чистоће и пијаца „Комуналац“ Чачак,
- Јавно комунално предузеће за водовод и канализацију "Водовод Чачак",
- Јавно комунално предузеће „Градско зеленило Чачак“,
- Јавно комунално предузеће за водовод, одржавање чистоће и пијаца „Моравац“, Мрчајевци.

Водоснабдевање се врши преко регионалног система Рзав и 86 локалних сеоских водовода. Гасификациона мрежа у дужини од око 150 км покрива 60% територије града и континуално се повећава. Снабдевање електричном енергијом обавља се преко 15 великих и 580 малих трафостаница 2.333 км нисконапонске мреже.

Делатност наведених предузећа обезбеђује добро функционисање града као пријатног места за живот, али и за боравак туриста. Увидом у документацију поменутих предузећа, могуће је пратити реализацију планираних активности, чиме је омогућена потпуна транспарентност њиховог рада.

Инвестициона активност

Једно од основних обележја глобализације је раст страних директних инвестиција (СДИ). Основни облици СДИ су (Привредна комора Београда, 2015):

- Greenfield инвестиције – подизање потпуно новог погона у страниј земљи. Користи за земљу домаћина су велике, јер посттранзиционе економије немају довољно средстава за покретање инвестиција из домаћих извора због недовољне штедње и проблема са задуживањем.
- Мерџери и аквизиције - спајања и куповине већинског или мањинског пакета акција, када настаје фузија два партнера, где је могуће да ипак не дође до преливања нових технологија на земљу домаћина, јер нови власник може да измести функцију истраживања и развоја у друге филијале.
- Joint venture – заједничко улагање најмање два партнера који стварају нов субјект који заједнички контролишу, са индустријским или комерцијалним циљем који може бити орочен. Подухват је дугорочни и поштује принцип заједничка добити и заједничког ризика. Улагање може бити у облику отварања новог заједничког погона или у облику куповине погона од стране једног улагача који на тај начин повећава свој удео.

У 2014. глобални приливи СДИ смањили су се за 8%, у односу на претходну годину, због нестабилности светске економије и геополитичких несигурности. С друге стране, токови инвестиција у ЕУ повећали су се 13% у односу на 2013. годину, али то је још увек само трећина нивоа из 2007. године. Кина је у 2014. години, повећала прилив инвестиција за 3% и постала највећи домаћин страним инвеститорима. Прекогранични мерџери и аквизиције повећали су се за 19% углавном захваљујући споразумима о реструктурирању. Најављени greenfield пројекти повећани су 3% у 2014. Greenfield пројекти у Србији као дестинацији су се повећали са 2,53 млрд. долара у преткризном периоду на 3,71 млрд долара у 2013. години. Вредност Greenfield пројеката из Србије као извора средстава је у преткризном периоду износила 68 мил. долара, а 2013. године достигла је 84 мил. долара.

У првих девет месеци 2014. године, у прерађивачку индустрију било је усмерено 34% бруто прилива СДИ док су улагања у сектор финансијских услуга и осигурања достигла 26%, а у сектор трговине око 15%. У оквиру прерађивачке индустрије истичу се улагања у производњу гуме и пластике, прехранбених производа, текстила, фармацеутску производњу и производњу хемијских производа.

Неравномерна расподела СДИ у појединиом регионима је последица различите заинтересованости страних инвеститора за поједине територије, што зависи од локације, (географског положаја), инфраструктурних и производних погодности, одлика радне снаге, квалитета рада локалних администрација, као и досадашњих успешних примера страних улагања. За територије које се не одликују наведеним предностима, могуће је увећати потенцијал за коришћење страних инвестиција побољшањем инвестиционих услова, пре свега увођењем инвестиционих олакшица.

Потврду напред наведених токова инвестиционе активности у Србији, са посебним освртом на изабране територије показују подаци који следе у табели бр. 11. Ипак, на нивоу Србије се примећују промене у смислу смањења улагања у прерађивачку индустрију на рачун повећања улагања у услужне делатности, пре свега у области информисања и комуникација, али и у области стручних, научних, иновационих и техничких делатности. То нарочито долази до изражаја у Београдском региону, где информисање, комуникације, стручне, научне, иновационе и техничке делатности обухватају близу 40% инвестиција у нове основне фондове. Међутим, структура инвестиција по делатностима се битно разликује у Региону Шумадије и западне Србије, Моравичкој области и самом Чачку, пре свега у контексту апсолутне доминације прерађивачке индустрије.

Табела бр. 11. Структура остварених инвестиција у нове основне фондове по делатностима (у %, 2015. године)

Делатност	Србија	Београдски регион	Регион Шумадије и Западне Србије	Моравичка област	Чачак
Укупно	100	100	100	100	100
Пољопривреда шумарство и рибарство	2,4	0,9	0,6	-	-
Рударство	0,4	5,6	1,0	0,6	-
Прерађивачка индустрија	26,1	8,0	43,5	51,0	42,7
Снабдевање ел. енергијом, гасом и паром	11,1	7,1	13,2	16,3	26,3
Снабдевање водом и управљ. отпадним в.	2,1	0,8	4,4	2,5	2,9
Грађевинарство	4,9	3,7	3,5	2,4	2,9
Трговина на велико и мало и попр. моторних возила	7,6	8,0	7,8	5,1	7,0
Саобраћај и складиштење	6,6	9,5	5,6	3,3	4,7
Услуге смештаја и исхране	7,6	0,7	3,1	2,0	3,3
Информисање и комуникације	11,2	21,9	3,5	0,2	0,2
Финансијске дел. и дел. осигурања	2,0	3,1	0,6	3,1	0,3
Пословање некретнинама	0,7	1,0	1,2	-	-
Стручне, научне, иновационе и техн. делатности	10,1	16,6	1,2	0,1	0,1
Администр. и помоћне усл. дел.	2,0	4,1	0,2	0,0	0,0
Држ. управа и обавез. соц. осигур.	5,4	6,4	7,9	8,6	3,8
Образовање	0,8	0,5	1,5	3,2	4,5
Здравствена и социјална заштита	1,5	1,3	1,9	0,9	0,1
Уметност, забава и рекреација	0,9	0,7	0,4	0,5	0,2
Остале услужне делатности	0,1	0,2	0,0	0,0	-

Извор: Обрада аутора на основу података из: Општине и региони у Републици Србији 2016, стр. 194-205

Ако се посматра учешће инвестиција у сектор угоститељства, види се да све приказане територије, а посебно Београдски регион, знатно заостају за републичким просеком. Ипак, уочава се да Чачак има нешто већи удео инвестиција у сектор смештаја и исхране у односу на Регион Шумадије и Западне Србије, а посебно у односу на Моравичку област. Ово наводи на закључак да је Чачак лидер у развоју туризма и угоститељства Моравичке области. Још потпунију представу о инвестицијама пружиће подаци у Табели бр. 12.

Табела бр. 12. Остварене инвестиције у нове основне фондове по карактеру изградње и техничкој структури (у %, 2015. године)

Територија	Укупно	Карактер изградње			Техничка структура				
		Нови капац.	Реконстр, модерниз, догр. и прошир.	Одрж. нивоа постој. капац.	Грађ. радови	Опрема с монтажом			Остало
						Свега	Домаћа	Увозна	
Србија	100	43,0	55,1	1,9	37,9	53,6	27,4	26,1	8,5
Београдски регион	100	34,6	56,5	8,9	33,9	48,0	23,9	24,1	14,1
Рег. Шум. и З. Србије	100	41,2	39,7	19,1	38,2	60,2	33,1	26,9	1,6
Моравичка област	100	24,1	45,5	30,4	31,0	67,9	40,9	27,0	1,1
Чачак	100	35,9	26,1	38,0	27,8	71,3	44,8	26,5	0,9

Извор: Обрада аутора на основу података из: Општине и региони у Републици Србији 2016, стр. 189 и 191

Релативно се мало улаже у нове капацитете, па је самим тим и техничка структура инвестиција обележена преовлађујућим улагањима у опрему у односу на грађевинске радове. Овакве одлике карактера и техничке структуре инвестиција пре свега су последица неадекватног одржавања и техничко технолошке превазиђености уређаја и опреме. Чини се да Чачак, према представљеним подацима, у томе предњачи, с обзиром да близу 40% улагања одлази на одржвсње нивоа постојећих капацитета. Због тога је од посебне важности стварање што повољније инвестиционе климе, како би се структура улагања променила набоље, у смислу већег учешћа нових капацитета, уз реконструкцију, модернизацију и проширење постојећих.

Што се града Чачка тиче, у блиској будућности има основа за реализацију како „*greenfield*“ тако и „*brownfield*“ инвестиција. Као потенцијалне „*greenfield*“ инвестиције треирају се локација „Словас“, површине 5ха, 92ара и 46м², погодна за формирање чисто пословних локација као и технолошких паркова и локација "Обрад Павловић" КО Бељина, површине 28.172 м², која се налази поред магистралног пута и чија ће намена бити ближе дефинисана Планом детаљне регулације "Парменац - Бељина - зона санитарне заштите" чија је израда планирана за наредни период. У оквиру потенцијалних „*brownfield*“ инвестиција може се издвојити неколико локација.

Локација "Технос" КО Чачак је у власништву града Чачка. Укупне је површине 6 ха, са објектима укупне површине 10.348 м². Локација је намењена за индустрију и пословање. Налази се на удаљености 1км од центра града. Потребна је ревитализација објеката. Могуће је рушење и изградња нових објеката.

Локација "Словас" – ЦЕР КО Чачак има површину 125.560 м², са објектима површине око 17.000 м². Пословни комплекс се састоји од постојећих објеката (нових, реконструисаних, старих), који представљају пословно-производни фабрички комплекс и који погодују различитим наменама - производњи, трговини, услугама, складиштењу. Објекти се могу користити самостално или као јединствена целина.

Локација "Небојша Кузмановић" КО Прељина располаже производном халом површине 900 м². Објекат је у приватном власништву и има грађевинску и употребну дозволу. Погодан је за производне делатности.

Локацију "Стари град" КО Чачак чини пословни простор површине 1.000 м². Обезбеђен је директан излаз на кружни пут, 800 м од центра града. Објекат је погодан за пословни (20 канцеларија) и магацински простор.

Локација "Шумадија – транспорт и одржавање" КО Чачак располаже објектима површине 1.500 m². Тренутно се користи као аутобаза са могућношћу промене намене. Налази се на удаљености од 2 км од центра града и око 5 км од аутопута.

Локација "Интербалкан" КО Прељина располаже објектима површине 3.860 m². Налази се поред магистралног пута, на удаљености од 8 км од центра града и погодна је за пословно комерцијалне делатности.

У наведеним потенцијалним локацијама за инвестиције, нарочито кад се ради о постојећим објектима, има могућности за изградњу капацитета из области туризма и угоститељства.

4. Анализа постојећег стања у туризму града Чачка

Кроз анализу постојећег стања туристичке дестинације утврђују се основе од којих се полази ка постављеном циљу, што представља основу за утврђивање адекватног положаја дестинације у будућности.

У оквиру анализе постојећег стања у туризму града Чачка извршиће се:

- анализа актуелног туристичког производа са посебним освртом на атрактивне туристичке факторе у циљу утврђивања тржишта на коме Чачак као туристичка дестинација може да наступи;
- анализа туристичког промета, односно утврђивање обима, динамике и структуре туристичког промета и остварених ноћења како би се дала основа за будуће пројекције ових показатеља;
- анализа смештајних капацитета, односно утврђивање обима, динамике и структуре по врстама објеката са анализом квалитета постојеће смештајне понуде у циљу утврђивања адекватности смештајне понуде као дела постојеће туристичке понуде и корелације са будућим туристичким развојем;
- идентификација институционалног оквира за развој туризма града Чачка.

4.1. Актуелни туристички производ

Како би се о једном простору говорило као о туристичкој дестинацији потребно је да испуни одређене услове, односно да поседује одређене елементе. Елементи којима тај простор треба да располаже, а да би се могао назвати туристичком дестинацијом, јесу атрактивни фактори или атрактивности, комуникативни фактори или доступност и рецептивни фактори или смештајни капацитети. Туристички производ дестинације, односно дестинацијски производ је сложена категорија која би могла да се дефинише као збир свих природних и антропогених фактора у једној туристичкој дестинацији, односно збир свих природних и изграђених атракција, укупне понуде туристичке привреде на датом простору као и целокупне саобраћајне и комуналне инфраструктуре, трговинске мреже, садржаја за забаву и свих осталих садржаја са којима се туриста среће приликом боравка у дестинацији.

Актуелни туристички производ Чачка је условљен разноврсношћу, квалитетом и доступношћу атрактивних фактора или атракција, бројем, структуром и квалитетом смештајних капацитета, саобраћајном инфраструктуром у квалитативном и квантитативном смислу и укупним привредним активностима на овом простору. Број, структура и квалитет смештајних капацитета су детаљније обрађени у посебном делу као и стање саобраћајне инфраструктуре и привреде у целости и туристичке привреде као њеног дела. Стога ће се овде урадити детаљнија анализа атрактивних фактора Чачка као фактора који директно утичу на туристички производ Чачка, његове карактеристике и облике туризма који могу да се развијају. У том смислу, све атрактивне факторе можемо да поделимо на природне атрактивне факторе, антропогене атрактивне факторе са поделом на културно-историјско наслеђе, сакралне објекте, манифестације, затим комерцијалне и остале атрактивности овог простора.

Најзначајнији **природни атрактивни фактори** Чачка који у великој мери опредељују развој туризма јесу:

- **Овчарско-кабларска клисура** као заштићено добро од изузетног значаја I степена
- Предео изузетних одлика, кроз коју се у дужини од 15 км својим меандрима пробија Западна Морава и спаја Пожешку са Чачанском котлином; Овчарско- кабларска клисура као спој природних и антропогених

атрактивности представља јединствену атрактивност у овом делу Србије; поред клисуре и планина Овчар и Каблар, по којима клисура носи име, природни атрактивни фактори који утичу на повећање укупне атрактивности клисуре јесу Овчар Бања са термоминералним изворима, чак 40 спелеолошких објеката од којих су најпознатији и најинтересантнији пећине Турчиновац и Кађеница, вештачка језера на Западној Морави (Међувршје, језеро у Овчар Бањи и Парменац) и богата флора и фауна захваљујући којој се ово подручје налази на ИВА листи (Important Bird Area) и представља део је EMERALD мреже у Србији;

- Термоминералне воде **Атомске, Слатинске и Овчар Бање**; По месту које тренутно заузима у бањском и здравственом туризму Србије посебно се издваја Атомска бања Горња Трепча захваљујући специфичним физичким и хемијским карактеристикама и присуству радиоактивних елемената; Атомска бања једина поседује смештајне и лечилишне капацитете који одговарају савременим потребама бањског, wellness и здравственог туризма; Слатинска, а посебно Овчар Бања, због дуге традиције и препознатљивости имена, имају природне потенцијале за развој бањског туризма с тим да је потребно извршити значајније инвестиције у смештајне и лечилишне капацитете као и у укупну понуду ових бања; за сада, од смештајних капацитета, у Овчар Бањи постоји само Wellness центар Каблар и неколико приватних вила које не одговарају потребама интензивнијег развоја туризма у овој бањи.

Културно-историјско наслеђе као атрактивни фактор Чачка обухвата:

- **Археолошки локалитет Градина** на Јелици, 8 км југозападно од Чачка, који представља остатке утврђеног града из VI века коме не знамо право име; простор овог археолошког локалитета је био настањен знатно раније, још у неолиту, али само утврђење датира из VI века; нажалост, због одношења и уништавања плоча са натписима, средином XX века начињена је велика штета овом локалитету, а можда је и заувек изгубљен траг о називу утврђења; у Народном музеју у Чачку налази се део покретних предмета са овог локалитета;

- **Археолошки локалитет Римске терме** налази се у самом центру града, непосредно иза хотела Београд; овај локалитет на коме се налази касноантичко купатило проглашен је спомеником културе и бригу о њему води Народни музеј у Чачку; непосредно уз локалитет изграђен је плато са клупама. Он ће визуелно бити повезан са локалитетом који ће на тај начин бити доступнији посетиоцима Чачка;

- **Археолошки локалитет Остра-Соколица** у селу Остра са утврђењем Соколица; Простор овог археолошког локалитета је насељаван још у метално доба па све до средњег века; утврђење је саграђено крајем антике или у раном средњем веку; поред наведених, на територији града Чачка је истражено преко 140 локалитета из праисторијског, античког, рановизантијског, средњовековног и турског периода;

- Као занимљиви могу да се издвоје и споменици који су посвећени различитим историјским догађајима и личностима; **меморијални комплекс на брду Љубић** са спомеником посвећен је једној од најважнијих битака Другог српског устанка која се ту одиграла и херојству Танаска Рајића који је 1815.г. погинуо у тој бици; у оквиру меморијалног комплекса налази се и споменик посвећен свим ратницима и догађајима из ослободилачких ратова Србије у XIX и XX веку; на кружном току у Љубићу налази се и споменик Танаску Рајићу који у испруженој руци држи кубуру и показује ка брду Љубић; **споменик Хаџи-Продановој буни** налази се у црквеној порти у Трнави; **споменик Четири вере** из 1934.г. у облику пирамиде од плавог камена са уклесаним православним крстом, католичким крстом, исламским полумесеком и Давидивом звездом са спомен костурницом налази се на чачанском гробљу, а посвећена је палим српским ратницима и њиховим непријатељима; споменик војводи Степи Степановићу код поште у Чачку у стојећем ставу, а који је окренут ка кући у којој је живео; на улици између споменика имкуће налазе се плоче са називима битака у којима је учествовао;

- **Конак Господара Јована Обреновића**, брата кнеза Милоша Обреновића је најстарија стамбена зграда у Чачку и најстарија зграда после храма вазнесења Христовог; подигнут је 1835.године, а занимљиво је да се на фасади налази осликан једини очувани грб Обреновића у Србији; конак Јована Обреновића проглашен је 1979. године за културно добро од великог значаја;

- Установе културе у Чачку имају велики значај за правилно управљање и чување културно-историјског наслеђа овог краја, а најзначајније су Народни музеј у Чачку, Дом културе Чачак, Уметничка галерија "Надежда Петровић" чији саставни део је и Уметничка галерија "Рисим", Међуопштински историјски архив у Чачку и Градска библиотека "Владислав Петковић Дис".

Територија града Чачка обилује **сакралним објектима** који имају велики значај за овај крај и Србију:

- **Богородица Градачка у Чачку – Храм вазнесења Христовог** налази се у центру града и представља најстарију грађевину у Чачку; то је задужбина кнеза Страцимира, брата великог Жупана Стефана Немање и изграђена је у периоду од 1180.г. до 1190.г.; црква није задржала свој првобитни изглед због рушења од стране Турака и каснијих обнављања чиме се изгубио оригинални изглед; занимљиво је да су у земљи поред цркве пронађена два звона од којих натпис на једном говори да је то поклон градачког митрополита Никифора. На другом звону је натпис из 1454.г. који говори да је звоно дар Пресветој Богородици Градачкој;

- У Овчарко-кабларској клисури налази се сачувано 10 манастира који носе назив

"Српска Света гора", а изграђени су у периоду од прелаза из XIV у XV век до почетка XVII века. На левој страни Западне Мораве налазе се манастири Благовештење, Илиње, Јовање, Никоње и Успење, а на десној страни Ваведење, Вазнесење, Преображење, Сретење и Св. Тројице- Поред манастира у оквиру Овчарско-кабларске клисуре налазе се и Црква Св. Саве или Савиње у чијој непосредној близини се налази извор воде назван Савина, а за коју се верује да доприноси побољшању вида и да лечи главобољу. У пећини Кађеници, у којој су Турци за време Хаџи-Проданове буње димом угушили народ који се у збегу ту сакрио, данас се налазе два камена саркофага са костима побијених људи и распеће Христово;

- Поред наведених у значајније манастире на овом простору спадају и манастир Вујан који се налази на падинама истоимене планине и посвећен је архангелу Михајлу, затим манастир Жевица у истоименом селу, а који је, по предању, задужбина краља Милутина и посвећен је Светом Николи и манастир Трнава у истоименом селу, а значајан је јер је ту 1814.г. подигнута хаџи-Проданова буна.

На простору града Чачка одржава се преко 70 манифестација различитог карактера током целе године. Неке од најпознатијих манифестација су Дисово пролеће, Купусијада у Мрчајевцима, Сабор фрулаша Србије - Ој Мораво, Међународни фестивал фолклора "Етно фест" , "Карусел", "Дани патријарха Павла", "Дани калиграфије и иконописа", Овчарско- кабларска регата, Ноћ музеја и друге.

Када су упитању остале атракције као што су забавни објекти и садржаји, спортски објекти и догађаји, угоститељски објекти, трговински објекти и комплекси може се рећи да карактеристике рељефа одговарају активностима у природи попут, пешачења, планинарења, mountainbiking-а, параглајдинга, сплаварења и слично, док су забавни садржаји и објекти и трговински комплекси недовољно присутни и развијени што захтева додатне инвестиције у наредном периоду у складу са планираним развојем туристичког производа Чачка. Од спортских објеката, по свом значају и могућностима укључивања у туристичку понуду Чачка треба издвојити Спортски центар Младост који поседује вишенаменску спортску дворану, градски стадион капацитета 8000 гледалаца, атлетски стадион и отворене терене намењене различитим спортовима и рекреацији, Олимпијски и мали базен. Такође, треба споменути и спортско-рекреативни и смештајни центар Колос терене за тенис, мали фудбал, рукомет, стони тенис и фитнес и wellness центар.

Актуелни туристички производ Чачка, у складу са наведеним атрактивним факторима и потенцијалима којима ова дестинација располаже, може да се понуди на тржишту бањског и здравственог туризма са посебним акцентом на Атомску бању Горња Треча и Овчар Бању, затим као дестинација транзитног туризма јер се налази на једном од најоптерећенијих магистралних праваца у Србији и будућем коридору XI (аутопут Београд – Јужни Јадран), на тржишту културног и верског туризма, на тржишту екскурзионог и ђачког туризма, на тржишту еко туризма, спортског туризма и активног одмора у природи и на тржишту руралног туризма. За очекивати је да ће и у будућем периоду ово бити кључна тржишта на којима ће наступати Чачак са својим туристичким производом, с тим да ће модернизацијом

саобраћајне инфраструктуре и јачањем привредне активности уз истовремени пораст инвестиција у туризам бити могуће наступити и на неким новим тржиштима.

4.2. Туристички промет

У оквиру туристичког промета обрађени су обим, динамика и структура туристичког промета као и дужина боравка домаћих и страних туриста у Чачку. На тај начин су обухваћени досадашњи трендови на основу којих ће се моћи прецизније моћи дати пројекције будућег кретања туристичког промета, односно долазака домаћих и страних туриста и дужине њиховог боравка у Чачку.

4.2.1. Обим, динамика и структура туристичког промета

Чачак из године у годину бележи све боље резултате, када су у питању доласци домаћих и страних туриста, али и даље спада у ред туристичких места која имају мање од 40 000 туристичких долазака. Охрабрује чињеница да су остварени резултати у последње 2 године знатно бољи након пада који је забележен после 2009.г. који може да се припише и ефектима светске економске кризе са тим у складу и успореним инвестицијама у туристичку инфра и супраструктуру. У овом тренутку Чачак учествује са око 1,3% у укупном броју туриста у Србији, односно са око 0,76% у укупном броју страних и 1,67% у укупном броју домаћих туриста у Републици Србији. Остварени резултати сврставају град Чачак у ред средње и слабије развијених туристичких дестинација.

Пре анализе обима, динамике и структуре туристичког промета на подручју града Чачка битно је напоменути да су у сврху анализе коришћени званични подаци Републичког завода за статистику (РЗС) објављени у Статистичким годишњацима и статистичким публикацијама "Општине и региони у Републици Србији" и Туристичке организације Чачка (ТОЧ). Мора се напоменути да постоје одређена неслагања у статистичким подацима које објављује РЗС и ТОЧ, али због бољег обухвата употребљена су оба извора података. Обим, динамика и структура туристичког промета дати су за период од 2008. до 2017. године у Табели 13.

У посматраном периоду од 2008. до 2017. године Чачак најбоље резултате, када су у питању број посетилаца и остварених ноћења, бележи у 2017. години када је број регистрованих посета порастао за нешто мање од 42%, а број ноћења за нешто више од 20% у односу на 2016. годину. Ипак, ови подаци морају да се узму са одређеном резервом с обзиром да статистички подаци које води РЗС одступају од 20% до 25% (осим за 2011.г. када су подаци истоветни) ка нижим вредностима од података ТОЧ. Како су подаци за 2016. и 2017. годину преузети од ТОЧ може да се претпостави да је реалан пораст броја долазака око 20%, а броја ноћења око 10% у односу на 2016. годину.

Табела бр. 13. Туристички промет у Чачку у периоду од 2008. до 2017. године

година	Доласци туриста			Ноћења туриста		
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни
2008	32332	25725	6607	130342	114572	15770
2009	32509	24604	7905	151953	130572	21381
2010*	30904	22804	8100	151157	129060	22097
2011	29111	20402	8709	139424	116037	23387
2012	27681	19347	8334	129937	106221	23716
2013	27192	18325	8867	131609	103427	28182
2014	25277	16914	8363	126046	97532	28514
2015	28452	18380	10072	132272	99955	32317
2016	31102	21245	9857	145087	115462	29625
2017*	43285	28293	14989	175036	136178	38.958

Извор: Републички завод за статистику и Туристичка организација Чачка

* - Подаци Туристичке организације Чачка

Након 2009. године, када је забележено 32509 туриста који су остварили 151953 ноћења, долази до пада броја долазака и остварених ноћења. Као што је већ речено, највероватније је значајан утицај на пад имала светска економска криза која је довела до смањења инвестиционих активности, укључујући и инвестиције у туристичку инфра и супраструктуру. Најмањи број долазака и ноћења туриста забележен је 2014. године, када је регистровано само 25277 долазака туриста који су остварили 126046 ноћења, након чега долази до значајног пораста и броја долазака и броја остварених ноћења све до оствареног нивоа у 2017. години.

У структури туристичког промета доминантно је учешће домаћих туриста и у броју долазака и у броју остварених ноћења. Тако су у 2017. години домаћи туристи чинили 65% од укупног броја туриста и остварили су 78% од укупног броја ноћења.

Као једино право туристичко место на територији града Чачка може да се издвоји бања Горња Трепча. У 2017. години 28% свих туриста на територији града Чачка чинили су туристи у бањи Горња Трепча. Када се посматрају подаци за ову бању, може се приметити да је остварен стабилан раст броја туриста и броја ноћења и то броја туриста за 50%, а броја остварених ноћења за 38% у посматраном периоду од 2008. до 2017. године. У структури туриста и остварених ноћења у бањи Горња Трепча доминантно учешће домаћих туриста је још израженије у односу на територију града Чачка. Према подацима приказаним у Табели 14., у 2017. години домаћи туристи чинили су 87% од укупног броја туриста, а остварили су 84% од укупног броја ноћења у Горњој Трепчи.

На основу података о туристичком промету на територији Чачка, приказаних у табелама бр. 13. и 14. може се закључити да је доминантно учешће домаћих туриста и да је доминација домаћих туриста још израженија у Горњој Трепчи као бањском месту.

Табела бр. 14. Туристички промет у бањи Горња Трепча у периоду од 2008. до 2017. године

година	Доласци туриста			Ноћења туриста		
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни
2008	8097	7683	414	90546	85439	5107
2009	10489	9828	661	113516	105345	8171
2010	/	/	/	/	/	/
2011	9762	8765	997	110665	97802	12863
2012	10381	9270	1111	100845	87068	13777
2013	9814	8528	1286	104300	87623	16677
2014	9913	8486	1427	103674	85514	18160
2015	9718	8323	1395	102039	84429	17610
2016	11180	9878	1302	113611	97429	16182
2017	12120	10577	1543	124465	105350	19115

Извор: Републички завод за статистику

Нажалост, због недостатка потпуних статистичких података о пореклу страних туриста који долазе у Чачак, а због чињенице да се ови подаци углавном воде за територију читаве Републике Србије, могуће је само парцијално представити структуру страних гостију по појединима објектима на основу података ТОЧ и ти подаци су представљени у Табели 15.

Табела бр. 15. Структура страних гостију у поједним смештајним објектима на територији града Чачка у 2017.г. (посматрани објекти су Хотел Београд, Хотел Ливаде, Хотел Коле, Гарни хотел Avenu, Гарни Хотел Терма Нова, Гарни Хотел Чачак, Хостел Centrum, Хостел Silver House, Wellness Центар Каблар, Планинарски Дом).

Држава порекла	Доласци	Ноћења
Румунија	1067	1257
ЦрнаГора	876	1393
БиХ	587	792
Бугарска	458	674
Хрватска	450	766
Мађарска	448	473
Словенија	430	730
Русија	278	708
Немачка	269	540
Пољска	245	327
Остали	2499	5563
Укупно	7607	13296

Извор: Туристичка организација Чачка

На основу доступних података за 2017.г., представљеним у Табели 15., највећи број страних туриста долази са подручја бивше Југославије и држава Балкана. Поред њих најбројнији су туристи из Мађарске, Немачке, Русије и Пољске. Из првих 10 држава дошло је чак 67% страних туриста у посматраним објектима.

4.2.2. Дужина боравка

Један од индикатора туристичког промета јесте просечна дужина боравка. У односу на просечну дужину боравка у Републици Србији туристи у Чачку се задржавају дуже, посебно домаћи туристи. Тако је у 2017.г. просечна дужина боравка туриста у Србији износила 2,7 дана. Домаћи туристи су остајали нешто дуже, 3,2 дана, док су страни туристи боравили 2,1 дан. У Чачку су у истом периоду туристи у просеку боравили 4 дана и то домаћи туристи 4,8 дана, а страни туристи 2,6 дана.

Табела бр. 16. Дужина боравка туриста у граду Чачку од 2008. до 2017. г. (у данима)

година	Град Чачак укупно			Горња Трепча		
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни
2008	4	4,5	2,4	11,2	11,1	12,3
2009	4,7	5,3	2,7	10,8	10,7	12,4
2010*	4,2	5,7	2,7	/	/	/
2011	4,8	5,7	2,7	11,3	11,2	12,9
2012	4,7	5,5	2,8	9,7	9,4	12,4
2013	4,8	5,6	3,2	10,6	10,3	13
2014	5	5,8	3,4	10,4	10,1	12,7
2015	4,6	5,4	3,2	10,5	10,1	12,6
2016	4,7	5,4	3	10,2	9,9	12,4
2017*	4	4,8	2,6	10,3	10	12,4

Извор: Републички Завод За статистику и Туристичка организација Чачка

* - Подаци Туристичке организације Чачка

Ако се посматра дужина боравка у бањи Горња Трепча могу да се примете значајна одступања од просека за град Чачак. Тако су у 2017.г. туристи у Горњој Трепчи боравили 10,3 дана с тим да су

домаћи туристи боравили 10 дана, а страни туристи 12,4 дана. Дужина боравка туриста у граду Чачку и у Горњој Трепчи дата је у Табели 16.

Анализом података из Табеле 16. може се доћи до неколико закључака:

- просечна дужина боравка туриста у граду Чачку бележила је раст све до 2016.г. да би у 2017.г. пала на ниво из 2008. г., што може да се припише и нешто другачијој статистици РЗС и ТОЧ;
- домаћи туристи бораве 2 до 2,5 дана дуже од страних туриста, али када се посматра само бања Горња Трепча страни туристи се задржавају око 2,5 дана дуже од домаћих;
- дужина боравка домаћих туриста у Горњој Трепчи је у силазном тренду и опала је за 1 дан од 2008.г. док је дужина боравка страних туриста на истом нивоу као и 2008. године;
- за очекивати је да туристи у Горњој Трепчи бораве дуже од просека за град Чачак јер се ради о туристима који путују претежно из здравствених разлога;
- с обзиром да туристи у бањи Горња Трепча бораве 2 до 2,5 пута дуже, када су у питању домаћи, односно 5 пута дуже, када су у питању страни туристи, дуже од просека за град Чачак и да чине око трећине свих туриста на овом простору може се закључити да се остали туристи задржавају знатно краће од 2 дана и да се претежно ради о туристима који пролазе ка другим дестинацијама (црногорско приморје, Златибор, Београд итд.), а којима Чачак одговара као место за одмор због свог геосаобраћајног положаја.

4.3. Понуда угоститељских објеката за смештај града Чачка

Понуда угоститељских објеката за смештај представља материјалну основу туризма. Њихове врсте, типови, категорије, капацитет и територијални размештај одсликавају достигнути степен развоја туризма и профилишу целокупну туристичку понуду. Стога је од изузетне важности анализирати расположиву понуду угоститељских објеката за смештај на територији општине Чачак, како би се оценило садашње стање и објективно процениле будуће могућности, укључујући селективне облике туризма, тј. издиференциране туристичке производе чије су саставне компоненте производи угоститељских објеката за смештај.

4.3.1. Обим и квалитет понуде угоститељских објеката за смештај у граду и непосредној околини

Детаљнији увид у угоститељску понуду објеката за смештај пружиће следећи табеларни подаци

Табела бр. 17. Динамика раста, структура по врстама и категоријама угоститељских објеката за смештај у Чачку

Врста и назив смештаног објекта	Категорија	Број лежаја					
		2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.*
Хотел „ Београд “	****	60	60	60	60	60	55
Гарни хотел „ Avenu“	****		30	30	50	50	45
Хотел „ Castello Boutique“	****					23	19
Гарни хотел „ Lake“	***	57	57	57	57	57	28
Гарни хотел „Тема нова“	***		18	18	18	18	16
Хотел „ Ливаде“	***	100	100	100	100	100	108
Хотел „ Коле“	***	80	80	80	80	89	74
Хостел „Silver House“		13	13	13	13	13	13
Хостел „Silver House Novi“						28	28
Хостел „Centrum“		40	40	40	40	40	40
„Exkluziv centar“		30	30	30	30	30	30
Спортски центар - Преноћиште „ Колос“		20	20	20	20	20	20
Вила „ Петровић“		39	39	39	39	39	39
„ Кнегиња“		20	20	20	20	20	20
Преноћиште „ ММВ - DIV“		35	35	35	35	35	35
Укупно		494	542	542	562	599	570

Извор: ТОЧ и Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Категорисани објекти Србија - јун 2018. година, датум постављања 05/06/2018, <http://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-turizam/korisne-informacije-turisticki-promet-srbija-kategorizacija/>

*Подаци за 2018. годину преузети су од наведеног извора Министарства трговине, туризма и услуга Републике Србије, само за категорисане објекте

Према подацима за 2018. годину, добијеним из расположивих извора, од 15 представљених објеката само 7 је категорисано и то 4 хотела и три гарни хотела. Укупно је у у категорисаним објектима 345 лежаја, што чини 60,5% укупне понуде града Чачка. Два хотела и један гарни хотел имају категорију четири звезде и њихов капацитет износи 119 лежаја, што чини 34,5% укупног капацитета категорисаних објеката.

У попису категорисаних угоститељских објеката за смештај, на основу расположивих извора, не налази се мотел „Чачак“, смештен на магистралном путу Београд – Подгорица, на обилазници око Чачка. Од самог центра града удаљен је 4 км. Категорисан је као мотел са три звезде. Има 19 соба и два апартмана са укупно 59 лежаја. Дакле, можемо закључити да међу категорисаним објектима преовлађују хотели и гарни хотели са три звезде. Према обиму расположивог капацитета, носиоце смештајног сектора туристичке понуде представљају хотел „Ливаде“ са 108 лежаја и хотел „Коле“ са 74 лежаја. Оба објекта омогућавају смештај туристичких група, што није случај са осталим представљеним угоститељским објектима.

Ради бољег сагледавања квалитета смештајне понуде у табели која следи биће представљена структура јединица за смештај категорисаних објеката.

Табела бр. 18. Структура јединица за смештај категорисаних објеката у Чачку

Назив објекта	Категорија	Врста	Бр. апартмана	Бр. соба	Собе+ апартмани	Број лежаја
Хотел "Београд"	* * * *	Хотели	2	33	35	55
Хотел "Avenu"	* * * *	Хотели	1	30	31	45
Хотел "Castello Boutique"	* * * *	Хотели	1	10	11	19
Гарни хотел "Тема нова"	* * *	Гарни хотели	0	8	8	16
Гарни хотел "Lake"	* * *	Гарни хотели	0	21	21	28
Хотел "Ливаде"	* * *	Хотели	2	50	52	108
Хотел "Коле"	* * *	Хотели	1	37	38	74
Укупно			7	189	196	345

Извор: Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Категорисани објекти Србија - јун 2018. година, датум постављања 05/06/2018, <http://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-turizam/korisne-informacije-turisticki-promet-srbija-kategorizacija/>

Објекти прве класе, односно са четири звезде располажу релативно малим бројем апартмана као смештајним јединицама сложеније просторне структуре и вишег нивоа комфора.

На основу података представљених у табели бр. 17 некатегорисани смештај чини 8 објеката, укупног капацитета 225 лежаја. Међу њима су три хостела, два преноћишта, једна вила и два објекта којима није дефинисана врста. То су „Ексклузив центар“ и „Кнегиња“, укупног капацитета 50 лежаја (30+20). „Кнегиња“ је објекат који се на друштвеним мрежама појављује као мотел, мада, према расположивим подацима, нема категорију.

Ради потпуније оцене постојеће смештајне понуде, ближе ће бити анализирана локација појединих објеката.

Хотел „Београд“ се налази у најстрожем центру Чачка на градском шеталишту. Зграда је један од најстаријих примера сецесије у Србији, а хотел је један од најстаријих на овим просторима. Грађен је 1898.

и 1899. године, а свечано је отворен 01.01.1900. године. Идеја за градњу је потекла од Стевана Крена, првобитног власника хотела.

Гарни хотел „Avenue“ се налази у мирном делу Чачка, близу центра, у најлепшем делу града – насељу Авенија липа. Атрактивности локације хотела доприноси и повезаност са магистралним путем Е-761 који представља раскрсницу путева ка целој Србији али и оазу на путу ка Црној Гори и Јадранском мору.

Бутик хотел „Castello“ смештен је у Чачку, на 1 км од центра града. У понуди има бесплатан паркинг и ресторан.

Хотел Гарни „Lake“ налази се на 4 км од центра Чачка, а у понуди има бесплатан бежични интернет и бесплатан паркинг. Особље може организовати изнајмљивање аутомобила.

Гарни хотел „Тема Нова“ је модеран новоизграђен хотел, смештен је у самом центру Чачка, добро позициониран за лак приступ свим значајним градским институцијама и туристичким атракцијама града.

Хотел „Ливаде“ се налази у Прељини, на раскрсници где се од Ибарске магистрале пут одваја за Чачак. Од центра града је удаљен 5 км. Хотел поседује фудбалско игралиште, паркинг, а у непосредној близини хотела налази се центар АМСС, помоћ на путу, сервис, информације, бензинска пумпа, мега маркет, хиподром и богато ловно подручје. Хотел „Ливаде“ је један од најпознатијих угоститељских објеката у Западној Србији, изграђен 1980. год. Хотелски комплекс са садржајима и природним уређењем протеже се на 6 ха површине. Комплетна адаптација, санација и реновирање хотела извршено је 2013. године.

Хотел „Коле“ се налази у Коњевићима, на магистралном путу Београд - Подгорица, 3 км од Чачка и саставни је део комплекса продајног центра „АУТОЧАЧАК“, генералног увозника „Шкода“ аутомобила за Србију и Црну Гору. Захваљујући изузетно повољној локацији и репрезентативном изгледу одмах привлачи пажњу и лако се налази.

Хостел „Silver House“ се налази на доброј локацији у Чачку и нуди рецепцију која ради нон-стоп и услугу паркирања возила. Бесплатан бежични интернет доступан је у свим просторијама. Паркинг у оквиру објекта може бесплатно да се користи.

Хостел „Silver House Novi“ је смештен у Чачку, на око 450 м од Градског шеталишта. Гостима су на располагању бесплатан бежични интернет у свим просторијама и бесплатан паркинг у оквиру објекта.

Хостел „Centrum“ налази се у Чачку, у самом центру града, тако да су доступни разноврсни садржаји и омогућена брза комуникација ка свим битнијим правцима и дестинацијама.

Спортски Центар „Колос“ налази се у насељу Атеница, недалеко од центра Чачка. Поред могућности смештаја, комплекс располаже отвореним тереном за тенис на шљаци, затвореним тереном за тенис, мали фудбал и рукомет, салом за стони тенис, фитнес и wellness центром.

Вила „Петровић“ је смештена у близини центра града Чачка (на удаљености од 3,5 км), уз сам ток реке Западне Мораве.

Преноћиште „ММВ DiV“ се налази у близини центра града, ван градске гужве и буке. Објекат „Кнегиња“ се налази у Чачку и нуди терасу са погледом на језеро. Гостима је на располагању ресторан у оквиру објекта. Паркинг у оквиру објекта може се бесплатно користити. Пружа и услугу изнајмљивања аутомобила. Краљево се налази на 37 км, а Ивањица на 36 км од објекта „Кнегиња“.

Осврт на капацитет, квалитет и локацију смештајне понуде Чачка са непосредном околином указује на позитиван, узлазни тренд, пре свега у погледу реновирања и изградње објеката. Гарни хотели „Avenue“, „Lake“ и „Тема нова“ отворени су 2014. године, с тим што је капацитет гарни хотела „Avenue“ повећан две године касније. И гарни хотел „Lake“ већ је доживео прво реновирање 2017. године. Хотел „Castello Boutique“ отворен је 2017. године. Хотел „Ливаде“ комплетно је реновиран 2013. године, док је хотел „Коле“ увећао свој капацитет 2017. године.

Квалитет услуга у расположивим смештајним објектима може се сагледати и узимањем у обзир оцена на електронским порталима.

На основу 22 коментара на порталу „TripAdvisor“, хотел „Centrum“ је добио оцену 5,0, с тим што га је 87% учесника у оцењивању оценило одлично, 9% врло добро и 4% просечно.

Хотел „Београд“ је, на основу 21 коментара на „TripAdvisor“-у оцењен оценом 4 и то: 41% испитаника дало је оцену одлично, 23% врло добро, 28% просечно, 4% лоше и 4% ужасно.

На основу 17 коментара на истом порталу, гарни хотел „Тема нова“ добио је оцену 4,5, тако што га је 53% гостију оценило одлично, а 47% врло добро.

На основу пет коментара, хотел „Castello Boutique“ оцењен је оценом 5,0.

На основу шест коментара хотел „Коле“ је оцењен оценом 4, са следећом структуром: 51% одлично, 33% врло добро и 16% лоше.

Хотел „Ливаде“ оцењен је оценом 5 на основу 5 коментара, са следећом структуром: 80% одлично, 20% врло добро.

На порталу „Booking.com“ поменути објекти су такође присутни.

Табела бр. 19. Оцена квалитета понуде изабраних објеката за смештај у Чачку на порталу „Booking.com“

Назив објекта	Оцена	Описна оцена	Број рецензија
„Silver House“ хостел	8,9	Сјајан	134
Хостел „Centrum“	9,4	Изванредан	291
Гарни хотел „Тема нова“	9,4	Изванредан	164
Хотел „Ливаде“	8,7	Сјајан	176
Гарни хотел „Avenue“	9,4	Изванредан	495
Гарни хотел „Lake“	7,9	Добар	122
Хотел „Коле“	9,0	Изванредан	76
Хотел „Београд“	9,0	Изванредан	70
Мотел „Кнегиња“	8,3	Веома добар	31
Хостел „Silver House Novi“	8,5	Веома добар	37

Извор: <https://www.booking.com/searchresults.sr>.

Како је приказано у табели бр. 19, број рецензија је знатно већи, па се и оцене могу сматрати поузданијим.

Судећи према представљеним резултатима, Чачак располаже смештајем завидног квалитета. Остаје отворено питање у којој мери је постојећи капацитет адекватан за будући туристички и општи привредни развој града и околине.

Међутим, овим прегледом ипак није обухваћена комплетна, пре свега понуда комплементарних угоститељских објеката за смештај у Чачку. Мисли се пре свега на апартмански смештај, односно све популарнију појаву концепта „стан на дан“. На порталу „Booking.com“ могу се пронаћи следећи апартмани који се налазе у близини центра града, са епитетом „најбољи“: апартман „Ломина“, апартман „Center“,

апартман „Zen“, апартман „Трг“, апартмани „Golden House“, апартман „Spring“. Одликују их висок ниво комфора, добра локација, па самим тим и повољне рецензије и високе оцене. Ово указује да и Чачак у погледу овог вида понуде прати савремене трендове, па се очекује да ће број апартмана намењеним издавању туристима убудуће још брже расти. С тим у вези, веома је важно нагласити обавезу категоризације и апартмана и соба, што је у надлежности органа локалне самоуправе.

4.3.2. Обим и квалитет понуде угоститељских објеката за смештај у атомској бањи Горња Трепча

Природни балнео-агенси Горње Трепче представљају основ стационарног туризма на овим просторима. Ради реалног сагледавања перспективе развоја бањског туризма на широј територији Чачка, потребно је анализирати постојећу понуду угоститељских објеката за смештај.

Табела бр. 20. Динамика раста и структура угоститељских објеката за смештај у атомској бањи Горња Трепча

Назив и врста смештаног објекта	Категорија	Број лежаја					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Специјална болница за рехабилитацију Горња Трепча са објектом „ Вујан „ Апартмани „Атомски цвет“		277	277	277	277	277	277
		80	80	80	80	90	90
Гарни хотел „Фонтана “ Ресторан са смештајем „Здрављак“	**	27	27	27	27	27	27
		32	32	32	32	32	32
Пансион „Извори“ Ресторан са смештајем Шумадинац“ Вила „Monte Carlo“ Смештај „Витко“ Вила „Сунце“		28	33	33	33	35	35
		12	12	12	12	12	12
		35	35	35	35	35	35
		20	20	20	20	20	20
Вила „Ана“		30	30	30	30	30	30
Вила „ Бициклисти“	* 4 собе ** 2 собе	13	13	13	13	13	13
Кафана са смештајем „Малина“	***	21	21	21	21	21	21
Вила „ М“	***	12	12	12	12	12	12
Вила „Милошевић „ Вила „НН“ Guesthouse „Edelnice“ Вила „Магић“ Приватни смештај Јагодина Васиљевић Приватни смештај Миладин Смиљковић	*	16	16	16	16	16	16
		24	24	24	24	24	24
		5	5	5	5	6	6
		12	12	12	12	12	12
		8	8	8	8	8	8
		24	24	24	24	24	24
Приватни смештај Словенка Костић	**	14	14	14	14	14	14
Укупно		690	695	695	695	708	708

Извор: Документација ТОЧ

Капацитет специјалне болнице са објектом хотелског типа „Вујан“ чини 39% укупног смештајног капацитета атомске бање Горња Трепча. По обиму смештајног капацитета поред овог објекта истичу се и апартмани „Атомски цвет“ са 90 лежаја. Заједно, ова два објекта захватају више од половине смештајног капацитета ове бање (52%). Ипак, пада у очи да нема података о категоризацији ових апартмана. Свакако, специјална болница и поред завидног комфора није типичан угоститељски објекат, па не подлеже обавези категоризације.

Из претходне табеле се може стећи утисак о великој разноликости угоститељских објеката, али истовремено и о недоследности у погледу разврставања и категоризације. То се огледа у припадности врстама апартман и пансион које подлежу обавези категоризације, а из приложене табеле се њихова категорија не види. Исти је случај и са групацијом „приватни смештај“ коју у таквој форми домаћи прописи о класификацији и категоризацији не препознају. Другим речима, у групацији објеката из домаће радиности су следеће врсте: собе, куће, апартмани и сеоска туристичка домаћинства, дакле четири врсте објеката које подлежу обавези категоризације. Такође, поред ресторана са смештајем, које толеришу домаћи прописи, појављују се и виле које, такође толеришу домаћи прописи, али ван домета категоризације (осим ловачких вила). Из табеле није јасно да ли су категорисане собе у оквиру кафане са смештајем „Малина“. Такође неке виле се појављују као категорисани објекти, а да се при томе не зна према којим критеријумима.

Наведене констатације отежавају објективну оцену квалитета угоститељске понуде смештаја у атомској бањи Горња Трепча. Постојећу ситуацију је неопходно променити ангажовањем стручних тела на нивоу града Чачка, како би се обезбедила доследност у процесу класификације и категоризације угоститељских објеката за смештај уз пуно поштовање постојећих прописа и дефинисаних критеријума, као и одговарајућу контролу од стране надлежних инспекцијских органа. На тај начин би се реализовао значајан допринос профилисању овог места као препознатљиве туристичке дестинације, пре свега на међународном туристичком тржишту.

У атомској бањи Горња Трепча изразита је лечилишна функција. Понуда капацитета за смештај упућује на лечилишни карактер боравка. То значи да је промет хомоген, односно да се своди на пацијенте којима је приоритетни мотив доласка лечење и опоравак.

Пацијенти као тржишни сегмент показују стабилност, што се одражава и у степену искоришћености смештајног капацитета специјалне болнице.

Табела бр. 21. Степен искоришћености смештајног капацитета специјалне болнице за рехабилитацију у атомској бањи Горња Трепча (у %)

Врста објекта	2014	2015	2016	2017
„Вујан“	54,58	55,11	65,29	66,32
Стационар	66,91	62,46	65,74	67,81
Бунгалови	30,23	28,61	36,29	40,21
„Wellness“	32,08	35,35	28,04	31,32
Укупно	54,54	53,00	60,40	62,31
Број ноћења	47801	46592	46818	48942
Просечан број ноћења	10,55	10,74	11,03	11,01

Извор: Документација специјалне болнице

Бунгалови и Wellness блок због своје дислоцираности у односу на стационар показују најнижи степен искоришћености. Оваква структура коришћења капацитета само потврђује констатацију да доминира класичан лечилишни карактер боравка.

Да је носилац ових активности специјална болница показују и подаци о оствареном броју иностраних посетилаца и ноћења.

Табела бр. 22. Инострани туристички промет у атомској бањи Горња Трепча у 2017. години

Држава	Специјална болница		Приватни смештај		Остало		Укупно	
	Посетиоци	Ноћења	Посетиоци	Ноћења	Посетиоци	Ноћења	Посетиоци	Ноћења
БиХ	450	7394	71	776	24	186	545	8356
Црна Гора	103	1016	178	1865	24	253	305	3134
Русија	175	2298	26	272	0	0	201	2570
Македонија	79	783	115	1361	15	136	209	2280
Украјина	16	244	3	55	0	0	19	299
Немачка	23	229	7	62	3	33	33	324
Канада	15	168	2	20	1	10	18	198
Аустрија	19	148	22	222	3	36	44	406
Хрватска	21	142	15	102	2	5	38	249
Израел	7	133	0	0	0	0	7	133
Швајцарска	11	114	1	4	1	12	13	130
Свега приказане земље	919	12669	440	4739	73	671	1432	18079
Укупно 2017	1009	13637	490	5209	88	906	2493	19752
Укупно 2016	1009	13637	490	5242	88	820	1587	19699

Извор: Обрада аутора на основу података ТОЧ

У специјалној болници се оствари преко 40% иностраних посета, односно близу 70% укупног броја иностраних ноћења у месту. Такође, близу 28% остварених ноћења у специјалној болници реализовано је од стране странаца. Највећи број ноћења (преко 2000), 2017. године су остварили туристи из БиХ, Црне Горе, Русије и Македоније. У табели бр. 22 су приказане све земље чији су посетиоци остварили преко 100 ноћења у специјалној болници. Дакле, из табеле се види оријентација на инострано туристичко тржиште, међутим, још увек на нивоу региона, са изузетком Русије. Просечан боравак од око 8 дана указује на изразит стационарни карактер туристичког промета, што је превасходно у вези са балнеолошким третманом одређеног трајања. Тај боравак у специјалној болници траје у просеку 13,5 дана, што само потврђује претходну констатацију.

Ипак, традиција и релативно добар степен изграђености туристичке понуде, упућују на потребу да се успостави дестинацијски приступ ратвоју атомске бање Горња Трепча, уз изградњу и обликовање додатних садржаја који би допринели хетерогенизацији туристичког промета, пре свега са становишта увођења и спортско-рекреативних мотива посета. За овакав приступ потребни су комерцијални категорисани угоститељски објекти гарантованог квалитета, пре свега хотели, али и отворени базен, летња позорница, пешачке стазе, пре свега са историјско-религиозном и културном позадином, као што је стаза Патријарха Павла, веома вољеног поглавара Српске православне цркве.

4.3.3. Обим и квалитет понуде угоститељских објеката за смештај у Овчар Бањи

У поређењу са атомском бањом Горња Трепча, Овчар Бања се за сада одликује осетно нижим степеном изграђености понуде угоститељских објеката. О томе сведочи и табеларни преглед који следи.

Табела бр. 23. Смештајни капацитет Овчар Бање

Врста и назив смештајног објекта	Категорија	Број лежаја					
		2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Wellness centar “Каблар“		19	19	19	19	19	19
Ресторан са смештајем „Дом“		40	40	40	40	40	40
Одмаралиште „Сунце“		50	50	50	50	50	50
Гостионица „Блеф“		14	14	14	14	14	14
Вила „Ненад“		6	6	6	6	6	6
Приватни смештај Малетић Душанка и Виолета	*	4	4	4	4	4	4
Приватни смештај Шевић Драгољуб	**	4	4	4	4	4	4
„Дебела гора“ студио апартмани		8	8	8	8	8	8
Приватни смештај Ђукић Весна		4	4	4	4	4	4
Ауто камп	*						
Планинарски дом ПД „Каблар“		28					
Укупно:		177	177	177	177	177	177

Извор: Документација ТОЧ

Капацитет за смештај Овчар Бање стагнира. Такође, уочљиво је да готово и нема категорисаних објеката. Изузетак су собе у приватном смештају са једном и две звездице, односно укупно свега 8 лежаја. У аутокампу који је, према евиденцији ТОЧ-а, категорисан са једном звездом нема расположивих података о капацитету, пре свега из разлога што овај објекат тренутно није у функцији.

Напорима ТОЧ-а, уз подршку града, публикован је пропагандни материјал о угоститељским садржајима Овчар Бање, укључујући и смештај. Међутим, на основу увида у ситуацију на терену, намеће се утисак о неадекватном одржавању једног дела објеката, односно о неиспуњавању свих законом прописаних техничких услова за бављење угоститељском делатношћу, што резултира одсуством категорије за врсте које подлежу обавези категоризације. Такво стање доводи у питање легалитет пословања ових објеката, али и ограничава озбиљније планирање развоја туризма у Овчар Бањи. Уз то се истичу и проблеми комуналне инфраструктуре који озбиљно нарушавају природно окружење, али и сам балнео фактор, услед чега ова бања озбиљно губи на својој атрактивности.

4.3.4. Запосленост у угоститељству града Чачка

Анализа социо-економског оквира за развој туризма, која је укључивала и анализу запослености, односно структуру запослених по врстама делатности у Чачку, показала је да се туристичко-угоститељској привреди до сада није поклањало довољно пажње. Њен развој је током дужег временског периода, у стратешком смислу стављан у други план, па су и постигнути резултати далеко испод реално могућих, имајући у виду туристичке потенцијале. Један од ограничавајућих чинилаца досадашњег туристичког развоја Чачка са околином несумњиво је повезан са људским фактором, односно обимом и структуром запослености. Расположиви подаци који следе, односе се само на број запослених.

Табела бр. 24. Број запослених по врстама угоститељских објеката у Чачку и околини

Врста објекта за смештај	Локација	Запослено
Хотел „Београд“(*****)	Центар града	-
Хотел „Ливаде“(***)	Прелјина (периферија)	150
Хотел „Коле“(***)	Коњевићи (периферија)	-
Гарни хотел „Avenue“(*****)	Периферија	12
Хотел „Castello Boutique“(*****)	Periferija	6
Гарни хотел „Тема Нова“(***)	Центар града	6
Гарни хотел „Lake“(***)	Коњевићи (периферија)	3
Hostel „Centrum“	Центар града	5
1. Хостел„Silver House“	Шири центар града	3
2. Хостел„Silver House“	Шири центар града	2
“ Ексклузив центар Бабић“ смештај	Атеница (периферија)	16
Хостел „Колосеум“	Атеница (периферија)	4
СЗУР “Флекс“ смештај	Мрчајевци	2
Смештај “Здравље” домаћа радиност	Слагинска Бања	1
Смештај “Троф”	Мрчајевци	2
Wellness центар “ Каблар “ смештај	Овчар Бања	7
Ресторан “Дом“ Смештај	Овчар Бања	5
Смештај “ Висећи мост”	Риђаге (Магистарлни пут Џа – УЕ)	1
Смештај “Лазих”	Парменац (Магистарлни пут Џа – УЕ)	4
Вила “ Петровић”	Парменац (Магистарлни пут Џа –УЕ)	12
Објекат “Вујан”	Горња Трепча	59
Смештај у домаћој радиности	Горња Трепча	70
Смештај у домаћој радиности	Овчар Бања	7
„Фонтана“	Горња Трепча	4
„Атомски Цвет“	Горња Трепча	3
„Шумадинац“	Горња Трепча	1
„Малина“	Горња Трепча	1
Вила „NN“	Горња Трепча	1
„Monte Carlo“	Горња Трепча	1
„Biciklisti“	Горња Трепча	1
„Ана“	Горња Трепча	1
„Витко“	Горња Трепча	1
„Кнегиња“	Парменац	3
„Блеф“	Овчар Бања	2
Укупно	Све приказане локације	396

Извор: Документација ТОЧ-а

Табеларни преглед је непотпун пошто изостаје податак о броју запослених за хотеле „Београд“ и „Коле“, док Специјална болница за рехабилитацију у атомској бањи Горња Трепча није ни на списку објеката у којима се евидентирао број запослених. На листи је објекат „Вујан“ са 59 запослених. Остаје нејасно да ли су то запослени у сектору угоститељство који се односе и на специјалну болницу. Уочљиво је да хотел „Ливаде“ ангажује највећи број запослених, што је и разумљиво, с обзиром на капацитет овог објекта. Ипак, ради се о 108 лежаја и чак 150 запослених. Број запослених усклађен је са капацитетом ресторана од 450 места, уз које се може додати још 200 места у летњој башти.

4.3.5. Основне одлике туристичког промета хотела „Ливаде“

Овом приликом се треба осврнути на тржишни профил хотела „Ливаде“. Објекат има традицију дугу близу 40 година (изграђен је 1980. године). Променио је врсту, односно од мотела постао је хотел са три звезде. То је један од најпознатијих угоститељских објеката у западној Србији, на изванредној локацији транзитног карактера. Ипак, његова смештајна функција није у довољној мери изражена, о чему сведоче и подаци о туристичком промету и искоришћености капацитета за смештај.

Табела бр. 25. Туристички промет у хотелу „Ливаде“

Година	Број дана у месецу	Расположиви капацитет	Страни гости		Домаћи гости		Укупан број ноћења
			Број		Број		
			долазака	ноћења	долазака	ноћења	
2015.							
Јануар	31	2945	29	67	197	203	270
Фебруар	28	2660	138	317	191	220	537
Март	31	2945	79	112	189	221	333
Април	30	2850	224	266	248	298	564
Мај	31	2945	160	180	298	435	615
Јун	30	2850	251	270	249	310	580
Јул	31	2945	279	301	401	427	728
Август	31	2945	461	541	322	362	903
Септембар	30	2850	355	481	337	499	980
Октобар	31	2945	171	270	208	272	542
Новембар	30	2850	63	72	206	223	295
Децембар	31	2945	119	178	346	378	556
УКУПНО							6903
Година	Број дана у месецу	Расположиви капацитет	Страни гости		Домаћи гости		Укупан број ноћења
			Број		Број		
			долазака	ноћења	долазака	ноћења	
2016.							
Јануар	31	2945	56	76	119	121	197
Фебруар	29	2660	77	119	258	296	415
Март	31	2945	77	95	209	218	313
Април	30	2850	143	190	245	343	533
Мај	31	2945	203	318	422	433	751
Јун	30	2850	254	286	247	281	567
Јул	31	2945	165	188	236	217	405
Август	31	2945	270	405	341	423	828
Септембар	30	2850	345	399	339	398	797
Октобар	31	2945	159	191	362	538	729
Новембар	30	2850	59	68	288	397	465
Децембар	31	2945	78	86	371	464	550
УКУПНО							6550

Година	Број дана у месецу	Расположиви капацитет	Страни гости		Домаћи гости		Укупан број ноћења
			Број		Број		
			долазака	ноћења	долазака	ноћења	
2017.							
Јануар	31	2945	166	376	236	256	632
Фебруар	29	2660	39	41	186	238	279
Март	31	2945	188	336	252	292	628
Април	30	2850	320	409	336	383	792
Мај	31	2945					1007
Јун	30	2850	189	292	381	445	737
Јул	31	2945	406	425	222	248	673
Август	31	2945	510	636	302	345	981
Септембар	30	2850	509	612	312	367	979
Октобар	31	2945	206	226	338	410	636
Новембар	30	2850	100	128	287	346	474
Децембар	31	2945					
УКУПНО							7818

Извор: Документација хотела „Ливаде“

На основу података представљених у табели бр. 25, види се изразита сезонска концентација туристичког промета у хотелу „Ливаде“, с тим да се уочавају разлике између кретања домаћих и иностраних гостију. Максимуми домаћег туристичког промета углавном се достижу у мају, јуну или септембру, пре свега као последица организовања ђачких екскурзија, док се максимуми иностраног туристичког промета углавном евидентирају у августу, пре свега због транзита, интензивiranог годишњеодрморским кретањима. Јаснију слику о оријентацији на услугу смештаја у хотелу „Ливаде“ пружиће подаци о проценту искоришћености смештајног капацитета.

Табела бр. 26. Искоришћеност смештајног капацитета хотела „Ливаде“ (у %)

Месец	2015.	2016.	2017.
Јануар	9,20	6,70	21,46
Фебруар	20,20	15,60	10,49
Март	11,30	10,60	21,32
Април	19,80	18,70	27,79
Мај	20,90	25,50	34,19
Јун	20,35	19,90	25,86
Јул	24,70	13,75	22,85
Август	30,70	28,11	33,31
Септембар	34,40	28,00	34,35
Октобар	18,40	24,75	21,60
Новембар	10,35	16,32	16,63
Децембар	18,90	18,68	-
Годишњи просек	19,90	18,84	24,64

Извор: Обрада аутора на основу података из табеле бр. 25

Максимуми у коришћењу капацитета за смештај остварују се у мају, августу и септембру. Нешто боље коришћење забележено је у 2017. години, посебно у мају и септембру. Ипак, уочава се да проценат коришћења не прелази 35%, ни у месецима највеће посећености. Ова констатација упућује на закључак да је присутна превасходна пословна оријентација овог објекта на масовне прославе у сектору хране и пића, с обзиром на расположиви број места у ресторану и летњој башти, као и на број запослених.

Нема сумње да је смештајни капацитет неопходно боље користити. Ради се о расположивом документацијом евидентираним броју од 108 лежаја, док су подаци о искоришћености базирани на

капацитету од 95 лежаја. Дакле, искоришћеност би била још нижа да је узет у обзир капацитет од 108 лежаја. Овај степен искоришћености даје простор за интензивирање организованог туристичког промета из земље и иностранства који би се базирао на аранжманима туристичких агенција. Ради се о екскурзионом туризму различитих тржишних сегмената, који би у програм уврстио хетерогене културне, забавне и рекреативне садржаје. Активнијом сарадњом са туристичким агенцијама створили би се повољнији услови за бољу и равномернију попуњеност смештајног капацитета хотела „Ливаде“.

4.3.6. Основне одлике туристичког промета хотела „Коле“

После хотела „Ливаде“, хотел „Коле“, такође са три звезде, капацитета од око 80 лежаја, представља други објекат по величини у Чачку. С обзиром на специфичну локацију, и организациони и власнички статус, односно повезаност са пласманом аутомобила, а ради реалне процене будућег производа овог објекта, биће анализирани туристички промет и степен искоришћености капацитета за смештај.

Табела бр. 27. Туристички промет у хотелу „Коле“

Година	Број дана у месецу	Расположиви капацитет	Страни гости		Домаћи гости		Укупан број ноћења
			Број долазака	Број ноћења	Број долазака	Број ноћења	
2015							
Јануар	31	2480	28	32	106	403	138
Фебруар	28	2240	97	144	147	467	611
Март	31	2480	87	142	196	440	582
Април	30	2400	105	109	116	187	296
Мај	31	2480	87	111	141	180	291
Јун	30	2400	115	122	86	134	256
Јул	31	2480	187	221	116	131	352
Август	31	2480	311	343	189	231	574
Септембар	30	2400	196	219	139	249	468
Октобар	31	2480	90	150	154	230	380
Новембар	30	2400	36	38	105	147	185
Децембар	31	2480	167	477	63	92	569
Укупно							3100
Година	Број дана у месецу	Расположиви капацитет	Страни гости		Домаћи гости		Укупан број ноћења
2016			Број долазака	Број ноћења	Број долазака	Број ноћења	
Јануар	31	2480	29	42	81	97	123
Фебруар	29	2240	36	39	91	97	136
Март	31	2480	30	32	91	123	155
Април	30	2400	95	100	106	235	335
Мај	31	2480	98	156	166	192	348
Јун	30	2400	69	92	101	159	251
Јул	31	2480	91	117	99	144	261
Август	31	2480	202	282	148	274	556
Септембар	30	2400	91	131	173	241	372
Октобар	31	2480	56	69	164	232	301
Новембар	30	2400	47	47	204	418	465
Децембар	31	2480	127	189	170	370	559
Укупно							3303

Година	Број дана у месецу	Расположиви капацитет	Страни гости		Домаћи гости		Укупан број ноћења
			Број долазака	Број ноћења	Број долазака	Број ноћења	
2017							
Јануар	31	2480	58	69	142	151	220
Фебруар	29	2240	52	66	150	446	512
Март	31	2480	153	212	230	767	979
Април	30	2400	130	151	201	645	796
Мај	31	2480	139	218	278	850	1068
Јун	30	2400	133	629	34	58	687
Јул	31	2480	80	80	138	571	651
Август	31	2480	155	185	130	596	781
Септембар	30	2400	178	211	178	248	459
Октобар	31	2480	62	81	80	95	176
Новембар	30	2400	46	58	128	181	239
Децембар	31	2480					
Укупно							6568

Извор: Документација хотела „Коле“

Дистрибуција туристичког промета по месецима у хотелу „Коле“ подлеже сезоничности. Ипак, тешко је уочити правилност у кретању туристичког промета, посебно броја ноћења. То је пре свега у вези са чињеницом да се првенствено ради о пословним гостима. Уочава се позитивна динамика раста броја ноћења, посебно у последњој години посматрања. Ради се о домаћим ноћењима чији је број био осетно повећан у мају, јулу и августу.

Следе подаци о степену искоришћености смештајног капацитета хотела „Коле“.

Табела бр. 28. Искоришћеност смештајног капацитета хотела „Коле“ (у %)

Месец	2015.	2016.	2017.
Јануар	5,56	4,96	8,87
Фебруар	27,28	6,07	22,86
Март	23,47	6,25	39,48
Април	12,33	13,96	33,17
Мај	11,73	14,03	43,06
Јун	10,67	10,46	28,63
Јул	14,19	10,52	26,25
Август	23,14	22,42	31,49
Септембар	19,50	15,00	19,13
Октобар	15,32	12,14	7,10
Новембар	10,35	19,38	9,96
Децембар	7,71	22,54	-
Годишњи просек	10,61	11,28	22,49

Извор: Обрада аутора на основу података из табеле бр. 11

Из табеле бр. 28 се уочава изузетно мала искоришћеност смештајног капацитета овог објекта, посебно у зимским месецима. Разлике се приметне у различитим годинама посматрања, што још једном потврђује превасходно пословни карактер промета. Са изузетком маја и марта 2017. године, овај објекат се изузетно слабо користи, бар кад су услуге смештаја у питању. За образложењем оваквог стања треба трагати у превасходној оријентацији на пословни промет, тачније на клијенте који сарађују са компанијом „Ауто Чачак“ чији је власник такође и власник хотела. Чињеница да је хотелијерство у овом случају комплементарна делатност власника не умањује потребу за бољим пласманом овог објекта на

туристичком тржишту, односно за излажењем из досадашње усмерености пре свега на смештај пословних партнера.

Општи је закључак да понуда угоститељских објеката за смештај града Чачка није у довољној мери усаглашена са савременим тржишним захтевима, посебно са расположивим туристичким потенцијалима и амбицијама у погледу будућег туристичког развоја.

У самом граду послује три хотела са четири звездице, укупног капацитета око 120 лежаја. Осталу понуду самог града чине гарни хотели и хостели. Ради се о спонтаном развоју хотелијерства као реакције приватних власника на оживљавање чачанске привреде и потребу за смештајем пословних људи.

С друге стране, хотели „Ливаде“ и „Коле“, осим оријентације на транзит, односно пословни промет, још увек немају у довољној мери тржишно испрофилисану позицију која би им донела виши степен искоришћености.

Објекти у атомској бањи Горња Трепча са изузетком Специјалне болнице која је носилац и здравствене и угоститељске понуде, су са становишта категоризације још увек недефинисани. Ситуација у Овчар Бањи је далеко лошија.

Дакле, за сада је понуда капацитета за смештај ограничавајући чинилац развоја туризма, пре свега дестинацијског приступа који подразумева профилисање производа и стратешко усмеравање на селективне видове туризма.

Стратешко дефинисање и програмска конкретизација појединих облика туризма, уз листу приоритета, требало би да садржи и процену будућих угоститељских објеката за смештај, односно њихове врсте, категорије, капацитет и локацију. Реална процена потребног смештајног капацитета не треба да се заснива само на степену искоришћености постојећег. Треба поћи од степена прилагођености постојеће понуде потребама савремених туриста, усаглашености квалитета и цене услуга, као и таргетирања појединих тржишних сегмената и ниша.

Дакле, профилисање смештајне понуде града Чачка треба да се одвија упоредо са обликовањем туристичког производа и дестинацијским приступом будућем развоју туризма.

4.4. Институционално-правни оквир друштвено-економског развоја

У граду Чачку институционално-правну основу функционисања чине следеће градске управе:

- Градска управа за финансије
- Градска управа за инспекцијски надзор
- Градска управа за опште и заједничке послове
- Градска управа за стручне послове Скупштине, Градоначелника и Градског већа
- Градска управа за урбанизам
- Градска управа за друштвене делатности
- Градска управа за локалну пореску администрацију.

Градска управа за финансије обавља послове који се односе на: планирање, припрему и израду нацрта буџета Града, планирање и праћење динамике остваривања прихода, процене прихода за текућу годину, пројектовање потребних средстава за наредну годину, реализацију буџета, састављање консолидованог рачуна трезора буџета, праћење и анализу прихода буџета, припрему предлога прописа из области изворних јавних прихода, праћење коришћења средстава за јавне и друштвене потребе Града, буџетско рачуноводство, вођење помоћних књига основних средстава и ситног инвентара, робног и материјалног књиговодства, плата и других помоћних књига, обрачун плата, накнада и других примања за органе Града, благајничко пословање, израду предлога прописа и других аката у вези са финансирањем Града, као и друге послове у вези са финансирањем активности из делокруга Града у складу са Законом о буџетском систему. Градска управа за финансије надлежна је и за рачуноводствено - књиговодствене

послове месних заједница и води њихово материјално финансијско пословање, укључујући и евиденције о учешћима грађана и уплатама самодоприноса.

Градска управа за инспекцијски надзор обавља: послове инспекцијског надзора над извршавањем прописа и других општих аката из надлежности Града, законом поверене послове инспекцијског надзора из оквира права и дужности Републике: грађевинарства, просвете, комуналних делатности, саобраћаја, заштите животне средине, доношење закључака о дозволи извршења, послове принудног извршења решења донетих у поступку инспекцијског надзора, као и и друге послове из ових области у складу са законом, Статутом и другим прописима Града.

Градска управа за опште и заједничке послове обавља послове у вези са: организацијом градских управа; пријемном канцеларијом и архивом органа Града; канцеларијским пословањем; личним стањима грађана; овером потписа, преписа и рукописа (до рока утврђеног Законом о јавном бележничтву), јавним набавкама; печатима и штамбиљима; ажурирањем дела Јединственог бирачког списка за град Чачак; изборима за одборнике, народне посланике и председника Републике; нормативно - правним, стручним и организационим пословима за потребе органа месних заједница; спровођењем референдума и подношењем грађанске иницијативе; пројектовањем, имплементацијом и реализацијом информационог система, развојем и коришћењем информатичке технологије; пружањем правне помоћи грађанима и савета у вези са заштитом права пацијената; радним односима запослених у органима Града; текућим и инвестиционим одржавањем објеката, уређаја и опреме које користе органи Града; одржавањем хигијене у заједничким просторијама, физичким обезбеђењем, старањем о возном парку и противпожарној заштити; снимањем тока седнице Скупштине града, курирским и другим заједничким пословима за све градске управе и органе Града, који нису у надлежности других управа; друге управне послове који нису у надлежности других градских управа. Ради стварања услова да се одређени послови из делокруга градских управа обављају ефикасније и ближе месту становања и рада грађана, образују се месне канцеларије. *Месне канцеларије* врше послове који се односе на: вођење матичних књига, вођење евиденције о држављанству, издавање извода из матичних књига и уверења, оверу потписа, преписа и рукописа (до рока утврђеног Законом о јавном бележничтву), пријем поднесака, достављање писмена грађанима, непосредно проверавање података за ажурирање дела Јединственог бирачког списка за град Чачак, вршење административно техничких и других послова за месне заједнице и њихове органе и друге послове који су Одлуком о градским управама, Сататутом и одлуком органа Града стављени у делокруг рада месних канцеларија. У месним канцеларијама могу се обављати и послови за друге органе, организације и установе.

У саставу Градске управе за опште и заједничке послове функционише *Служба правне помоћи* као посебна организациона јединица, која обавља послове правне помоћи грађанима давањем правних савета, састављањем поднесака (захтева, тужби, жалби, молби и др.) и заступања грађана пред судовима и другим органима у остваривању њихових права и интереса, укључујући и послове саветника за заштиту права пацијената.

Градска управа за стручне послове Скупштине, Градоначелника и Градског већа врши стручне, нормативно правне, управно правне, студијско-аналитичке, оперативне, организационе и административно - техничке послове за потребе Градоначелника, Градског већа и помоћника Градоначелника (израду аката које доноси Градоначелник и Градско веће, а који нису у делокругу рада других градских управа), послове протокола за потребе органа Града, стручне послове у вези са сарадњом и удруживањем Града са локалним самоуправама у земљи и иностранству, стручне и административне послове у вези са постављењем и разрешењем за које је надлежно Градско веће и Градоначелник, сазивање, припрему и одржавање седница Градског већа и стручних радних тела које образује Градоначелник и Градско веће, припрему конференција за медије и информативних и документационих материјала за јавно наступање Градоначелника, заменика Градоначелника и чланова Градског већа, конверзацијско превођење и превођење докумената за потребе Градоначелника и других функционера Града, послове извештавања јавности о раду и активностима градоначелника и других функционера Града и друге послове из своје надлежности. *Стручна служба Скупштине града* као самостална организациона јединица у оквиру Управе, бави се стручним, оперативним и организационим пословима за потребе Скупштине града, њених радних тела,

председника и заменика председника, као и пословима припреме седница и обраде аката усвојених на седницама Скупштине града, израде појединачних аката о примањима и накнадама одборника у Скупштини града, јавности рада Скупштине града, уређивања „Службеног листа града Чачка“, интернет презентације органа града, стручним, саветодавним и административно-техничким пословима за потребе председника и заменика председника Скупштине града, информисањем одборника и грађана о раду Скупштине града и другим пословима у вези са радом Скупштине града.

Градска управа за урбанизам у својој надлежности садржи следеће послове везане за: просторно планирање, урбанизам, грађевинарство, стамбене и комуналне делатности, животну средину, имовинско – правне послове (експропријације, самовласна заузећа, враћање утрина и пашњака селима, утврђивање права коришћења и успостављања ранијег режима својине неизграђеног осталог грађевинског земљишта ранијег сопственика), располагање, коришћење и давање у закуп непокретности, чији је власник односно корисник Град, вођење јединствене евиденције о имовини чији је корисник Град и месне заједнице, вођење евиденције о становима који су дати у закуп и сл.), и друге послове из ових области.

Градска управа за друштвене делатности обавља послове који се односе на: дечију, социјалну и борачко-инвалидску заштиту, основно образовање, примарну здравствену заштиту, спорт и омладину, културу, информисање и друге послове из надлежности Града у области друштвених делатности.

Градска управа за локални економски развој бави се развојем привредних делатности од интереса за Град, израдом програма развоја делатности за које је надлежан Град, ценама из надлежности Града, унапређењем и развојем пољопривреде и занатства и другим пословима од значаја за привредни развој, а који се налазе у надлежности јединице локалне самоуправе, утврђивањем процене штете од елементарних непогода, реализацијом стручних пројеката, као и другим пословима из области одрживог развоја Града и појединих делатности.

Градска управа за локалну пореску администрацију утврђује, наплаћује и контролише изворне приходе Града (порез на имовину правних и физичких лица, накнаде које се односе на градско грађевинско земљиште, комуналну таксу, боравишну таксу, самодопринос, локалне административне таксе, накнаде за заштиту и унапређивање животне средине, новчане казне изречене у прекршајном поступку за прекршаје прописане актом Скупштине Града, приходе од давања у закуп односно на коришћење непокретности у државној својини које користи Град и индиректни корисници буџета), стара се о правима и обавезама пореских обвезника, а нарочито: води регистар обвезника изворних прихода града и врши утврђивање изворних прихода решењем за које није прописано да их утврђује сам порески обвезник у складу са законом; обавља канцеларијску и теренску контролу у поступку администраирања изворних локалних јавних прихода, редовну и принудну наплату локалних јавних прихода, води пореско књиговодство и врши извештавање, као и друге послове у складу са законом и одлукама Скупштине града.

Прецизно дефинисан, обиман и детаљан делокруг рада појединих градских управа представља солидан предуслов развоја у домену поштовања прописа и надлежности одговарајућих служби. Посебно треба истаћи Градску управу за локални економски развој чији рад мора бити подржан од стране осталих градских управа. Препознавањем и утврђивањем развојних приоритета, ова управа треба да подстиче привредне субјекте и остале заинтересоване стране на креативни допринос реализацији будућих стратешких циљева, међу којима је несумњиво и интензивирање туристичко-угоститељске привреде.

5. Анализа конкурентности града Чачка као туристичке дестинације

За менаџмент унутар дестинације је битно да схвати на који начин може повећати, односно одржати конкурентност дестинације. Концепт конкурентности је усвојен из економске теорије и може бити примењен на конкретне фирме, организације, градове, регије и државе.

У туристичком истраживању концепт конкурентности се примењује на различите области или подручја као што су економија, маркетинг, менаџмент, цене, квалитет и сатисфакција. У складу са тим, конкурентност туристичке дестинације се схвата као кључни показатељ који указује на перформансе дестинације и на то колико је дестинација способна да обезбеди економски просперитет локалног становништва кроз пословање привредних субјеката, као да понуди боље и више од конкурентских

дестинација, али и да обезбеди сатисфакцију туриста у циљу стварања лојалности и повећања туристичке потрошње. Могло би се рећи и да је конкурентност туристичке дестинације њена способност да у дужем временском оквиру остварује профит од туристичког промета стварајући и испоручујући додатну вредност туристима кроз адекватну координацију сета различитих варијабли.

Конкурентност града Чачка, као туристичке дестинације, посматра се у складу са конкурентском позицијом Србије и Стратегијом развоја туризма Србије из 2016. године, према којој се конкурентност дестинације "гради" применом различитих активности и мера и улагањима у инфраструктуру, чиме се стварају више или мање конкурентни туристички производи усклађени са мотивима и потребама туриста на тржишту. Тиме се конкурентност Србије ствара кроз унапређење конкурентности њених производа и дестинација.

5.1. Дефинисање основа конкурентности града Чачка као туристичке дестинације

За дефинисање конкурентности, односно конкурентске позиције једне туристичке дестинације често се користи принцип економске конкурентности који, према Портеру, одређује неколико основних свеобухватних карактеристика дестинације и то су *туристичке компаније и ривалитет, услови тражње, сектор подршке и фактори производње*.

У циљу компатибилности са Стратегијом развоја туризма Републике Србије из 2016. године овде је примењен и приступ преко матрице за конкурентно позиционирање која се заснива на савременим мотивима и искуствима туриста и остваривању њихове сатисфакције, а заснива се на следећим производима: *уживање, природа, култура/историја/обичаји, забава, здравље, спорт, рекреација и авантура и пословни туризам*.

Применом принципа економске конкурентности и матрице за конкурентно позиционирање остварује се свеобухватнија основа за дефинисање конкурентности града Чачка као туристичке дестинације. У Табели 29 приказана је економска конкурентност града Чачка.

Табела бр. 29. Економска конкурентност града Чачка

Карактеристике дестинације		Стање
Туристичке компаније и ривалитет		<ul style="list-style-type: none">• Смештајни капацитети су још увек у фази развоја, са недовољним бројем смештајних јединица, оријентацијом свог пословања на организовање прослава уместо на основну услугу ноћења и исхране, недостатком хотела са 4 и 5 звездица као и објеката који могу да прихвате групе/аутобусе који саобраћају на овом подручју; У циљу повећања конкурентности потребно је исправити уочене недостатке и повећати квалитет услуге;• Мали број објеката у домаћој радиности је категоризовано и организовано присутно на туристичком тржишту;• Недовољан степен сарадње међу пружаоцима услуга смештаја и исхране, али и осталих природних субјеката у туризму као што су саобраћајна предузећа, туристичке агенције и туроператори;• Донекле присутна сарадња јавног и приватног сектора; потребно јачање ове сарадње уз проналажење нових области и облика сарадње;

- Јачање инвестиција у сектор туризма након периода стагнације; потребно даље подстицање и развој у наредном периоду;
- Недостатак плана, процедура и алата за оцену квалитета у сектору смештаја, али и у сектору услуга у целини;
- Недовољна и неразвијена диверзификација и специјализација туристичких производа;

Услови тражње

- Недостатак дестинацијског имица и позиционирања Чачка као дестинације културног, градског, МІСЕ и пословног, манифестационог, адреналинског, руралног и туризма специјалних интересовања; донекле присутан имиц као дестинације spa и wellness туризма, али не града Чачка него појединих бања које постоје на подручју града Чачка;
- Перцепција Чачка као дестинације транзитног туризма;
- Највећи део долазака чине домаћи туристи што је последица недостатка свести и информисаности тражње на иностраним тржиштима, пре свега у окружењу (Балкан и централна Европа);
- Недовољна дистрибуција и присутност информација о Чачку као туристичкој дестинацији на домаћем и иностраном туристичком тржишту и њихова концентрација на локалном тржишту;.

Сектор подршке

- Недостатак специјализованих компанија и посредника за организацију производа и активности у оквиру пословног и МІСЕ туризма, туризма догађаја и туризма специјалних интересовања;
- Неадекватне и недовољне активности забаве у складу са потребама савремених туриста;
- Недовољна диверзификација, уједначеност и униформност понуде и низак квалитет услуга угоститељског сектора прилагођеног могућностима локалног становништва, али не и потребама савременог туристе;
- Недостатак развијене трговинске мреже и специјализованих продавница сувенира, рукотворина и осталих производа који могу утицати и на препознатљивост и имиц дестинације;

- Недовољна употреба локалних атракција у туристичке сврхе, нарочито као подршка транзитном, туризму догађаја, културном и здравственом туризму;
- Локални и регионални карактер догађаја и манифестација; недостатак догађаја који имају мађународну препознатљивост и присутност.

Фактори производње

- Лимитирана доступност друмским путем због лошег квалитета саобраћајница; значајно побољшање доступности друмским путем изградњом аутопута Београд-Јужни Јадаран и аутопута Појате-Прелина;
- Лимитирана доступност железницом због лошег квалитета пруга;
- Лимитирана доступност ваздушним саобраћајем јер су најближи аеродроми који се користе у комерцијалне сврхе у Београду и Нишу;
- Недовољно развијен јавни превоз за туристе и локално становништво (аутобус, воз, такси);
- Недовољна употреба антропогених, пре свега културних и природних ресурса у туристичке сврхе;
- Недовољан број локалних туристичких водича;
- Заступљеност непланске градње и деградације простора (од одржавања кућа, улица и јавне инфраструктуре до појаве нелегалних депонија)

Поред економске конкурентности града Чачка дефинисана је и конкурентска позиција на основу матрице за конкурентно позиционирање која се заснива на испуњености услова за развој појединих туристичких производа. Резултати су дати у Табели 30.

Табела бр. 30. Матрица конкурентног позиционирања града Чачка

Врста стратешког пословног подручја	Мотив, искуство	Производ/активност	Постојање и испуњеност услова у Чачку
Уживање	Успорити живот, опустити се, уживати, допунити енергију, наћи времена за себе, стил живота	Бање, СПА, вино и кулинарство	<p>Постојање услова: Атомска, Овчар и Слатинска бања; Овчарско- кабларска клисура са долином Западне Мораве и термоминералним изворима; Препознатљивост по гастрономским специјалитетима од прасетине.</p> <p>Недостаци: Недовољна изграђеност и коришћење бања и клисуре у туристичке сврхе; Неискоришћеност локалних специјалитета у организованој промоцији дестинације и изградњи дестинацијског производа.</p>

Забава, разонода	Забавити се, уживати у животу, упознати друге људе, бити узбуђен, бити "ин"	Кратки градски одмори, ноћни живот, фестивали, догађаји	Постојање услова: Преко 40 манифестација различитог карактера током читаве године. Недостаци: Често географски ограничен значај манифестација уз непостојање информација и промотивних активности, са циљем приближавања домаћем и међународном туристичком тржишту; Недовољна расположивост и усклађеност забавних садржаја са захтевима савременог туристичког тржишта.
Природа	Побећи од свакодневице, осећати се здраво, вратити се природи, осећати се аутентично, осетити слободу	Сеоски туризам, национални паркови и паркови природе, "живети као локалци"	Постојање услова: Овчарско-кабларска клисура са планинама Овчар и Каблар, преко 40 спелеолошких објеката и долином Западне Мораве; Термоминералне воде; Рурални карактер простора. Недостаци: Недовољно активирање и искоришћеност природе и руралних простора у туристичкој понуди Чачка и наступу на туристичком тржишту.
Култура	Научити нешто ново, нова историјска сазнања, открити нове уметнике и литературу, осетити се интелектуално	Градске знаменитости, цркве, манастири, стари градови, археолошка налазишта, фолклор и обичаји, музеји	Постојање услова: Богато културно- историјско наслеђе са акцентом на Овчарско- кабларским манастирима, преко 140 локалитета из праисторијског, античког, рановизантијског, средњовековног и турског периода, спомен комплекс на брду Љубић, Храм вознесења Христовог у Чачку из XII века, Конак Господара Јована Обреновића, Народни музеј у Чачку итд. Недостаци: Осим манастира у Овчарско- кабларској клисури остали део културно- историјског наслеђа није адекватно промовисан и домаће и страно туристичко тржиште није упознато са њим.
Спорт и авантура	Осетити адреналин, доживети границу сопствене физичке издржљивости, бити спреман за напоре	Скијање, бициклизам, екстремни кањонинг, пешачење, планинарење, сплаварење, zip line, кајак, јахање, параглајдинг	Постојање услова: Рељеф простора одговарајући за активностима у природи и адреналним спортовима, као што су планинарење, бициклизам, пешачење, параглајдинг, посете спелеолошким објектима, сплаварење и слично; Постоје обележене стазе за бициклизам, планинарење и пешачење и терени за параглајдинг. Недостаци: резултати знатно лошији од потенцијално могућих због непостојања адекватних информација и промотивног материјала који је намењен туризму специјалних интересовања.
Здравље	Бити здрав, опустити се, живети дуго, изгледати добро, унапредити сопствено здравље и лепоту	Медицински третмани, масажа, стоматологија, естетска хирургија, вежбање, нутриционизам, медитација	Постојање услова: Омогућен развој spa и wellness туризма захваљујући постојању бања са дугом традицијом и термоминералних извора омогућава развој spa и wellness туризма. Недостаци: Само делимично коришћење потенцијала spa и wellness понуде, недостатак значајнијих инвестиција и организованог заједничког наступа на туристичком тржишту даје знатно лошије резултате од потенцијално могућих.
Пословни туризам	Бити успешан, упознати друге успешне, бити део пословног дешавања	Индивидуална пословна путовања конгреси, семинари, студијска путовања, сајмови, изложбе	Постојање услова: Осим 3 хотела са 4 звездице и лимитираних капацитета за одржавање састанака Недостаци: Нема адекватних и специјализованих капацитета за развој пословног туризма.

Извор: Прилагођено према Стратегији развоја туризма Републике Србије 2016. – 2025.г.

5.2. Конкурентске туристичке дестинације

С обзиром да највећи број туриста у Чачку чине домаћи туристи који остварују скоро 80% ноћења, а просечна дужина боравка је, кад се изузме Атомска бања Горња Трепча, мања од 2 дана код домаћих, односно нешто више од 1 дана код страних туриста, може се закључити да је Чачак првенствено дестинација транзитног и бањског туризма, односно потенцијали којима располаже нису у довољној мери активирани и валоризовани за развој других облика туризма као што су пословни, манифестациони, туризам специјалних интересовања и слично.

Приликом одабира конкурентских туристичких дестинација водило се рачуна о томе да, како већину чине домаћи туристи, конкурентске дестинације доминантно посећују домаћи туристи, да су на главним домаћим и међународним транзитним правцима, да имају сличну површину и да структура, квалитет и цена смештајне понуде буде слична по категоријама и врстама објеката. На основу наведених критеријума изабрани су Суботица која се налази на Коридору 10 и уласку из Мађарске у Србију и представља, између осталог, дестинацију транзитног туризма, затим Ужице и Чајетину који се налазе у непосредној близини Чачка и и на траси магистралног пута Е-763, Краљево које се налази на траси будућег аутопута Појате-Прељина и Крагујевац који је у непосредној близини Коридора 10 и града Чачка. Све конкурентске дестинације располажу разноврсним природним и антропогеним туристичким мотивима, представљају дестинације транзитног туризма и планирају интензивнији развој туризма у наредном периоду.

Табела бр. 31 Компаративни приказ основних података о Чачку и конкурентским туристичким дестинацијама

Дестинација	Положај	Површина	Број становника	Укупан број туриста у 2016.г.	Број страних туриста у 2016.г.	Број ноћења у 2016.г.	Смештајни капацитети
Суботица	Севернобачки округ	1007 км ²	138331	84281	32873	146187	Хотели 10, остали смештај око 50
Краљево	Рашки округ	1530 км ²	120722	22288	6223	60902	Хотели 9, остали смештај око 130
Крагујевац	Шумадијски округ	835 км ²	178368	43232	19434	86534	Хотели 15, остали смештај око 60
Ужице	Златиборски округ	667 км ²	75097	54232	14561	128186	Хотели 4, остали смештај око 45
Чајетина	Златиборски округ	647 км ²	14404	180085	42855	657093	Хотели 15, остали смештај око преко 100
Чачак	Моравички округ	636 км ²	112558	31102	9857	145087	Хотели 9, остали смештај око 28

Извор: Републички завода за статистику - „Општине и региони у републици Србији“ 2017.г. доступно на <http://www.stat.gov.rs/publikacije/> и званичне интернет презентације дестинацијских менаџмент организација

Подаци из табеле 31 показују да Чачак као туристичка дестинација има озбиљну конкуренцију. Првенствено се мисли на Чајетину и Ужице у Златиборском округу, али и на Суботицу у Севернобачком округу. Чачак, уз Ужице, има најскромнији капацитет смештаја, пре свега по квантитету, с обзиром на најмањи број објеката ванхотелског смештаја. Док су Чајетина и Суботица профилисане туристичке дестинације и Чачак тешко да може са њима да се такмичи, остале представљене туристичке дестинације су у почетној фази тржишног позиционирања. Чајетина и Суботица предњаче по броју остварених ноћења, као и по броју страних туриста. Чачак сустиже Суботицу по броју остварених ноћења, пре свега захваљујући релативно дугом боравку у атомској бањи Горња Трепча. Ипак, само у Краљеву се оствари мањи број страних туриста него у Чачку. У ова два града је 2016. године било мање од 10000 страних туриста. То показује да се ради о туристичким дестинацијама које још увек нису препознате на иностраном туристичком тржишту. Очигледно да интензивнији туристички промет пословног, па и пролазног карактера имају Крагујевац и Ужице.

Реалније сагледавање конкурентских предности могуће је компарацијом водећих туристичких атракција представљених дестинација.

Табела бр. 32 Компаративни приказ главних туристичких атракција Чачка и конкурентских туристичких дестинација

Туристичка дестинација, ДМО	Главне туристичке атракције
<p>Суботица,</p> <p>Туристичка организација града Суботице</p>	<p>Природни туристички мотиви: Језеро Палић, Специјали резервати природе Лудашко језеро и Селевењске пустаре, Предео изузетних одлика Суботичка пешчара, Парк природе Палић;</p> <p>Архитектура и споменичко наслеђе: Зелена и плава фонтана, Градска кућа, палата Рајхл, Синагога, Велика тераса, женски штранд, водоторањ, зграда Штедионице, палата Деметер, палата Леовић, зграда Најамне палате, Војнића палата итд; споменик цару Јовану Ненаду, споменик Ивану Сарићу, споменик Александру Лифки, споменик Деже Костолањију, споменик Данилу Кишу итд.;</p> <p>Установе културе: музеји, позоришта и друге установе културе: Народно позориште, Дечје позориште, Градски музеј и још десетак усанова културе; Манифестације: око 30 манифестација различитог карактера.</p>
<p>Краљево,</p> <p>Туристичка организација Краљева</p>	<p>Природни туристички мотиви: Матарушка бања, Богутовачка бања, река Ибар, река Западна Морава, Парк природе Голија, Резерват биосфере „Голија – Студеница“, планина Столови, планина Чемерно;</p> <p>Споменичко наслеђе: Манастир Жича, манастир Студеница; Утврђење Маглич;</p> <p>Установе културе: музеји, позоришта и друге установе културе: Народни музеј, Краљевачко позориште, Народна библиотека;</p> <p>Манифестације: око 10 манифестација различитог карактера.</p>
<p>Крагујевац,</p> <p>Градска туристичка организација Крагујевац</p>	<p>Природни туристички мотиви: Ботаничка башта, Акваријум, језеро Шумарице, Грошничко језеро;</p> <p>Архитектура и споменичко наслеђе: Амицин конак, конак кнеза Михаила, зграда Гимназије, зграда Старе скупштине; Спомен-парк „Крагујевачки октобар“, споменик палим Шумадинцима, споменик Јоакиму Вујићу, споменик Вуку Караџићу, споменик Краљу Александру I Карађорђевићу, споменик Тополицу, споменик „1300 каплара“, споменик Радомиру Путнику итд.;</p> <p>Установе културе: музеји, позоришта и друге установе културе: Народни Музеј, Музеј „21. октобар“, Књажевско српски театар;</p> <p>Манифестације: „Велики школски час“ и око 20 осталих манифестација различитог карактера.</p>
<p>Ужице,</p> <p>Туристичка организација Ужича</p>	<p>Природни туристички мотиви: Парк природе „Шарган – Мокра Гора“, кањон реке Ђетиње,</p> <p>Споменичко наслеђе: Ужички Стари град; Спомен комплекс Кадињача; Остали садржаји: Шарганска осмица; Међавник-Дрвенград; Манифестације: око 20 манифестација различитог карактера</p>
<p>Чајетина,</p> <p>Туристичка организација Златибор</p>	<p>Природни туристички мотиви: планински масив Златибора, преко 100 спелеолошких објеката, Парк природе „Златибор“, Парк природе „Шарган – Мокра Гора“;</p> <p>Културно наслеђе: Амбијентална целина Музеј Старо село Сирогојно;</p> <p>Остали садржаји: Специјална болница „Чигота“</p> <p>Манифестације: око 20 манифестација различитог карактера.</p>
<p>Чачак,</p> <p>Туристичка организација Чачка</p>	<p>Природни туристички мотиви: Овчарско-Кабларска клисура као заштићено добро од изузетног значаја I степена - предео изузетних одлика, планине Овчар и Каблар, Овчар Бања, Бања Горња Треча, Слатинска Бања, са термоминералним изворима, 40 спелеолошких објеката (Турчиновац, Кађеница и др.), Западна Морава, веитачка језера на Западној Морави (Међувршије, језеро у Овчар Бањи и Парменац), флора и фауна;</p> <p>Културно-историјско наслеђе: 10 манастира који носе назив "Српска Света гора" (Благовештење, Илиће, Јовање, Никоље и Успење на левој, а Ваведење, Вазнесење, Преображење, Срећење и Св. Тројице на десној страни Западне Мораве).изграђених у периоду од прелаза из XIV у XV век до почетка XVII; црква Св. Саве; Манастири Вујан и Јежевица; Археолошки локалитет Градина, на Јелици; Археолошки локалитет Римске терме у центру града; Археолошки локалитет Остра-Соколица у селу Остра; меморијални комплекс на брду Љубић са спомеником Танаску Рајићу; споменик Хаџи-Продановој буни; споменик Четири вере; споменик војводи Степи Степановићу; Конак Господара Јована Обреновића; Богородица Градачка у Чачку – Храм вазнесења Христовог; Установе културе : Народни музеј, Дом културе, Уметничка галерија "Надежда Петровић" чији саставни део је и Уметничка галерија "Рисим", Међуопштински историјски архив, Градска библиотека "Владислав Петковић Дис".</p> <p>Манифестације: преко 70 манифестација различитог карактера.</p>

Извор: Обрада аутора на основу званичних интернет презентација дестинацијских менаџмент организација

Чајетина и Суботица су профилисане туристичке дестинације препознатљиве ресурсне основе, које имају свој правац развоја, где се не препознаје много додирних тачака са Чачком. Крагујевац израста у туристичку дестинацију пре свега пословног туризма. Компаративне предности Чачка у односу на туристичке атракције пре свега Ужица и Краљево, огледају се у јединственој комбинацији природних и антропогених мотива, који омогућавају развој различитих облика стационарног и пролазног – екскурзионог и излетничког туризма. Док се ресурсна основа Ужица може оценити као скромнија, па у томе Чачак види своје конкурентске предности, дотле Краљево са манастирима Жичом и Студеницом, са Матарушком и Богутовачком Бањом, може да представља најозбиљнијег конкурента Чачку у будућности. Ипак, додатне предности Чачка су у самој Овчарско- кабларској клисури као природној реткости која омогућава развој адреналинског туризма, као и у јединственим медицинским индикацијама атомске бање Горња Трпача. Такође су уочљиве и предности Чачка кад је у питању градско културно-историјско и споменичко наслеђе, односно могућности организовања данас веома популарних „city-break“ путовања.

6. Идентификација и потенцијал кључних туристичких производа на територији Града Чачка

Чачак као туристичка дестинација има потребу за креирањем туристичких производа за посебне облике туризма. Таква потреба, за разлику од неких водећих туристичких дестинација, можда не произилази из масовности туристичких кретања у Чачку, већ из захтева савремене тражње, потребе за планским и одрживим управљањем простором и очувањем ресурсне основе даљег туристичког развоја. Постоји више разлога за овакав приступ будућем развоју туризма у Чачку. Развојем посебних облика туризма, за које Чачак има ресурсе, креирају се квалитетнији производи који обезбеђују више почетне цене и могућност квалитетније валоризације тих ресурса. На тај начин је могуће обезбедити и стабилнији, одрживији развој туризма који ће обухватити до сада занемарене потенцијале и просторе чиме би се обезбедио и равномернији територијални развој туризма од чега би користи имали и туристи и туристички радници и локалне заједнице. Будућност развоја туризма у Чачку и Србији лежи у посебним облицима туризма.

Да би се у оквиру туристичке дестинације развијали посебни облици туризма потребно је испунити одређене услове. У основи развоја посебних облика туризма јесте простор који омогућава развој оваквих туристичких кретања. Поред простора као важан фактор треба навести људске ресурсе, односно људе који су способни да управљају развојем посебних облика туризма. Према томе, за очекивати је да се посебни облици туризма развијају у:

- Оним просторима који располажу довољно квалитетним и карактеристичним потенцијалима за привлачење одређеног туристичког сегмента;
- Оним туристичким дестинацијама које су препознале да потенцијали којима располажу могу да задовоље потребе туриста за посебним доживљајима;
- Оквиру оних дестинација које располажу људима који имају визију развоја одређених облика туризма, препознали су могућност остварења те визије у оквиру дате дестинације и спремни су да предузму акције и ризике у циљу њене реализације.

Овome би требало додати техничко-технолошки ниво опремљености капацитета у дестинацији који одговарају захтевима појединих облика туризма и спремност локалне заједнице да се укључи у развој посебних облика туризма унутар своје заједнице. Испуњењем ових услова стварају се реалне претпоставке за успешан развој изабраних облика туризма на принципима одрживог развоја.

6.1. Транзитни туризам

Географско-саобраћајни и туристички положај Србије изузетно је повољан за развој транзитних туристичких кретања. Главне саобраћајнице као и транзитни правци чине главни саобраћајни крвоток изузетно важним и за туристички саобраћај. У маси која транзитира овим саобраћајницама веома је тешко, без одређених анкета и анализа, утврдити тачан број транзитера са туристичком сврхом путовања. Ако се има у виду да су најоптерећенији путеви истовремено и потенцијални коридори туристичке потрошње, онда је битно да се понуда, просторно и садржајно, налази на самим правцима кретања или у веома непосредној близини. Предност друмског над осталим врстама саобраћаја је у његовој способности заустављања, уливања и изливања туристичких токова на свакој тачки. Тиме друмови емитују или апсорбују туристичка кретања целом својом дужином и утичу на своје окружење.

За размештај туристичких објеката и опреме у простору, како на уском појасу, тако и у непосредној околини, највећи значај има друмска саобраћајна мрежа. Друм као коридор тражње доводи туристе до свих

места која се налазе на правцима кретања. Захваљујући томе, сва места и ресурси дуж пута могу се активирати као елементи туристичке понуде. Али зато, ниједан објекат, место или регија, не могу се туристички активирати, ако нису саобраћајно повезани са изворима тражње.

Окружење у коме се осећа утицај друма представља "гравитациону зону" чије границе нису јасно одређене и зависе од више фактора. Треба нагласити, да се међу најзначајнијим факторе гравитационе зоне могу убројити:

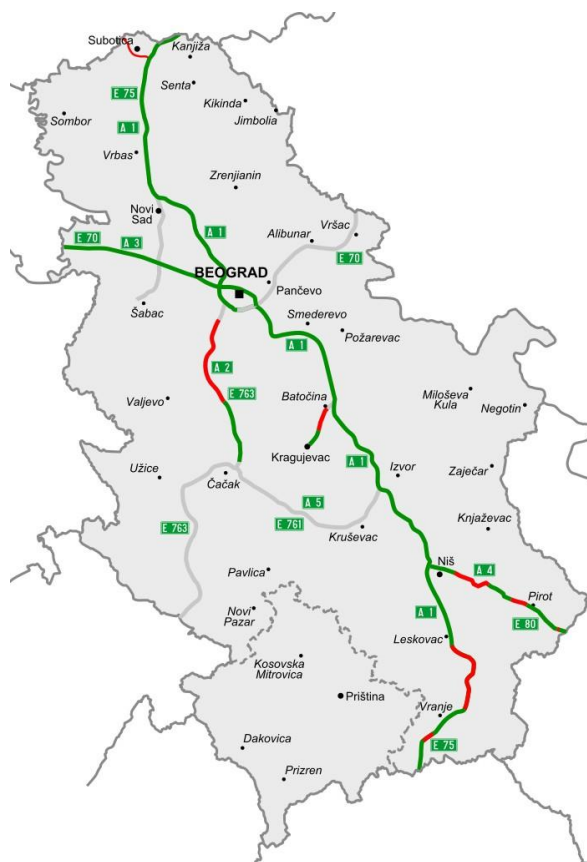
- број туристичких центара, места и објеката које пут повезује,
- број попречних и секундарних путева који се одвајају од главног,
- физичке препреке које могу да ограниче ширину зоне,
- капацитети туристичких објеката и опреме и реални туристички промет на путу.

Пошто се ради о више утицајних фактора, ширина гравитационе зоне се одређује посебно за сваки конкретан случај. Туристичка опрема и објекти се не могу лоцирати на исти начин, јер постоји битна разлика у транзитној и стационарној опреми која треба да се постави на одређеном путу. С обзиром на то, веома је важно да се сагледа гравитациона зона града Чачка како бисмо могли да одредимо начин опремања простора за потребе транзитних туриста.

За *транзитну опрему*, пут представља основни ресурс, а за стационарну само средство за приступ туристичких токова. Транзитна опрема (мотели, ресторани, кампови, трговинске и услужне радње, бензинске станице и сл.) обезбеђује смештај, исхрану и основне услуге на самом путу, без удаљавања и већег задржавања.

Стационарна опрема и објекти лоцирају се на целој површини гравитационе зоне и претпостављају дужи боравак и задржавање туриста. У сваком конкретном случају треба изабрати ону врсту опреме пута која може да представља оптималну валоризацију и обезбеди веће финансијске ефекте. Значи, транзитни путеви су коридори са покретном туристичком тражњом. Опрема је фиксирана и мора бити близу путева, јер понуда и тражња дају веће ефекте, уколико су у просторном смислу, међусобно ближе. То је основни смисао привлачности путева у програмирању развоја транзитног туризма.

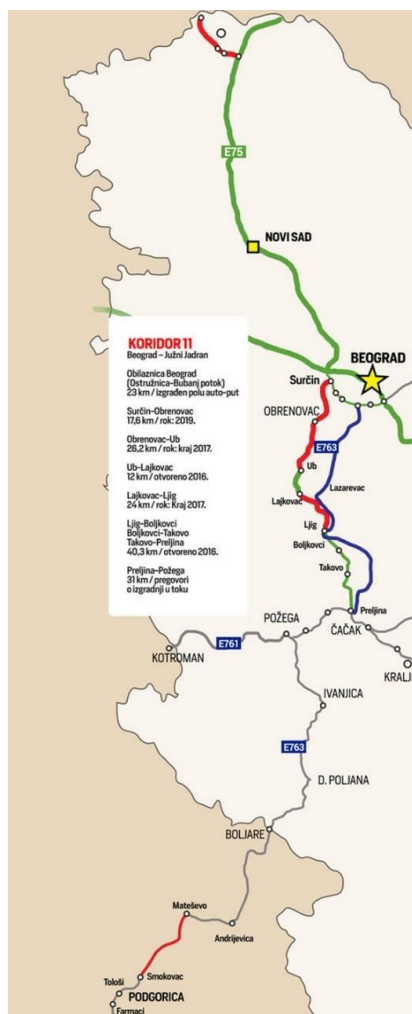
Карта бр. 4. Државни путеви IA реда

Извор:https://sr.wikipedia.org/wiki/Државни_путеви_IA_реда#/media/File:New_map_of_motorways_in_Serbia.svg

Туристичка потрошња је у директној корелацији са брзином транзита. Спорији транзит обезбеђује дуже задржавање, већу потрошњу у успутним објектима, и ако је у питању туристичка тражња, онда је логична и потреба за допунским садржајима. Формирање адекватне туристичке понуде за овај специфичан вид туристичке тражње, који укључује низ разних врста услуга, роба и доживљаја, је питање коме савремене туристичке земље придају велики значај. Логично је што се и у нашој земљи, придаје све већи значај транзитном туризму са циљем да се туристички садржај боље валоризује и оствари већа реализација туристичких прихода. Полазећи од чињенице да кретање људи чини основу туризма, било да је у питању рецептивна или емитивна регија, јасно је да саобраћајнице и саобраћајна средства остварују најнепосреднију везу са туристичком делатношћу.

Карта бр. 5. Коридор 11.

Извор: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/najnovija-detajlna-mapa-srpskih-autoputeva-evo-koji-su-delovi-koridora-završeni-i/89fv3eh>

Изградња путева има мултипликативан значај за целу привреду, јер посредно ангажује још 25 привредних грана, пре свега грађевинарство. Објективна је процена да ће у непосредној будућности, модернизована путна мрежа, са пратећом опремом и квалитетним туристичким квалитетним садржајима, створити шансе за интензивнији развој туризма.

При одређивању значаја транзитних кретања у досадашњем и будућем развоју туризма Чачка, неопходно је указати на важност саобраћаја и путне мреже.

Проблеми развоја транзитног туризма

Транзитни туристички промет који пролази кроз Чачак представља неискоришћени потенцијал јер је понуда одговарајућих услуга за овај сегмент туристичке тражње врло слабо развијена. Узроци су многобројни. Набројмо само неке:

1. Недостатак угоститељско-туристичких капацитета за потребе транзитних туриста, што значи потребу за изградњом пространих одморишта, по узору на европске магистралне саобраћајнице, која садрже велика паркиралишта, погодности прилагођене потребама савремених транзитера - санитарно-хигијенске садржаје (туш кабине, простране просторе са тоалетима и предпросторе са опремом за преповијање беба), ресторане са специјализованим асортиманом понуде, системом самоуслуживања, разноврсне продајне просторе прилагођеног асортимана. Специфично је да се мотели и кампови обично граде на излазним и улазним пунктовима, односно на тзв. суб-урбаним подручјима градова, па у том правцу треба размишљати и кад је Чачак у питању.

2. Неодговарајућа путно-саобраћајна сигнализација, што представља велики проблем.

Путна сигнализација је у лошем стању, док туристичка сигнализација скоро уопште не постоји. Како је то изузетно важно за развој транзитних туристичких кретања, као прву етапу треба урадити најнеопходније, односно поставити информативне табле које упућују не само на информативне центре већ и на најинтересантније културно-историјске споменике и догађаје у Чачку и околини.

3. Недовољан број уређених паркинга је евидентан проблем дуги низ година. С обзиром да се и даље праве само проширења на путевима без других елемената (мокри чвор, тоалети, продавнице) које паркинг подразумева, то је сигурно да су оваква половична решења неусклађена са потребама транзитних туриста. Посебан проблем настаје уколико би ти туристи желели да посете град и паркирају своја возила. Проблем за власнике путничких аутомобила је начин плаћања паркинга, а за аутобусе изналажење места за ~~њихово~~ паркирање.

4. Неуједначен распоред и опремљеност сервисно-ремонтих радионица крај ауто- путева, као и неповољно радно време постојећих, што проистиче из неодговарајућег планирања уређених паркиралишта. Посебан проблем су различите цене за истоветне услуге које се пружају транзитним туристима.

5. Малобројни информативни пунктови за обавештења о туристичким вредностима, краја или региона кроз који се пролази. Модерна саобраћајница мора имати одговарајуће туристичко-информативне пунктове. Уколико желимо повећање девизног прилива од транзитних туриста морамо их обавестити где се могу зауставити, шта треба видети и обићи, како до тог локалитета доћи. То изискује подизање туристичко-информативних пунктова дуж путева, што мора бити у просторним плановима региона кроз које пролази ауто-пут. Чачак је учинио велики помак отварањем инфо пункта на Љубићу и планираног пункта у Овчарско Кабларској клисури.

6. Недовољна снабдевеност разноврсним артиклима за потребе транзитних туриста у малобројним продавницама на ауто-путу, што је и одраз досадашње стихијске изградње продавница општег карактера или њиховог постојања при мотелима, без жеље за дубљом анализом потреба транзитних туриста. То је резултат инертности трговинских кућа и њихове неинвентивности. Овај проблем је евидентиран са порастом туриста из Турске и земаља који изискују специфичне производе и специфичну врсту исхране.

7. Лош квалитет услуга и непознавање страних језика запослених у објектима на коридорима је резултат лоше кадровске екипираности туристичко-угоститељских и других објеката, што је последица недовољног познавања сегмента транзитних туриста.

Уколико Чачак жели да развија туризам, а посебно транзитни туризам, ови проблеми треба што пре да се превазиђу. Због тога, туристичку тражњу везану за транзитна туристичка кретања морамо посматрати врло комплексно. Еластичност туристичке тражње транзитних туриста условљена је изразитом динамичношћу, масовношћу и осцилирањем тока транзитног туристичког промета. Самим тим, она намеће своје специфичне потребе које су концентрисане на зоне уз транзитне правце. Због тога туристичка понуда за учеснике ових кретања мора бити адекватна.

Транзитни промет је још увек недовољно проучен сегмент туристичке тражње, па самим тим нису проучене ни све могућности повећања његових девизних ефеката. Да би се превазишла стихијност у туристичком опремању путева и организовању туристичке понуде за потребе транзитних туриста треба извршити планско решавање појединих проблема и обратити пажњу на просторни размештај и међусобну

повезаност мреже угоститељских објеката, информативних пунктова, сервиса, трговинских и других објеката.

Перспективе развоја транзитног туризма

Модерна саобраћајна повезаност са емитивним и рецептивним туристичким земљама представља основни услов развоја транзитног туризма. Тај услов постаје још значајнији реализацијом пројекта, у коме ЕУ заснива развој свих својих чланица на три основна концепта: либерализација, отвореност, интеграција.

Улога туризма у ЕУ опредељена је са неколико стратешких праваца и прокламована паролом "Европа је туристичко срце света". Од туризма се захтева да постане хуманији и да обнови основне вредности: гостољубивост, упознавање и зближавање људи, сусретање култура. У контексту примене јединствених туристичких стандарда Европе, у нашој земљи се већ одвијају одређене активности, као што су: категоризација угоститељских објеката, укидање граничних формалности, издавање заједничких пропагандних материјала и сл.

Основни услов добре перспективе развоја транзитних кретања везан је за модернизацију и изградњу саобраћајница. Слобода кретања роба и људи, има велики утицај на туристичка кретања у оквиру Европе, а одразиће се и на нас, посебно ако се има у виду да друмске комуникације за Грчку и Турску пролазе кроз нашу земљу.

Железнички саобраћај

Пружна мрежа (у оквиру пруге Сталаћ-Краљево-Пожега), се може сврстати у две целине:

- деоница електрифициране пруге Пожега-Чачак на којој су изграђени денivelисани укрштаји са свим путним правцима;
- деоница неелектрифициране пруге Чачак-Краљево, са знатним бројем (18) укрштаја у нивоу са путним правцима општинског ранга, на којој је безбедност саобраћаја веома угрожена (необезбеђена потребна прегледност укрштаја, одсуство сигнално-сигурносних уређаја, велики подужни нагиби путева у зонама укрштаја, што у зимским условима отежава покретање возила након обавезног заустављања...)

Безбедост саобраћаја је, такође, веома угрожена због већег броја (9) укрштаја у нивоу, индустријских колосека са путним правцима, од којих је само један снабдевен светлосном сигнализацијом (укрштај са улицом Кнеза Милоша). Пружни коридор старе пруге Чачак- Горњи Милановац је екстремно угрожен грађењем, већином, пословних и стамбених објеката, као и коришћењем коридора за друмски саобраћај са великим бројем прилазних путева прикључених на те саобраћајнице (изграђеним у склопу пружног коридора, нпр. улица браће Ковачевић).

Стање пружних објеката на територији града Чачка је задовољавајуће, са изузетком моста на реци Каменици, јер је бујицама заштитна обзида стубова и потпорних зидова моста знатно оштећена, што у догледно време може угрозити и сам мост. Горњи строј је због дотрајалости дрвених прагова у веома лошем стању, што уз одроне нестабилних косина у Овчар-Бањи, знатно снижава ниво безбедности саобраћаја.

Железничка станица у Чачку након реновирања станичне зграде располаже постројењима довољних капацитета за путнички и робни рад. Сигнално-сигурносни уређаји у железничкој станици "Чачак" су застарели и неопходна је њихова модернизација, односно замена.

Ваздушни саобраћај

Аеродром у Прељини се, с обзиром на близину привредних центара и државних путева I реда (M5, M22, M23, планирани ауто-путеви E763 и E761), уз одговарајуће метео-факторе, налази на стратешки изузетно повољној локацији. Регистрован је као спортско- рекреативни аеродром, са школом летења и центром за производњу и репарацију лаких ваздухоплова. Уврштен је у актуелни Просторни план Републике Србије. Заштитна зона аеродрома је релативно добро очувана.

Војни аеродром «Морава» у Лађевцима је од утицаја на израду Просторног плана града Чачка, искључиво у смислу одређивања зона контролисане, ограничене, односно забрањене градње.

Упоредо са припремом активности за обogaћивање и изградњу материјалне базе транзитног туризма, значајне су и одређене активности на плану промоције туристичких вредности и садржаја. Фундаменталну улогу овде има маркетинг кроз: истраживање тржишта, организовање понуде, одређивање политике цена, утврђивање путева продаје и пропаганда. Туристичка понуда Чачка која се састоји од добара и услуга мора бити осмишљена са много идеја. Како туристички производ пласирати на тржиште и са колико нових идеја скренути пажњу огромној маси транзитера да се заустави, предахне, остане дуже неколико сати и више потроши, је једно од најважнијих питања пројекције будућег развоја транзитног туризма Чачка. Поред стандардних туристичких вредности, сигурно је да ће у будућности нови туристички мотиви имати утицај на проширење туристичке потрошње. За урбанизоване становнике Европе и других дестинација, значајни су нови фактори туристичке привлачности: еколошки чисти предели, здраве шуме и воде, здрава храна, лековитост минералних извора, специфична културна обележја и сусретање култура. Чачак поседује много таквих ресурса који могу имати значајан утицај на успоравање транзита и задржавање транзитних путника.

Транзитни туризам се подједнако добро уклапа у рекреативна, културна, екскурзиона и излетничка кретања, што га као што смо рекли чини изузетно масовним. То захтева развијену и добро опремљену путну мрежу која је предуслов за формирање туристичких праваца, што значи предуслов развоја туризма у Чачку.

Када говоримо о утицају путне мреже на туризам, онда она омогућава везу између иницијативних и рецептивних туристичких регија. С обзиром да Чачак карактеришу миграциона кретања становништва развој транзитног туризма је начин за стварање нових радних места широког дијапазона.

Због тога изградња саобраћајне мреже пре свега модерних саобраћајница како железничких тако и друмских, као и осталих објеката друмске инфраструктуре, треба да представља саставни део политике развоја туризма Чачка. Природне лепоте, културне и историјске знаменитости града остаће непознате уколико туриста не може брзо и ефикасно да дође до њих. Због тога је повезивање модерним саобраћајницама битан и одлучујући фактор развоја туризма, како у развијеним регионима, тако и тамо где се подручја тек туристички валоризују. Учешће саобраћаја у укупној туристичкој потрошњи је велико. Колико ће бити стварна потрошња једног туристе, између осталих фактора зависи и од развијености саобраћајне инфраструктуре Чачка.

6.2. Здравствени туризам – Бањски туризам

Бање као лечилишна места имају дугу традицију и људи их користе од најстаријих времена. Без обзира да ли су се користиле у рекреативне, здравствене, верске или неке друге сврхе, бање постају исходиште кретања људи у прошлости и настављају то да буду један и у савременом периоду. Као почетак развоја савременог бањског туризма може се узети крај XIX и почетак XX века. Тада се развијају неке од најпознатијих бања у Европи као што су *Виши*, *Монтекатини*, *Салсомађоре*, *Екс ле Бен*, *Брид ле Бен*, *Сен Жерве* и друге. У том периоду посете бањама су предузимане првенствено ради коришћења лековитих својстава минералних и термоминералних вода у њима. За тај период је карактеристично да су главни посетиоци бања били виши слојеви друштва који су располагали значајнијим новчаним средствима и могли да користе луксузне услуге.

Може се рећи да се бање и бањски туризам снажније развијају након II светског рата када долази до брзог развоја науке и медицине и њихове примене у бањском лечењу и терапијама. Ту долазе људи који имају потребу да поправе своју здравствену слику или лече одређена обољења, а на која бањске воде захваљујући својим термалним и минералним својствима имају позитивне ефекте. Бање као места за лечење задржавају такав имиџ до краја 80-их година XX века. Тада долази до промена у схватању бања само као лечилишта и опоравилишта што значајно утиче на убрзан развој бања као туристичких дестинација, а примена савремених техничко-технолошких решења у изградњи смештајних, забавних, спортско-рекреативних и осталих садржаја, уз коришћење савремених медицинских достигнућа која су усмерена ка

очувању општег здравственог стања посетилаца, приближавају бање млађим корисницима, успешним пословним људима, менаџерима и свима који воде активан живот.

Такав развој бања утицао је на то да се у Европи и свету данас може говорити о веома широком спектру бањских места у оквиру кога се може издвојити неколико основних форми, при чему се чешће може говорити о комбинацији него о чистим облицима. Те форме су:

- бања као место за лечење одређених болести са одређеним средствима и методама,
- бања као центар здравља за слободно време, одмор и опоравак,
- бања као најзначајнији центар једног региона, намењен годишњем одмору,
- бања као спортски центар са посебним могућностима за одређене врсте спортова,
- бања као културни центар,
- бања као конгресни центар.

За територију Србије је карактеристично да су се бање, односно минерални и термоминерални извори користили континуирано још од римског периода. Постоје материјални докази о коришћењу ових извора од стране Римљана који су око термоминералних извора градили купатила и друге објекте за забаву и разоноду, као и за лечење својих рањених војника. Коришћење бања се наставља кроз средњи век и у периоду турске владавине. Тако се у појединим бањама може говорити о континуитету који траје већ 2000 година. Ова дуга традиција је условила рано укључивање бања у туристичке токове у Србији. Прве научне анализе термоминералних извора се врше још у XIX веку, а већ крајем XIX и у првој половини XX века неке од наших бања као што су Врњачка Бања, Нишка Бања, Сокобања, и друге спадају у сам врх европских бањских места. Захваљујући хемијском саставу, температури, радиокативности и другим својствима која поседују термоминерални извори у Србији наше бање се могу користити у лечењу и превенцији широког спектра болести и тегоба.

Зависно од структурирања елемената туристичке понуде, бање нису само лечилишни центри, већ и центри: рекреативног туризма у различитим видовима, излетничког, екскурзионог, културно-манифестационог, спортско-маифестационог, конгресног, пословног туризма, туризма људи трећег доба, транзитног туризма, разних облика селективног туризма, итд.

Општа је оцена да је стање бањског туризма у Чачку релативно неповољно, осим Атомске бање Горња Трепча. Ово произилази из несолидне материјалне базе, а нарочито рецептивног фактора и инфраструктуре као и лошег деловања организационог фактора, што је последица недовољно прецизно дефинисаног статуса бања. Да би дошло до афирмације ових центара потребно је радити на упоредном развоју бањско-лечилишне и рекреативне функције, с обзиром на то да је бањско лечење изгубило некадашњи значај због чега све већи значај добија рекреативна функција бања.

Скоро целокупна материјална база бања захтева одговарајуће промене, које треба да буду уклопљене у смисао претходних поставки. Тако постоји потреба, у складу са светским трендовима, да се рецептивна основа, а поготово објекти хотелијерства, формирају у виду апартманских насеља и малих пансиона. Боравак у дисперзивно размештеним објектима, који се прожимају са парковским целинама пружа или појачава утисак непосредног контакта са природом.

Ниво услуга у оваквим објектима потребно је повећати и то применом нових прописа о категоризацији. Потребно је, такође, увођење високог стандарда у хотелско и уопште рецептивно пословање.

Да би се туристичка функција појединих бања на територији Чачка прилагодила актуелном стању туристичких ресурса, пожељно је извршити интегралну типологију туристичких ресурса и активности у бањама. Потребно је у бањама извршити просторно раздвајање на две посебне целине, од којих једна има лечилишну, а друга туристичко- рекреативну функцију. То ће омогућити ефикасније функционисање бања, сврсисходније и потпуније задовољење тражње туриста и пружиће могућност да се и проблеми осавремењивања, реконструкције објеката, формирања одговарајућих облика понуде решавају на ефикаснији

и рационалнији начин. У околностима оваквог уређења могуће је имати прецизно одређено полазиште, односно полазну намену простора, па сходно томе, постојаће мања могућност чињења грешака у валоризацији туристичких вредности, изградњи материјалне базе, функционисању организационог фактора и слично. Веома важан проблем у бањским местима Чачанског региона је проблем реализације својинске, али и тржишне тј. пословна и технолошке трансформације. Због тога је потребно да се одреди начин просторно и функционалног повезивања понуде бања са понудом карактеристичном за специфичне вредности или комплексне регије у околини.

Уз повећање туристичке навике и културе становништва повећава се обим, односно масовност бањских туристичких кретања. Атрактивност бањског туристичког места привлачи посетиоце утолико више уколико се и надоградњом материјалне базе и деловањем организационих фактора прилагођава карактеру туристичке тражње.

6.3. Културни туризам

Туризам и култура су два снажна покретача развоја светског становништва кроз економски развој и запошљавање, као и кроз пресудну улогу у неговању дубљег разумевања богатства разноврсности различитих култура и већег вредновања светског наслеђа. Према неким проценама, покретач за више од 50% туристичке делатности у Европи је управо културно наслеђе, тако да се очекује да ће у сектору туризма културни туризам остварити највећи раст. Више од трећине локалитета светског наслеђа UNESCO-а налазе се у Европи. Културни туризам успева да подстиче откривање и уживање у историјским споменицима и споменичким подручјима, концентришући се на културно наслеђе, укључујући културне пејзаже. Он је директно повезан са културним наслеђем.

Постоји сукоб између задовољавања притиска за остваривањем економског развоја путем туризма и заштите споменичких подручја и споменика који се на њима налазе. Зато постоји потреба не само да се туризам и култура интегришу у мреже или географске групације, већ и да се утврде стандарди или системи добре праксе који ће повећати њихову ефикасност и, уједно, допринети очувању светског културног наслеђа. Потребно је да се пронађе одговарајућа равнотежа између подстицања развоја културног туризма и очувања споменика и споменичких подручја, тако што ће се број туриста у подручјима дестинација културног туризма задржати у оптималним границама.

Због тога се морају имати у виду изазови за развој овог вида туризма. Ту се ради, пре свега, о потребама и то:

- потреби за одрживим развојем културног туризма уз поштовање међународних принципа и стандарда;
- потреби да се негује тешња сарадња и развија најбоља пракса између свих заинтересованих страна које учествују у културном туризму;
- потреби да се подстиче продубљивање европског идентитета и култура размена путем културног туризма;
- потреби за предузимањем конкретних корака да би се остварила изводљива равнотежа између туризма и културног наслеђа, и
- потреби да се узме у обзир утицај повећаног обима културног туризма на историјска окружења, а који је везан за транспорт, тј. авио-саобраћај, закрчење саобраћаја у градовима, као и за загађење и његов утицај на климатске промене.

Имајући у виду све позитивне и негативне ефекте које доноси развој туризма само уз уравнотежни развој култура и туризам могу допринети напретку локалне заједнице. Због тога се морају поштовати сва начела одрживог развоја и настојати да локална заједница, туристичка индустрија и организације које се баве заштитом наслеђа, укључујући и власнике културних добара који учествују у културном туризму, делују на начин да:

- се залажу за одрживи развој тржишта културног туризма, предузимајући истовремено позитивне кораке ради спречавања оштећења и пропадања културног наслеђа, пажљивим планирањем како би се број туриста у подручјима дестинација културног наслеђа задржао у оптималним границама;
- поштују и препознају националне или регионалне економске потребе и могућности остварења прихода и запослења у културном туризму, под условом да се не жртвује суштински карактер и потенцијал за културни туризам локалних заједница
- подстичу културни туризам на уравнотежен и одржив начин као облик улагања у културно наслеђе и обнављање подручја културног наслеђа и посећивање места и активности које аутентично представљају културно наслеђе, карактер и историју неке области, обезбеђујући приступ културном наслеђу;
- обезбеде очување подручја културног наслеђа тако што ће предвидети притисак за градњом у подручјима туристичких дестинација и применити технике за спречавање нежељене прекомерне изгардње и девастација насталих као резултат захтева културног туризма;
- штите појединачна културна добра у подручјима туристичке дестинације од изузетне вредности од притиска културног туризма;
- раде заједно да би унапредили и улагали у развој културног наслеђа туристичких дестинација, тако што ће их развијати и побољшавати, како би се одржала богата разноликост дестинације;
- подстичу склапање партнерства ради промовисања културног наслеђа на нивоу локалних заједница ослањајући се на историју и културу туристичких дестинација;
- подстичу на све могуће начине, сарадњу између субјеката који се баве заштитом наслеђа и туристичке привреде на очувању културног наслеђа, укључујући културни пејзаж, у подручјима дестинација културног туризма.

Основни циљеви стратегије културног туризма треба да буду коришћење локалних ресурса за привлачење туриста, продужетак туристичке сезоне, проширење туристичке понуде и повећање квалитета туристичке дестинације.

Културна добра града Чачка

На територији града се налазе следећа културна добра: *87 археолошких налазишта* (може се издвојити локалитет Градина на планини Јелици на 849 м.н.в. за који се претпоставља да је био верски и административни центар целог подручја који је подигао цар Јустинијан у VI веку и локалитети у Бељини и Остри, као вишеслојна налазишта), *66 заштићених објеката градитељског наслеђа, верски објекти, велики број споменика из прошлих ратова и споменици знаменитим личностима из чачанског краја.*

На територији града постоје *непокретна културна добра од изузетног значаја, од великог значаја, утврђена непокретна културна добра и евидентирана непокретна културна добра.* У урбаном делу града Чачка од објеката који су красили деветнаестовековну варош до данас је сачуван само један објекат са свим карактеристикама.

Конак господара Јована Обреновића (добро од великог значаја.), грађен је у првој половини XIX века за потребе становања кнеза нахије пожешке, Јована Обреновића. Данас је власништво Народног музеја и у њему је стална музејска поставка.

Стара кућа у Чачку (споменик културе) је стамбени објекат власништво трговачке породице Пантелић саграђено у другој половини XIX века представља један од репрезентативних градских објеката из доба кнеза Милоша. Садашњи власник је извео конзерваторске радове, тако да је до тада изузетан објекат градске архитектуре XIX века потпуно изгубио своја обележја.

На сеоском подручју се налазе следећа културна добра:

- Непокретно културно добро од изузетног значаја: Атеница-виноградарски подрум Слободана Поповића;
- Непокретно културно добро од великог значаја-Миоковци, кућа Лазара Лужанина;

Утврђена непокретна културна добра:

- Миоковци-кућа Животе Радовановића,
- Пријевор- Лазаревића чардак,
- Вранићи- Чолића кућа,
- Прислоница- Бојовића кућа,
- Слатина-сеоски чардак.

На територији града постоји 66 утврђених и евидентираних културних добара од којих су са аспекта заштите издвојена 4 евидентирана сеоска гробља у насељима: Јездина, Парменац, Риђаге, и Врчани.

Као непокретна културна добра заштићени су следећи манастири:

- Манастир Св.Никола у КО Жежевица,
- Манастир Рођење Св. Јована Претече у КО Бањица (Стјеник),
- Манастир Благовештење Господње у КО Трнава,
- Манастир Св.Архангел Гаврило у КО Прислоница (Вујан),
- Манастир Ваведење у КО Међувршје,
- Манастир Вазнесење у КО Међувршје,
- Манастир Храм Св.Оца Николаја у КО Рошци (Никоље),
- Манастир Храм Успење Пресвете Богородице у КО Рошци,
- Манастир Храм Св.Јована Крститеља у КО Рошци,
- Манастир Благовештење у КО Врчани,
- Манастир Св.Пророк Илија у КО Врчани.

У склопу заштићеног подручја Овчарко-кабларске клисуре:

1. Манастир Св.Сретење Господње КО Дучаловићи-општина Лучани,
2. Манастир Св.Тројице КО Дучаловићи-општина Лучани,
3. Манастир Св.Преображење КО Дучаловићи-општина Лучани.

Овчарско-кабларска клисура

Овај предео је изванредне пејзажне разноликости, лепоте и атрактивности, јединствена и веома значајна културно-историјска целина са 10 манастира, многим сакралним и меморијалним објектима и обележјима. На левој обали се налазе Благовештење, Илиње, црква Св. Саве, Никоље, Јовање и Успење, а на десној обали налазе се манастири, Сретење, Тројица, Преображење, Вазнесење, Ваведење и светилиште Кађеница.

6.4. Догађаји и манифестације

Град Чачак се може похвалити великим бројем манифестација, које се одржавају у граду и његовој непосредној околини (Овчар Бањи, Бањи Горња Трепча, Прислоници, Мрчајевцима, Заблаћу, Гучи...).

Манифестације се одржавају и у местима која немају туристички карактер (неискоришћена природна или антропогена туристичка вредност, неразвијена туристичка привреда). За таква места манифестације локалног карактера представљају основ за привлачење посетилаца, пре свега из локалног, окружења. Уколико таква манифестација има атрактивност и уникатност, у неком од следећих издања, помоћу рекламе може постати вредност која ће проширивањем садржаја допринети развоју насеља, што је посебно важно када су у питању слабије развијени или неразвијени рурални простори.

Одржавањем манифестације доприноси се: промовисању туризма у одређеној дестинацији доласком учесника који нису део локалне заједнице, што утиче на креирање имица; повећању свести локалног становништва о значају традиционалних вредности; повећању потрошње туриста; изградњи нових садржаја и унапређењу локалне инфраструктуре. Аутентични догађаји у руралној локалној заједници, са јединственим културолошким вредностима и традицијом могу да генеришу висок степен задовољства посетилаца.

Табела бр. 33. Календар догађаја на подручју града Чачка

<i>Датум и место одржавања</i>	<i>Организатор</i>	<i>Програм</i>
2. јануар - Каблар	ПД „КАБЛАР“	Традиционални излазак на врх Каблара (895)
19. јануар - Чачак	Град Чачак, Црква Св. Вазнесења, Народни музеј, СЦ „Младост“	Вађење часног крста на Богојављење
27. јануар - Горња Трепча	МЗ Горња Трепча, ТОЧ	Брзопотезни шаховски турнир
27. јануар - Чачак	КУД „Абрашевић“ Чачак	„Светосавски бал“
фебруар - Чачак	Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“	Штампана реч
фебруар/март - Чачак	КУД „Абрашевић“	„Фестивал маске“
фебруар - Чачак	ТО Чачка	„Индекс“
10. март - 31. мај - Чачак	Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“	„Дисово пролеће“
март - Чачак	Агрономски факултет Чачак	„Саветовање о биохемији“
март/април - Чачак	Карате клуб „Чачак“	Васкршњи „Фудо - кан“ турнир
април - Чачак	Клуб за контактне спортове „Борац“и Карате савез Србије	„Златни појас Чачка“
април - Чачак	СЦ „Младост“	Пролећни крос
април - Мрчајевци	КУД „Радиша Поштић“	Окружна смотре дечјег фолклора
мај - Чачак	Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“	Пролећно анале - ликовна изложба
мај - Чачак	Скупштина града Чачка	Градска слава „Спасовдан“
14. мај - Љубић	ЈКП „Комуналац“	Вашар - Св пророк Јеремија
мај - Горња Трепча	ПСД „ФРА“ Чачак, ПСД Србије и МЗ Г. Трепча	Сусрет планинара Србије
мај - јун - Чачак	Народни музеј Чачак	Дечји мајски салон
мај - Горња Трепча	ПСД „ФРА“ Чачак, ПСД Србије и МЗ Г. Трепча	Сусрет планинара Србије
мај - јун - Чачак	Народни музеј Чачак	Дечји мајски салон
јун - Чачак	Карате клуб „Слобода“	„Џаџак орен“
јун - Међувршје	Удружење спортских риболоваца „Градац“	Меморијал „Славица Симовић“
јун - Чачак	Пољопривредна стручна служба Чачак	Дани поља
јун - Пријевор	МЗ Пријевор	„Гулашијада“
јун, Чачак	Град Чачак, Удружење ПРИЧА и ТО Чачка	Рок фестивал „ПРИЧА“
јун - Чачак	Фото кино клуб Чачак	Дани фотографије у Чачку

јун - Чачак	Тениски клуб „Слобода“ Чачак	Државно првенство за тенисере до 14 година
јун/јул - Миоковци	Удружење „Миоковачка кајсија“ и ТО Чачка	„Дани српске кајсије“
јун, јул - Чачак	КК „Железничар“	Баскет турнир „Предраг Вучићевић Прево“
јун, септембар - Чачак	Општински фудбалски савез, ФК „Борац“, ФК „Омладинац“	Меморијални фудбалски турнири
јул, Доња Трепча	МЗ Доња Трепча	„Ивањдански котлић“
јул, август - Горња Трепча	Атомска бања	Летњи дани културе у Бањи Горња Трепча
јул – Слатинска бања	Удружење љубитеља бање	„Дани бање - Слатинска бања“
јул - Овчар Бања	Ресторан Дом, Удружење викендаша и ТО Чачка	Овчарско - Кабларска регата
јул - Чачак	Центар за визуелна истраживања „Круг“	Симпозијум „Уметност и папир“
јул - Међувршје	Удружење спортских риболоваца „Градац“	Сонијада
јул - Чачак	КУД „Дуле Милосављевић“	„Етнофест“, међународни фестивал фолклора
јул - Прислоница	ТО Чачка и Савет Сабора	Сабор фрулаша Србије „Ој Мораво“
јул/август - Чачак	Асоцијација за уметност и културу „Карусел“	Фестивал етно амбијенталне музике
јул, август - Овчар Бања	Дом културе Чачак, МЗ Овчар Бања и ТО Чачка	Летњи дани културе
2.август – Овчар Бања	Вајар Никола Поповић Поп	„Српска Света гора“
2. август - Овчар Бања	СЦ „Младост“, ПК „Чачак“ и ТО Чачка	Глиндански пливачки маратон - ОКК
август - Овчар Бања	Центар за визуелна истраживања „Круг“ и ТОЧ	Дани калиграфије и иконописа
9.август - Горња Трепча	Месна заједница Горња Трепча и ТО Чачка	Шумадијска краљица
август/септембар -Вујетинци	МЗ Вујетинци	„Бунгур фест“
септембар - Заблаће	Центар за развој села, Удружење повртара и ТОЧ	Плодови Западног поморавља
септембар - Чачак	Дом културе Чачак	„Аниманима“
11. септембар - Љубић	ЈКП „Комуналац“	Вашар у Љубићу
септембар - Мрчајевци	ТО Чачка и Савет Купусијаде	Купусијада
септембар - Чача -Овчар Бања	ПД „Каблар“, СЦ „Младост“ и ТО Чачка	Велика планинска трка
21. септембар - Горња Трепча	Природно лечилиште	Дани здравља
септембар - Чачак	Уметничка галерија „Надежда Петровић“	Бијенале „Меморијал Надежде Петровић“
септембар - Мрчајевци	Удружење књижевника Србије и Друштво писаца Мрчајевци	Мрчајевачки песнички сусрети

Септембар/октобар – Овчар Бања ,Чачак	То Чачка	„Дани патријарха Павла“
октобар - Чачак	Друштво пчелара	Јесења изложба меда
октобар – Прелјина	Клуб за коњички спорт „Миленко Никшић“	Коњичке трке
новембар - Чачак	Центар за визуелна истраживања „Круг“	Бијенале „Библиотека – отворена књига Балкана“
децембар - Чачак	Карате клуб „Слобода“	Чачански победник
18. децембар - Чачак	Скупштина града Чачка	Дан града Чачка

Извор: Туристичка организација Чачка

Важна активност у развоју манифестационог туризма у Чачку је утврђивање профила циљних група туриста за различите врсте манифестација и одређивање најбољих начина комуникације са њима уз интензивно информисање о организовању специфичних догађаја. Манифестације као туристички производ уз адекватна улагања могу да допринесу просперитету туризма. За даљи развој овог специфичног вида туризма неопходан је стратешки приступ који подразумева примену светских стандарда и сталну контролу квалитета.

У току 2018. године започета је категоризација туристичких манифестација, па је Чачак међу првима то урадио категоришући укупно 10 манифестација и то:

1. Сабор фрулаша Србије "Ој Мораво" – Прислоница – I категорија
2. "Купусијада" – Мрчајевци – I категорија
3. Међународни фестивал фолклора "Етно фест" – Чачак – I категорија
4. Фестивал етно амбијенталне музике "Карусел" – Чачак – II категорија
5. Рок фестивал "ПРИЧА"- Чачак – II категорија
6. "Златни појас Чачка" - борилачки спортови – Чачак – II категорија
7. "Дани патријарха Павла" – Чачак – III категорија
8. "Дани калиграфије и иконописа" – Чачак - Овчар бања - III категорија
9. "Плодови Западног Поморавља" – Заблаће – III категорија
10. "Дани српске кајсије" – Миоковци – III категорија

Кључна за организацију и успех манифестације је подршка локалне заједнице. Та подршка је условљена, односно зависи од одређених фактора, као што су:

- степен заинтересованости локалне заједнице
- повезаност локалне заједнице са манифестацијом
- очекиване користи
- очекивани трошкови

Кроз фокусиран маркетинг и комбиновање локалних специфичности са модерно и динамично организованим дешавањима, уз стратешку подршку државе и дугорочно планирање могу се постићи бољи ефекти и препознатљивост Чачка као града

6.5. Бачки и омладински туризам

Светске туристичке организације указују на то да је тржишни сегмент ђачког и омладинског туризма генерисао укупан девизни прилив у 2010. години у износу од 165 милијарди долара на глобалном нивоу. Млади путују чак и ако постоји снажан екстерни утицај као што су економска криза, епидемије, политички

немири итд. Њихова путовања су дужа па најчешће имају значајну потрошњу у туристичким дестинацијама. Често путују ради стицања нових знања/студирања – учење у местима које посећују.

Млади путују због жеље за упознавањем неистражених подручја (83%), узбудљивих искустава (74%) и повећања знања, односно због учења (69%). Жеља за одмором и опуштањем је много слабије рангирана као мотивациони фактор. Дакле, путовање је за младе људе вид учења; то је, такође, добар начин за упознавање нових људи и стваравање контакта са другим културама и обичајима. Путовање је средство за развој и усавршавање личности и оставља снажан печат на формирање идентитета младих – они се поистовећују са обележјима и вредностима дестинација које посећују.

Екскурзиони ђачки туризам има пре свега, сазнајни и културно-естетски, често чак културно-религиозни карактер, а реализација сазнајних и естетских потреба је и зрела фаза развоја туристичког тржишта, која захтева нови приступ организацији ових путовања. Сматра се да су студенти значајан покретач економског развоја јер су мобилни и флексибилни. Доприносе креирању амбијента и добре атмосфере у дестинацији привлачећи друге посетиоце и стварајући услове за развој различитих бизниса. Екскурзиона ђачка кретања као тип комбинованих туристичких кретања у основи истичу двојаку туристичку потребу: упознавање нових мотива и подручја (културна потреба) и туристичка рекреација (рекреативна потреба). Тешко је рећи да ли постоје екскурзије са чисто културним или чисто рекреативним обележјем. Много је логичније да оне одражавају, у разним односима, комбиновано ове две потребе. Њихова карактеристика огледа се у посети већем броју истородних, или пак разнородних туристичких потенцијала. Потражња у овој врсти кретања је доста хетерогена али веома стабилна, што екскурзијама даје и посебан економски значај. Пласманом овог типа понуде се баве углавном туристичке агенције и саобраћајна предузећа која испуњавају прописане улове за обављање ове делатности. У понуди туристичких екскурзија могу доминирати разне врсте атрактивних елемената, планине, градови, споменици, фолклор и други елементи, који дају посебно обележје овим кретањима

Млади својим путовањима доносе одговарајуће економске и културне вредности дестинацијама које посећују. Они прихватају традиционалне врсте смештаја, тако да не постоји потреба за великим инвестицијама у инфраструктуру и одмаралишта, што чини сјајну полазну основу за дефинисање садржаја и активности у туристичкој дестинацији. Радо успостављају комуникацију и пријатељске односе са домаћинима и учествују у њиховим активностима.

Млади туристи остају дуже на својим путовањима и у областима које посећују. Дечји и омладински туризам има своје канале дистрибуције (специјализоване туристичке агенције, пружаоци услуга, различите организационе целине или организатори путовања, као што су школе, универзитети, цркве итд.) и мрежу пружалаца услуга смештаја (хостели, омладински кампови, одмаралишта, породичне куће итд.).

За ђачке екскурзије је карактеристично да су због преовлађивања културно-образовних момената предмет интересовања природне и антропогене компоненте средине, које, иако не искључиво, ипак у знатној мери поседују туристичке атрибуте и то најчешће куриозитетне, естетске и атрибуте знаменитости. Тематске екскурзије посвећене упознавању заштићених подручја, могућностима одрживог развоја и начинима заштите животне средине имају за циљ еколошку едукацију. На тај начин се уочава важност екскурзионих кретања младих у заштићена подручја као инструмента подизања еколошке свести омладине. С тим у вези истиче се велика улога и значај могућности пласмана природних лепота укључивањем очуваних природних дестинација, попут националних паркова, резервата и споменика природе, заштићених простора и предела изузетних одлика у екскурзиону туристичку понуду.

Специфичне одлике екскурзионих ђачких кретања су свакако сезонска концентрисаност, масовност, релативно мањи радијус и разноврсност. Неки од екскурзионих мотива су најатрактивнији у краћем периоду године, чиме је одређена сезона ове врсте кретања. Повољне временске прилике за путовање основна су претпоставка развоја дјачког екскурзионог туризма. Изражена сезоналност углавном се јавља као последица распореда ваннаставних активности и климе као фактора опште покретљивости. Укључивањем руралних подручја, као и заштићених природних предела, на туристичко тржиште се пласира нова врста екскурзионих путовања, са фокусом на ширење нивоа знања учесника о одрживом развоју и заштити

природне средине. Посебну улогу у томе могу имати управо ђачке екскурзије, као погодни инструменти подизања еколошке свести омладине и деце школског узраста.

С обзиром на веома повољне услове у смислу богатства руралних предела за развој туризма града Чачка попут очуване природе, уз пријатну климу, чист ваздух, реке и језера, као и богату флору и фауну, Чачак је погодан за ову туристичку тражњу што се огледа у великом броју ових група које посећују град. Дечји и омладински туризам је флексибилан и отворен за реализацију нових концепата и непрограмираних активности, за разлику од традиционалних форми туризма. Млади поштују вредности својих домаћина (језик, обичаји, ритуали), и догађаје па је мотив путовања и учествовање у традиционалним активностима (фестивали, жетве, археолошка налазишта). То треба искористити реализацијом *едукативних радионица* како за посетиоце, тако и за локалну омладину.

6.6. Спортски и авантуристички туризам

Туристи путују како би обновили физичку и менталну снагу и енергију. Познато је да физичка активност најбоље опоравља људски организам и стога, у великој мери, туризам нуди различите врсте спортских садржаја различитог интензитета.

Спортске активности доприносе релаксирајућем ефекту код туриста. Ходање и шетња, пливање, игре лоптом, плес и сличне активности од самих почетака организованих путовања присутне су у понуди туристичких агенција. Спорт и рекреација могу бити основне или само допунске активности туристичке понуде, а потреба за туристичком рекреацијом уз примену физичког вежбања ван места становања уклапа се као значајан сегмент рекреације и њен је најздравији део.

Развој туристичког потенцијала на бази понуде спортских и рекреативних садржаја Чачка изузетно је важан сегмент развоја туристичке понуде града. По угледу на развијене земље света рекреативни програми налазе своје место и у аражманима домаћих агенција. Освртом на светска искуства и истраживања која су рађена у великом броју значајних туристичких агенција, хотелијера и националних министарстава саопштени су подаци да се туристи са свих меридијана све више окрећу програмима који у својим садржајима нуде рекреативне и спортске могућности. У туристичком програму се категоришу хотели и туроператори који нуде овакве садржаје. Кадровска основа туризма богатија је за стручњаке из области рекреације и спорта, спортске педагоге и аниматоре. Посебно, њихова улога је веома значајна у раду са младима свих узраста.

Туристичке дестинације, сходно специфичности своје локације, као и захтева туриста, све више стварају просторно техничке услове за различите програме рекреације. Спортски туризам према усвојеној дефиницији потпада под две категорије: путовање због учествовања у спорту и путовање због гледања спорта. У спортском туризму велики значај има локација и често се природа наводи као примаран мотив. За одвијање спортског туризма потребно је:

- природна средина,
- објекти и терени,
- изграђена супраструктура,
- сервисне службе,
- транспорт,
- ресурси и забава,
- смештај и
- организатори.

Спорт и туризам у великој мери доприносе развоју националних и регионалних економија. Велики економски и развојно покретачки потенцијал спорских дешавања, навео је градове широм света да обезбеде спорске објекте како би могли да организују важне догађаје и привуку и познаваоце спорта и случајне посматраче.

У Чачку постоје одлични услови за ратвој спортско-рекреативног туризма, спортски објекти за скоро све спортове и рекреацију, одржавање кондиције и очување здравља. У граду функционише преко 120 спортских друштава, клубова, удружења и асоцијација у скоро свим спортским дисциплинама. Неки од њих имају врхунска спортска достигнућа као што су: Бициклички клуб Борац, Стонотениски клуб Борац, Кошаркашки клуб Борац, Фудбалски клуб Борац.

Већина клубова има школе за обучавање деце и младих у свим узрастима и категоријама. Познате су школе фудбала и кошарке у Чачку, као и школа тениса, шаха и планинарства). Остали спортски клубови су:

- Коњички клуб
- Планинарско друштво
- Аеро клуб,
- Параглајдинг клуб,
- Кајак клуб,
- Клуб за мото спорт,
- Бициклички клуб.

Чачак је познат и по изузетним светским именима из света атлетике, бициклизма и каратеа. У Чачку постоје:

- Спортски центар „Младост” – базени, атлетски стадион, клизалиште, терен за мини голф, стаза здравља, тениски терени, терени за амерички фудбал, терени за рукомет и мали фудбал, терени за кошарку, одбојку, и други терени,
- Спортска хала „Младост” – вишефункционална,
- Спортска хала „Крај Мораве” – вишефункционална,
- Фудбалски стадион Борца крај Мораве,
- Стадиони на Алвациници,
- Стадион Полета у Љубићу,
- Слободино игралиште у Великој Колонији
- Кошаркашки терени КК Железничар у Железничкој колонији,
- Тениски терени „Слобода” – на којима се организује тениски турнир за младе „Чачак open”.

Очигледно је да спортска инфраструктура која је ослонац спортско-туристичке понуде Чачка омогућава организацију међународних такмичења у скоро свим спортовима. Због тога туристичка привреда града треба да сагледа значај овог облика туризма.

У Програму развоја туризма Чачка до 2024 године спортско туристички капацитети треба да представљају стратешке предности у односу на конкурентске туристичке центре у региону и уз велики број спортских догађаја представљају битан сегмент туристичке понуде.

Авантуристички туризам је издвојен као посебан облик туризма у новије време. То издвајање је резултат тежње туриста да на путовању доживе пуно узбуђења, авантура, па чак и ризичних момената по живот или здравље који ће допринети осећају узбуђења и повишеног адреналина. Авантуристички туризам може да буде и екотуризам, рурални, спортски и културни туризам, све док садржи главне одлике авантуре. Авантуристички туризам је делом екотуризам због његове еколошке компоненте, јер по правилу не загађује околину него је чува; делом је и рурални туризам јер се одиграва у руралним, ненасељеним пределима; такође је и спортски туризам јер спортске активности (првенствено екстремни спортови) чине велики део ове врсте туризма; делом је и културни туризам јер је културна интеракција и размена једна од компоненти овог облика туризма.

Оно што диференцира авантуристички туризам од осталих облика је то што овај специфичан облик туризма у себи садржи елементе ризика, подразумева виши ниво физичке кондиције, као и владање специфичним вештинама које ће допринети остварењу циља. Авантуристичке активности се могу поделити и у односу на простор у којем се спроводе: *копнене, водене и ваздушне*. Комбинацијом различитих степена интензитета појединих активности селекују се и различити типови авантуре. Имајући то у виду, могу се разграничити појмови као што су: право авантуристичко путовање, туристичко авантуристичко путовање, путовање ради такмичења у авантуристичким спортовима.

Према Adventure Travel Trade Association (АТТА) авантуристички туристи су они који траже много активности, стално су у покрету, траже неку врсту изазова и личног испуњења, при чему поштују тренд здравог начина живота и све већу бригу о заштити животне средине. Истражују нова места, проводе више времена у природи, упознају се и зближавају се са локалним становништвом, утврђују границе физичке способности. Сматра се да је велики проценат ових туриста спреман да прихвати ограничавајућу туристичку инфраструктуру у корист јединственог доживљаја. Они често крећу на путовање у нове до сада не истражене дестинације и откривају их пре осталих туриста, тј. не крећу се стазама масовних туриста.

Табела бр. 34. Начин доношења одлуке авантуристичких туриста

Истражују преко интернета	23,2%
Консултују пријатеље и породицу	17,8%
Резервишу преко интернета лет/хотел	11,4%
Консултују часописе/новине	8,7%
Резервишу преко туристичке агенције	13,9%
Читају туристичке водиче	7,5%
Гледају туристичку емисију о дестинацији	5,6%
Не припремају се за путовање одлуку доносе у последњи час	5,2%
Посете туристичку организацију дестинације	4,1%
Резервишу код тоуроператора	2,7%

Izvor: www.adventuretravel.biz

Врло је значајан податак да ови туристи троше знатно више новца од "класичних" туриста. Авантуристичко путовање траје 7-8 дана, са тенденцијом продужења трајања и одласка на удаљеније дестинације. Авантуристички туризам је најпопуларнији међу туристима из Америке, Аустралије, Новог Зеланда, а све је више распрострањен и у Европи. Свако путовање може бити авантуристичко у зависности од нивоа ризика који садржи. То је првенствено активан одмор који се разликује по својим модалитетима у зависности од активности које се упражњавају и укључен је и у друге врсте туризма: екотуризам, рурални, спортски, културни туризам, али се од њих разликује по узбуђењу, адреналину, изазову, експедицији, ризику, спортовима и другим активностима које га чине.

Авантуристички туризам је почео да се развија у Србији у новије време и иако интересовање код туристичке тражње постоји, нисмо у потпуности опремљени и треба још великог улагања како би овај вид туризма имао значајнији удео на туристичком тржишту.

Предиспозиције Чачка за развој авантуристичког туризма су велике захваљујући разноврсним природним ресурсима и нетакнутим пределима који пружају осећај дивљине и доживљај откривања природе. Уколико се томе додају скромни смештајни услови, оскудна услуга, лоши приступни путеви и пратећа инфраструктура, тада авантуристички туризам има велике шансе да постане један од брендова туризма Чачка.

6.7. Пословни туризам

У 2016. години, од укупног броја туриста чак 13% или око 165 милиона чинили су пословни туристи и професионалци, по статистикама UNWTO. Поједина истраживања чак тврде да пословни туристи чине 28% свих туристичких долазака у свету и да остваре 29% укупне потрошње у туризму. Њихов број последњих година стално расте и овај сегмент туристичког тржишта је успешно превазишао изазове попут светске економске кризе. Ово је масовни феномен данашњице у који је укључен милионски број потрошача и представља погонску снагу развоја туризма у многим дестинацијама света. Такође, пословни туризам би, у будућем развоју, могао заузети значајније место у дестинацијском производу Чачка.

Предности пословног туризма су у томе што је то високо квалитетан и високо продуктиван део туристичке привреде. Оно што је посебно значајно је да се пословни туризам одвија преко целе године са највећим обимом у пролеће и јесен када је смањен обим путовања мотивисан одмором и разоном. Такође, пословни туризам генерише додатне инвестиције у дестинације које током својих пословних путовања обилазе пословни људи, пошто они на тај начин могу да увиде предности појединих дестинација за сопствене послове. Познато је да пословни туристи троше више од обичних туриста, а услед потребе за вишим нивоом и квалитетом услуга које добијају пословни туристи пословни туризам утиче на креирање и одржавање нових послова са специфичним знањима.

Када се говори о пословном туризму данас се обично користи појам MICE туризам (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions). Он обухвата различите облике пословног туризма као што су састанци, подстицајна путовања, конгреси, конвенције, изложбе и сајмови, догађаји итд. За развој пословног или MICE туризма битно је да дестинација поседује специфичне материјално-технолошке ресурсе као што су конференцијски, изложбени, сајамски, показни или демонстрациони и остали капацитети у оквиру којих се одвија пословна компонента путовања, али и техничко-технолошка средства која треба да на различитим пословним скуповима омогуће бржу и квалитетнију презентацију и размену података (информационо-комуникациона технологија). Такође, квалификовани и обучени кадрови за послове организације, управљања људским ресурсима, управљања кризним ситуацијама, промоције и осталих специфичних послова представљају основу успешног развоја сваке дестинације, па тако и дестинације пословног туризма. Поред тога, неки од услова за избор дестинације за организацију пословних догађаја су и приступачност, квалитет инфра и супраструктуре, број, капацитет и квалитет објеката за смештај и исхрану, безбедност дестинације и цене услуга у дестинацији.

Имајући све наведено у виду, јасно је да Чачак поседује одређене услове и предности за развој пословног туризма у наредном периоду. Ту се пре свега мисли на:

- добар геосаобраћајни положај који ће изградњом планиране саобраћајне инфраструктуре бити још бољи,
- повољне опште услове безбедности у дестинацији,
- повољни утицај на тражњу за различитим видовима пословног туризма, као резултат развоја привредних активности,
- постојање богатог културно-историјског наслеђа и разноврсних и атрактивних природних карактеристика простора, што погодује јачој тражњи за подстицајним путовањима,
- конкурентне цене услуга у дестинацији.

Међутим, како би се створили повољнији услови за развој пословног туризма у Чачку потребно је превазићи и недостатке и то су:

- неадекватан број и квалитет смештајних и угоститељских капацитета који нису у стању да приме веће групе и организују веће догађаје са преко 100 учесника,
- неадекватни материјално-технолошки услови за потребе пословног туризма, првенствено наменских конгресних и изложбених простора,

- неадекватни људски ресурси са недовољним знањем о специфичним захтевима пословног туризма и пословних туриста,
- непостојање довољног искуства у организацији пословних догађаја,
- близина развијених дестинација пословног туризма, као што је на пример Златибор,
- непостојање изграђеног имиџа као дестинације пословног туризма.

6.8. Рурални туризам

Значај развоја руралног туризма је несумњив. Због тога се и приступа изучавању главних елемената развоја овог вида туризма и њиховог утицаја на промене у развоју читавог окружења. Ови утицаји се огледају у:

- проширењу основа развоја туризма и повећању прихода од ове делатности;
- валоризацији континенталних делова кроз њихово укључивање у туристичку понуду;
- стварању основа за проширење реалног круга туристичке тражње, нарочито код оних сегмената са нешто нижим дохотком, или пак код сегмената који имају изузетно висок доходак и траже нешто ново и оригинално за разрешење своје туристичке потребе;
- развоју недовољно развијених подручја кроз њихово укључивање у туристичку понуду;
- запошљавању већег броја чланова домаћинства пружањем услуга туристима у објектима домаће радиности;
- пласирању вишка домаћих производа сеоског домаћинства (пољопривредни производи, месо, млеко, воће, поврће...);
- пласману производа домаће радиности (вез, плетиво, резбарење, народне ношње, уметнички предмети наиваца ...), и самим тим очување обичаја и повратку старих заборављених заната;
- стварање могућности за повратак становништва у део напуштених села и домаћинстава и њихову ревитализацију

Проучавајући рурални туризам у развијеним земљама, а превасходно земљама туристичке тражње долазимо до сазнања да се рурални туризам овде прихвата као део туристичке моде и потребе па се спроводи и као туристичка политика. Многе руралне области у свету налазе се у процесу транзиције. Цене земље и пољопривредних производа падају, док многе услуге такође имају негативан тренд. Због тога руралне области у развијеним земљама пролазе кроз економско и друштвено реструктурирање.

Најатрактивније туристичке дестинације данас су оне које имају очувану физичко географску средину, заштићену природу и антропогене туристичке мотиве који привлаче туристе. Оне дестинације које немају могућности да понуде овакав туристички производ суочене су са смањењем броја туриста, а самим тим и осталим негативним ефектима који се огледају у мањем девизном приливу, смањењу запослености. Одрживи развој подразумева три главна принципа, а то су: еколошки, социо-културни и економски.

1. Еколошки принцип подразумева такав развој туризма који се не супроставља еколошким процесима и биолошком развоју простора.
2. Социо-културни принцип указује на повећано учешће локалне заједнице и локалног становништва у одлучивању и планирању развоја. Овај принцип је компатибилан са уложеним напорима за очување и развој регије.
3. Економски принцип представља улагање у правилан развој регије са циљем правилног управљања и стварања основа за опстанак будућих генерација.

Различити предели (регије) поседују потенцијале за развој различитих видова туризма: екотуризам, рурални, урбани, етнички, носталгични, религиозни, узбудљиви, транзитни, конгресни итд. С обзиром да је поље нашег разматрања рурални туризам, размотрићемо оне сегменте тражње и понуде који се односе на врсте туристичких кретања усмерених ка овим пределима.

1. Туризам "специјалних интересовања" је у свету у наглој експанзији. Сада је популаран "трекинг", планинарење, сплаварење, једрење, лов и риболов. Учесници ових кретања не захтевају луксуз али су им потребне специфичне услуге, изузетно квалитетни и обучени водичи као и сигурност при боравку у одређеној регији.
2. Сеоски туризам за развој не захтева капиталне инвестиције али мора бити врло брижљиво испланиран и програмиран како би остао у граници раста.
3. Екотуризам се најбрже развија у последње време. Ту се ради о љубитељима природе који желе да науче што више о окружењу његовој екологији и култури.

Данас се различити видови туризма развијају у различитим деловима света. Оно што је битно за земље које планирају развој одрживог туризма је заштита и плански развој туризма.

Да би рурални туризам постао део живота и политике развоја једне дестинације, регије и земље у целини мора се имати у виду следеће:

- значај очуване природе за развој руралних подручја,
- значај аутентичности простора за развој руралног туризма,
- значај локалног становништва за уређење, изглед и развој руралне дестинације
- учешће локалне заједнице у политици развоја туристичке дестинације руралног туризма као основне покретачке снаге,
- потреба едукације туриста о значају развоја руралног туризма и заштите природне средине,
- допринос руралног туризма очувању и уређењу дестинације у условима планске укључености локалног становништва у његов развој,
- потреба заједничког рада и наступа конзерватора и туроператора на промоцији и валоризацији природних ресурса руралних дестинација.

Туристи морају бити упознати и информисани на различите начине о локалној средини, обичајима, култури, понашању, опхођењу са локалним становништвом као и свакодневном начину живота. Такође морају бити информисани и о свим позитивним и негативним појавама у животу локалног становништва како не би себе довели у опасност нити другог угрозили. Земље које желе да успоставе равнотежу свога развоја, са циљем даљег развоја туризма, улау изузетне напоре за развој одрживог туризма.

Одрживи развој туризма у руралним подручјима подразумева коришћење туристичких простора на начин да их будуће генерације не могу користити. Због тога се морају предузети одређене мере са циљем одрживог развоја туризма.

Квалитет се посебно снажно везује за четири циља стратегије руралног туризма:

1. јачање приватног предузетништва у области руралног туризма у контексту унапређења квалитета и повећања запослености;
2. обезбеђивање високог квалитета очекивања посетилаца у сеоској средини,
3. одржавање и побољшање квалитета руралне средине,
4. ширење користи коју доноси туризам кроз руралне заједнице.

Стратегија руралног туризма захтева *интегрисани* приступ постизању ових циљева, препознавање могућности њиховог међусобног повезивања и предузимања акција да би се остварили појединачни или пак целокупни циљеви квалитета у руралном туризму.

Размишљајући о квалитету руралног туризма очигледно је да се морају осмислити стандарди на основу којих ће се мерити резултати предузећа и појединаца ради задовољења потреба туриста. Основа интегрисаног менаџмента квалитета у руралном туризму има четири кључна елемента:

1. **Задовољство туристе** - које се примарно састоји од редовне контроле нивоа задовољства од стране служби у дестинацији и побољшање квалитета услуга које се обезбеђују у туризму, задовољавање њихових потреба и утицај на њихове активности тако да поново дођу и/или дестинацију руралног туризма препоруче другима;
2. **Задовољство локалне туристичке индустрије** - кључна делатност IQM укључујући процену квалитета послова и каријера запослених у индустрији, као и добробит локалних туристичких предузећа;
3. **Квалитет живота локалног становништва** – брине се за добробит становништва као и стално истраживање мишљења становништва о развоју туризма у дестинацији руралног туризма и ефектима од туризма;
4. **Еколошки квалитет** – износи позитивне и негативне утицаје туризма на околину, т.ј. природу дестинације руралног туризма, антропогене елементе и културу...

Неуравнотеженост ових аспеката квалитета може имати значајне последице на целокупан квалитет дестинације руралног туризма, као и њеног туристичког производа.

Неки чак и тврде да нема ничег новог у покушају да се постигну циљеви побољшања задовољства посетилаца и укључивања локалних заједница у процесе развоја туризма. Међутим, за развој руралног туризма мора се у исто време побољшати квалитет читавог низа елемената на интегрисан начин унутар саме дестинације. Овде спадају, пре свега, покушаји за побољшањем квалитета за:

- маркетинг и комуникације,
- добродошлицу, оријентацију и информације пружене посетиоцу,
- смештај и исхрану,
- локалну производњу и гастрономију,
- туристичке атракције и манифестације,
- рекреацију,
- животну средину и инфраструктуру.

При овим напорима постоје три кључна елемента самог процеса (*заједница, посетиоци и туристичка предузећа*). Интегрисани менаџмент квалитета у руралном туризму је осмишљен да буде свеобухватан концепт, који се односи на интерна, оперативна и менаџмент питања специфична за појединачна предузећа док у исто време дотиче шире аспекте друштвених, културних утицаја и утицаја животне средине.

Рурални туризам обједињује различите врсте туризма као што су: туризам у сеоском домаћинству, боравишни туризам, спортско-рекреативни туризам, авантуристички туризам, здравствени туризам, едукацијски туризам, транзитни туризам, кампинг туризам, наутички, континентални туризам, културни туризам, верски туризам, ловни туризам, риболовни туризам, вински туризам, гастрономски туризам, еко-туризам, мешовите и остале врсте. Све ове облике руалног туризма према дужини боравка можемо да поделимо на излетничке и боравишне. Излетнички подразумева боравак туриста у месту ради забаве, али без ноћења, док боравишни подразумева дужи боравак са ноћењем. Чачак има велике могућности за развој активности руралног туризма и те активности су следеће:

Туре	Пешачење Јахање Моторизоване туре Бициклическе Трчање на скијама
Активности на води	Пливање Риболов Кану Сплаварење Рафтинг Кањонинг Једрење Вожња скутера
Активности у ваздуху	Једрилице Параглајдинг
Спортске активности	Тенис Голф Алпинизам Трекинг
Културне активности	Археологија Локална производња Курсеви ручног рада Уметничке радионице Фолклорне групе Гастрономија
Активности здравственог карактера	Фитнес тренинг Здравствене погодности

Град Чачак није искористио своје потенцијале и шансе за развој руралног туризма што утиче и на број гостију, ноћења, и прихода који се остварују од овог сегмента туриста.

Главни креатори, аниматори и реализатори туристичке понуде руралног подручја су **људи**. У овом случају чланови сеоских домаћинстава, пружаоци услуга на руралном подручју, као и реализатори туристичких кретања ка овим (и у овим) подручјима. То значи, сви они који нуде своје производе и своје услуге повезане са туристички производ сеоског туризма.

Имајући то у виду, знамо да су потенцијали за развој руралног туризма само **могућности** које без правог уобличавања не можемо понудити туристичком тржишту. Основа за наступ, како на домаћем тако и на иностраном тржишту је адекватан туристички производ руралног подручја.

Да би се рурална подручја Чачка могла укључивати у туристичку понуду потребни су одређени предуслови. Ту се не мисли само на опремљеност простора и објеката, већ пре свега, на припремљеност становништва за прихват гостију. Уколико сеоско становништво жели да се укључи као део туристичке привреде, онда његови чланови морају имати **жељу, способност, могућност и знања** да пруже квалитетну услугу и задовоље **очекивања** гостију који бораве у сеоским домаћинствима.

Туризам као терцијарна делатност има веома важну улогу у креирању нових послова и отварању нових радних места. То подразумева потребу за сталном иновацијом знања као и за обуком кадрова за специфичне облике туризма. Када је у питању развој сеоског туризма, едукација је један од кључних фактора његовог даљег развоја. Чињеница је да су земље развијеног руралног туризма доста тога учиниле за унапређење овог дела туристичке понуде, те треба користити њихова позитивна искуства са нашом реалношћу и применити све оне могућности које помажу постизању позитивних ефеката. Имајући у виду све промене и ефекте који настају у зависности од развоја туризма у једној дестинацији морамо бити врло пажљиви и предострожни.

У циљу креирања стратегије и плана едукације за потребе развоја руралног туризма потребно је јасно дефинисати и поставити *циљеве* и то:

- образовање локалног становништва за потребе развоја руралног туризма;
- оспособљавање становништва за укључивање малих предузећа за потребе развоја руралног туризма;
- оспособљавање становништва за доношење одлука о правцима развоја руралног туризма;
- образовање становништва за потребе развоја рекреације туриста и упознавања са културно историјском баштином руралног подручја;
- упознавање пољопривредних газдинстава са могућностима сеоског туризма;
- остваривање контакта пољопривредних газдинстава са кадровима у туризму;

- образовање пољопривредних газдинстава у области туристичке понуде;
- припрема за формирање језгара руралног туризма у неколико села;
- снимање стања на терену кроз анкету у заинтересованим домаћинствима;
- израда Брошуре посвећене руралном туризму.

Очеквани резултати се односе на:

- подстицај интереса код пољопривредних газдинстава за развој сеоског туризма;
- формирање базе података са подацима заинтересованих домаћинстава;
- конкретне одговоре заинтересованим домаћинствима током серије предавања у облику прве и директне помоћи;
- детаљне резултате анкете као припреме за даљи рад на развоју руралног туризма у Моравичком округу.
- бољу информисаност сеоске популације Моравичког округа Србије, али и потенцијалних посетилаца путем нове Брошуре.

Постављене циљеве можемо да реализујемо само добро осмишљеним програмом едукације у зависности од потреба и могућности прихватања локалног становништва.. Због тога едукацију за потребе развоја руралног туризма треба сагледати кроз: *области изучавања и сегменте слушалаца*.

Не сме се занемарити и изузетно важан интерактивни однос гост - домаћин, који код овог облика туризма има изузетно специфичну димензију. Односи који се јављају између туристе и домаћина у сеоском туризму су много комплекснији него у другим видовима туризма, пре свега због различитог културног миљеа, навика и стила живота домаћина и гостију. Због специфичности простора у коме туристи бораве и односа који се појављују, посебан облик едукације је *едукација гостију (туриста)*.

На тај начин интегрисани туристички производ у понуди сеоског туризма представља посебну специфичност. Врло је битно схватити да дестинација у којој се развија сеоски туризам није само резултат улагања у побољшање инфраструктуре и квалитета смештајних капацитета, већ да се ту ради о сарадњи, едукацији и интердисциплинарном сагледавању потреба и туристичке понуде руралних подручја .

6.9. Гастрономски туризам

Гастрономија је постала централни део туристичког искуства посетилаца. Храна је неизоставни елемент вишедневног путовања, али може бити и његов циљ. За неке туристе, локална храна има својство примарне атракције због које се и одлучују за конкретно одредиште. Термин гастрономски или кулинарски туриста односи се на све оне који путују да би пробали производе локалне кухиње, карактеристичне за неку земљу или регију. Типични локални производи, домаћа храна и пиће, карактеришу туристичку понуду одређене туристичке дестинације и у многим случајевима представљају главну атракцију те дестинације. Домаћи национални производи, репрезентују одређено географско подручје, традицију, обичаје и културно наслеђе тог народа.

Гастрономски туризам подразумева посету дестинацији чији је примарни циљ да задовољи интересовање за националну или регионалну гастрономију, а укључује конзумирање хране и пића, учење о припремању јела, куповину производа у вези са храном, као и похађање курсева кувања. Гастро туризам стимулативно делује на локални развој саме дестинације, јер може продужити туристичку сезону, диверсификовати руралну средину, стимулисати привреду, отворити нова радна места, што позитивно утиче на развој туризма у тој дестинацији и њену атрактивност.

Гастрономска понуда има, осим функције задовољавања физиолошких потреба посетилаца, и симболичку, социјалну и забавно-разонодну улогу. Туристи се опредељују за гастрономско искуство из разних разлога, а могу га и различито вредновати. На сатисфакцију таквим доживљајем од утицаја су не само опипљиви елементи (као што су квалитет хране, декорација ресторана, прибор и тд.) већ и неопипљиви елементи (нпр. визуелни ефекат, начин сервирања, атмосфера и тд.).

У многобројне користи од гастрономског туризма убрајају се и:

- већа тражња за производима у вези са храном, стварање квалитетног туристичког производа и обogaћивање укупне туристичке понуде;
- развој руралних подручја, мотивација за предузетништво, запошљавање и самозапошљавање;
- изградња посебног брeнда, остваривање јаче везе између туриста и дестинације, унапређење јединственог имица дестинације на међународном туристичком тржишту;
- образовне могућности за посетиоце и становнике, маркетиншке информације за произвођаче и добављаче, повећање потрошње, пласман домаћих производа (непосредан увид у укус потрошача);
- регионална и локална дистрибуција потрошње, предности за винаре, произвођаче меда и пољопривреднике (пласман на месту производње изградња свести о квалитету производа и на међународном тржишту);
- заштита интелектуалне својине, подстицај за очување аутентичног амбијента, културе и традиције;
- развој туризма у и ван туристичке сезоне (посебно у пролеће и јесен).

Гастрономски туризам, у чијем је фокусу локална кухиња дестинације као примарна атракција, једна је од релативно малих ниша у савременом туризму. Овај вид туризма нуди холистички доживљај који укључује разне факторе, као што су атмосфера, цена и квалитет, што су и детерминанте сатисфакције потрошача.

Носиоци туристичке понуде (хотели, ресторани, туристичке организације и др.) схватили су значај гастрономије као једног од покретача кретања туриста и стимулисања локалног, регионалног и националног економског развоја. Пружаоци услуга морају добро познавати поједине тржишне нише, како би идентификовали потребе и карактеристике одређених група потрошача и креирали адекватну понуду са ефикасним каналима комуникације и пласмана. Прилагођавање новим захтевима тражње изискује и флексибилност у погледу сопствене организованости, поступка креирања, промоције и дистрибуције туристичког производа. Чачански крај познат је како по гастрономским специјалитетима тако и чувеним пићима, а пре свега шљивовици и домаћинствима која је производе, што треба искористити у туристичкој промоцији.

6.10. Еко и етно туризам

Еко туризам се одвија у очуваном природном простору који је све ређи ресурс у савременом окружењу па је самим тим и интересовање туриста за оваквим очуваним просторима у порасту. Везу повећаног интересовања туриста за заштићеним деловима природе треба тражити у исконској жељи човека да поново успостави донекле изгубљен контакт са природом. Поред тога, све веће загађење основних природних ресурса као што су ваздух, вода и земља, повећање буке у урбаним условима живота и све већи стрес становништва услед повећаних притисака свакодневног животног и радног окружења снажно су утицали на потребу савремених туриста да се окрену ка очуваној животној средини и очуваним просторима. У појединим случајевима, услед стремљења ка већим финансијским ефектима, може доћи до нарушавања екосистема и стабилности унутар заштићених делова природе (поједини драстични примери постоје већ у Индији, Тајланду, Аустралији) услед повећаног притиска од стране туриста.

Овај облик туристичких кретања треба да представља алтернативу масовном туризму који је до сада показао бројне негативне стране и оставио последице по животну средину, а тиме посредно и човека. Еко туризам се усмерава према квалитету и лимитираном развоју као основним носиоцима развоја. Као најрадикалнији облик туризма у оквиру заштићених делова природе издваја се екотуризам. У фокусу еко туризма је животна средина, односно очувана животна средина која се нуди туристима као врхунски туристички доживљај, али и као туристички производ чији саставни део јесу и сами туристи који су свесни вредности таквог производа и који ће својим акцијама и искуством које стекну дати допринос његовој укупној заштити. Дакле, у овом случају туриста није само пасивни посматрач и уживалац заштићених простора у оквиру којих се креће него и активан учесник у заштити и очувању тих простора. Основни принципи развоја еко туризма на подручју Чачка треба да се усмере на:

- Минимизирање могућих штетних утицаја развоја еко туризма на посматрано подручје;

- Изградња свести и поштовања према очуваној природи и култури код локалног становништва и туриста;
- Обезбеђење позитивног искуства, како за туристе, тако и за локалну заједницу;
- Обезбеђивање директних финансијских користи од очувања и управљања природним и заштићеним областима, како за локалну заједницу, тако и за сваког појединца који је укључен у ове процесе;

Повећати осетљивост и одговорност у политичким, друштвеним и еколошким круговима Чачка;

- Неопходну едукацију локалног становништва и посетилаца, и
- Непходности стварања еко зона на подручју Чачка и њихово планско управљање.

Могућности развоја еко и етно туризма на подручју Чачка треба урадити на следећи начин:

- Туризам треба да се уклопи или асимилира са природом и културом града, а природни и културни ресурси подручја треба да представљају базу развоја туризма,
- Треба инсистирати на укључивању локалних предузетника и пружалаца услуга у циљу задовољења свих или већине потреба туриста који долазе у Чачак
- Треба се ослонити на локалне пословне људе, пре свега а затим на инвестиције са стране,
- У задовољењу потреба туриста треба се служити локалним ресурсима, од грађевинских материјала до хране уз рационалну потрошњу ресурса и на тај начин утицати на економски развој подручја и његов одрживи развој,
- Треба инсистирати на очувању ресурса кроз коришћење обновљивих извора енергије и осталих обновљивих ресурса (соларна енергија, енергија ветра, скупљање кишнице у резервоаре, градња објеката од еко материјала који потпомажу уштеде приликом грејања и хлађења простора итд.).

Етно туризам је значајна компонента интегралног и одрживог развоја и ревитализације села, као и компонента која недостаје у подстицању развоја локалног тржишта за развој туризма. Поред тога његов развој представља и посебан подстицај запошљавању становништва. Бавећи се овим сегментом туристичке понуде локално становништво различите старосне структуре, школске спреме, као и различитих афинитета могу пронаћи своје место.

Важан фактор развоја туризма је чување традиције у селима. То се односи на реконструкцију изгледа места и карактеристичну градњу туристичких објеката. Да би сељачко газдинство могло да пружи додатне услуге туристима мора бити адекватно опремљено и организовано. Повећање потражње ручним радом и сувенирима од стране посетилаца и организатора путовања утиче и на економију локалне заједнице, као и развој традиционалних руралних заната. На тај начин долази до изражаја и мултипликативни ефекат туризма, који ствара нове вредности за локалну заједницу и утиче на њен бржи развој.

Иако туристичка пољопривредна газдинства Чачка не чине претежни сегмент понуде руралног туризма, у њима се преламају сви крајњи циљеви боравка туриста у руралном простору. С обзиром да туристи очекују у оквирима руралног туризма традиционалне, аутентичне доживљаје, посебно се мора водити рачуна о:

- заступљености регионалних карактеристика традиционалног – туристички производ у руралном туризму је врло комплексан, и постоје бројне атракције које интересују савременог туристу. Једна од посебних специфичности етно туризма је очекивање госта да ће се упознати са архитектонским карактеристикама регионалног руралног пејзажа.
- традиционалном опремању унутрашњости куће, дворишта и околине.
- да се пољопривредни производи, храна и пиће заснивају на традиционалној производњи – понуди традиционалне квалитетне хране и пића, која треба да буде припремљена од чистих и не загађених намирница припремљену аутентичном локалном технологијом уз потенцирање дефинисаног географског порекла.

Чачак има изузетне природне и антропогене ресурсе и друге потенцијале за развој свих облика руралног туризма. Чињеница је да је то у Чачку, још увек, недовољно организована делатност

која се не одвија адекватно могућностима којима располаже. Пре свега мислимо на очувану традицију и културу захваљујући управо становницима овог подручја. На тај начин, може да се од заборава отргне велики део прошлости и традиције. Међутим, још увек овом сегменту туристичке понуде Србије није дат значај какав би требао да има, а управо је то будућност развоја туризма Србије.

6.11. Излетнички туризам

Светска економска криза, опадања стандарда, климатски фактори утичу на прераспodelу туристичких кретања на глобалном нивоу. Појављују се и јачају поједине врсте туристичких кретања, као што су и излет или краће посете одређеној дестинацији. С обзиром на њихове карактеристике они не изискују много новца, па се јављају и као све значајнији сегмент на туристичком тржишту. Због тога не треба занемаривати значај излетничког туризма на данашњем туристичком тржишту. Иако у пракси овом делу туристичке понуде и тражње често није придаван довољан значај, излетнички туризам у туристичкој понуди може остварити веома значајан прилив новчаних средстава, и подстаћи развој многих потенцијалних туристичких дестинација. Због свих наведених разлога организација излетничког туризма у туристичкој понуди, као и сам његов значај, треба да буде фундаментална база и неопходан фокус за развој туризма. Оно што је изузетно важно за постојање овог дела туристичке понуде је постојање рецептивних туристичких агенција у дестинацији.

Чачак је град са развијеним ђачким туризмом јер велики број ђачких екскурзија, посебно основних школа посећују град и његову околину. Веома важан елемент туристичке понуде за овај сегмент тражње је развијен туристички производ. Имајући ово у виду дајемо предлоге туристичких производа за овај сегмент тражње који би могли да се пласирају како на домаћем, тако и на иностраном туристичком тржишту.

7. Стратегија развоја туризма града Чачка

На почетку процеса стратегијског планирања развоја туризма града Чачка важно је да постоји добра полазна основа кроз процену тренутног стања као и за постављањем визије и циљева за будући развој. То се односи на оцену садашње ситуације и предвиђање активности и циљно-усмерене будуће стратегије. Пре свега, треба направити ситуациону анализу која подразумева стварање целокупне оцене на основу конкурентности, користећи SWOT анализу као и циљна маркетинг истраживања за потребе идентификације потенцијалне шансе туристичке понуде на тржишту уз укључивање анализе других дестинација исте врсте како би се добиле одговарајуће конкурентне анализе, и са тим у вези предузели одређени кораци. Спровођење одговарајуће ситуационе анализе захтева улагања и квалитетно истраживање са циљем испитивања места туристичке дестинације Чачак на туристичком тржишту.

7.1. Стратешка визија развоја туризма

План позиционирања Чачка треба да буде кроз јединство туристичких потенцијала који морају да буду на квалитетнији начин препознати на туристичком тржишту. То значи да треба боље валоризовати, квалитет понуде, очуване природне и антропогене ресурсе као и укључивање локалне заједнице и људске ресурсе. Уколико томе додамо и остале погодности, тада можемо да дефинишемо смернице за реализацију општих и посебних визија развоја туризма града Чачка.

Стратешка визија развоја туризма Чачка кроз овај документ је конципирана тако да се покрене развој туризма у Чачку, на начин да он постане основна снага развоја других делатности. Кроз повећање конкурентности туристичке понуде Чачка уз истовремени пораст благостања грађана, посебно оних који су своју животну судбину везали на посредан или непосредан начин за развој туризма. У тим оквирима разрађени су *економски, еколошки и друштвени циљеви*, чиме се значење Програма проширује и на друга подручја којима се одређује будућност и трасирају могући правци даљег развоја јасно препознатљиве туристичке дестинације Чачак.

Оно што је изузетно важно приликом визије развоја туризма Чачка је да се схвати велики потенцијал туризма за просперитет регионалне економије и стварање нових радних места. Наведени циљеви ће се најлакше постићи кроз јавно-приватну иницијативу и партнерство које се базира на:

- туризму као **стратешком и развојном приоритету** са позитивним утицајем на интензитет економске активности, раст запошљавања, модернизацију инфраструктуре и подстицање инвестиција и извоза;
- настојању да се формира **отворено и конкурентно тржиште** кроз либерализацију прописа у делатностима које су повезане са туризмом и утицај на финансирање пројеката у туризму;
- инсистирању на **одрживом развоју**, са неопходном сарадњом на локалном нивоу;
- имплементацији **просторних и еколошких стандарда и стандарда квалитета** уз постојање јасне стратегије;
- **елиминацији развојних препрека** кроз прилагођавање законске регулативе, пореског оптерећења, и инвестирање у едукацију.
- Чињеница да је то једна од најразвијенијих туристичких дестинација западне Србије, повезана са осталим дестинацијама у туристичкој регији *Западна Србија*;
- **Приступању** туристичкој регији *Западна Србија* и умрежавању са постојећом туристичком понудом;
- Целогодишњим туристичким кретањима и различити облици туризма међусобно компатибилни.

Туризам значајно доприноси економском расту Чачка и благостању становништва, базирајући се на одрживом кориштењу просторних, природних и антропогених потенцијала и активно стварајући окружење привлачно за инвеститоре.

Стратешка мисија развоја туризма града Чачка је подршка стварању нових вредности у туризму који за основу имају валоризацију природних и антропогених ресурса уз коришћење људских ресурса оспособљених за реализацију развоја туризма. На тај начин се подстиче системски, одрживи и равномерни економски и друштвени развој у складу са стратешким циљевима града Чачка.

Анализа тржишног учешћа треба да садржи озбиљне процене укупних, потенцијалних и стварних тржишта. Предузимање основних истраживања врши се у циљу прикупљања информација са глобалног туристичког тржишта и начина на који се оно мења, и истраживања туриста или тржишта која су карактеристична за одређено подручје, земљу или дестинацију што омогућује општи поглед на тржиште, као и поглед на потенцијална тржишта. Поред тога веома је важно да се има увид у постојеће стање.

Мисију развоја туризма града Чачка треба да карактерише:

1. *Одрживи економски развој* и сарадња са локалном заједницом у циљу побољшања квалитета укупног животног стандарда;
2. *Одговорност, професионалност и поузданост* у пословању;
3. *Усмереност према кориснику* (туристи);
4. *Знање* као основи услов укупног развоја уз стално унапређење и *континуирану едукацију*.
5. *Етичност* са циљем што ефикаснијег пословања;
6. *Корпоративна друштвена одговорност* кроз дугорочни развој локалне заједнице која ће се остварити реализацијом пројеката за развој туризма.

Добро дефинисана мисија је основ за извођење циљева, стратегије и планова. Без јасне мисије, циљева и планова развој туристичке дестинације Чачак се неће одвијати у жељеном правцу– његов ће развој бити спонтан. Дефинисање мисије развоја туризма је иницијална фаза у развоју града Чачка.

7.2. SWOT анализа

Употреба SWOT анализе у одређивању положаја дестинације је веома битна. Стављањем у однос интерних снага (S - Strengths) и слабости (W - Weaknesses), односно екстерних шанси (O - Opportunities) и опасности (T - Threats) може се добити одговор на низ питања која су интересантна за дестинацију, од уочавања интерних ресурса у смислу тренутног и будућег раста и развоја до тога да дестинација на време постане свесна економских, политичких, правних, социо-културних и технолошких фактора који тренутно утичу, или би у будућем развоју догађаја могли да утичу на пословање дестинације.

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> • Повољан геосаобраћајни положај • Богато културно-историјско наслеђе из различитих периода и култура са нагласком на наслеђе које је значајно за националну историју • Атрактивне и разноврсне геоморфолошке карактеристике простора • Богатство термоминералних извора и дуга традиција бањског /здравственог туризма • Препознатљива гастрономска понуда • Постојање дуге традиције у угоститељској и смештајној понуди • Велики број манифестација • Заинтересованост градске управе да подржи развој туризма • Постојање локалне туристичке организације са развијеним активностима и плановима 	<ul style="list-style-type: none"> • Непостојање свести код туриста о Чачку као туристичкој дестинацији и непостојање дестинацијског брэнда • Неискоришћеност културно- историјског наслеђа и изостанак пуне валоризације кроз туризам • Неискоришћеност природних карактеристика простора и изостанак пуне валоризације кроз туризам • Слаба искоришћеност термоминералних извора за развој spa и wellness туризма, осим атомске бање Горња Тречка • Недовољан број и неадекватна структура смештајних капацитета • Неодговарајући квалитет угоститељских објеката • Непостојање адекватних ванпансионских садржаја • Недостатак квалификованих кадрова у туризму
<ul style="list-style-type: none"> • Гостопримство и гостољубивост локалног становништва и заинтересованост за развој туризма • Ценовна конкурентност града Чачка 	<ul style="list-style-type: none"> • Недовољна или потпуни изостанак сарадње привредних субјеката у туризму • Недовољна укљученост локалног становништва у пројекте развоја туризма
<p>Шансе</p> <ul style="list-style-type: none"> • Изградња аутопута Београд-Јужни Јадран и аутопута Појате-Прељина који ће утицати на укупну модернизацију саобраћајне инфраструктуре и бољу доступност Чачка • Могућност развоја различитих облика туризма • Близина главних домаћих емитивних тржишта и положај на главном путном правцу ка Црној Гори • Тренд јачања тражње за ближим/домаћим дестинацијама погодним за краће боравке и тренд више кратких одмора током године • Повећање броја домаћих и страних туриста у Србији и жеља за откривањем нових дестинација унутар Србије • Употреба савремене информационе и комуникационе технологије у наступу на туристичком тржишту • Могућност приступа фондовима ЕУ 	<p>Опасности</p> <ul style="list-style-type: none"> • Укупна економска ситуација и животни стандард становништва • Одлив школованих кадрова ка Београду и у иностранство • Јачање конкурентских дестинација • Угрожавање животне средине • Недовољно интересовање инвеститора • Недовољна средства за развој дестинацијског производа

7.3. Оцена стања туристичке дестинације Чачак

У циљу оцене стања најважнијих атрибута туристичке дестинације Чачак извршено је анкетање које је обухватило 124 испитаника. Том приликом, атрибути који су оцењивани груписани су у „атрактивне факторе дестинације“, „специфичне ресурсе“ и „менаџмент дестинације“, а као посебан атрибут оцењена је укупна атрактивност дестинације. Оцењивање атрибута је спроведено употребом Ликертове скале са вредностима од 1 до 5 где свака од вредности има следеће значење:

- 1- у потпуности негативно стање атрибута
- 2 – делимично негативно стање атрибута
- 3 – неутралан став (ни негативно ни позитивно)
- 4 – делимично позитивно стање атрибута
- 5 – потпуно позитивно стање атрибута

Графикон бр. 2. Оцена стања „атрактивних фактора дестинације“

На основу резултата анкете добијене су просечне вредности за сваки од атрибута, где се просечне вредности веће од 3 узимају као позитивне са потребом одржавања и унапређења у будућем периоду, а вредности мање од 3 као негативне са потребом отклањања недостатака и развоја ових атрибута. Међутим, у оквиру овог анкетирања, а на основу праксе у сличним истраживањима, као позитивне вредности узимају се просечне вредности изнад 3,5 ради добијања објективније оцене.

„Атрактивни фактори дестинације“, очекивано имају највеће просечне вредности, где од 13 атрибута чак 8 атрибута имају просечну вредност изнад 3,5, од чега 5 атрибута (климатски фактори, богатство водних ресурса, богатство културно-историјског наслеђа, богатство водних ресурса и гастрономија) имају просечне вредности изнад 4, док 3 атрибута имају просечну вредност изнад 3. Најмање просечне вредности имају атрибути стање саобраћајне инфраструктуре и стање животне средине чије просечне вредности износе 2,8629 и 2,9516. Резултати су приказани у оквиру Графикана 2.

Изградњом ауто-путева Београд-Јужни Јадран и Појате-Прељина значајно ће се поправити атрибут „стање саобраћајне инфраструктуре“ док се истовремено мора јачати мрежа локалних путева и интерних саобраћајница које треба да повежу поједине делове дестинације. Такође, мора се интензивније спроводити заштита животне средине уз јачање свести локалног становништва и туриста и истовремено спровођење мера заштите животне средине. С друге стране, позитивно оцењене атрибуте треба активно користити у изградњи дестинацијског производа и јачању дестинацијског брэнда.

У оквиру „специфичних ресурса“ 5 од 6 атрибута имају просечне вредности изнад 3, док су атрибути „квалитет услуга у хотелима, ресторанима и трговинској мрежи“ и „опремљеност смештајних капацитета“ са просечним вредностима изнад 3,5. Налозије је оцењен атрибут „стање и квалитет комуналних капацитета“ са просечном вредношћу 2,8629. Просечне вредности атрибута из групе „специфичних ресурса“ приказане су у оквиру Графикана 3.

Стање комуналних капацитета је изузетно значајно за развој туристичке дестинације и то је један од атрибута који у великој мери утиче на укупан доживљај дестинације од стране туриста, али и функционисање туристичке привреде. Због тога се морају отклонити уочени недостаци како не би ометали укупан развој туризма у Чачку. Поред тога, треба нагласити потребу јачања и унапређења свих атрибута из ове групе јер се налазе на граничним вредностима са посебним нагласком на квалитет и бројност смештајних и угоститељских капацитета уз истовремено унапређење квалитета и перформанси људских ресурса.

Графикон 3. Оцена стања „специфичних ресурса“

У оквиру атрибута „менаџмент туристичке дестинације" највишу просечну вредност има „гостољубивост", док најниже просечне вредности имају „укљученост локалног становништва у креирање Чачка као туристичке дестинације" са 2,4597 и „препознатљивост Чачка на регионалном и националном туристичком тржишту" са 2,7742. Просечне вредности атрибута из групе „менаџмент туристичке дестинације" дате су у оквиру Графикана 4.

Графикон 4. Оцена стања „менаџмента дестинације"

Гостољубивост

Присутност предузетничког духа и иницијативе

Постојање препознатљивих симбола дестинације

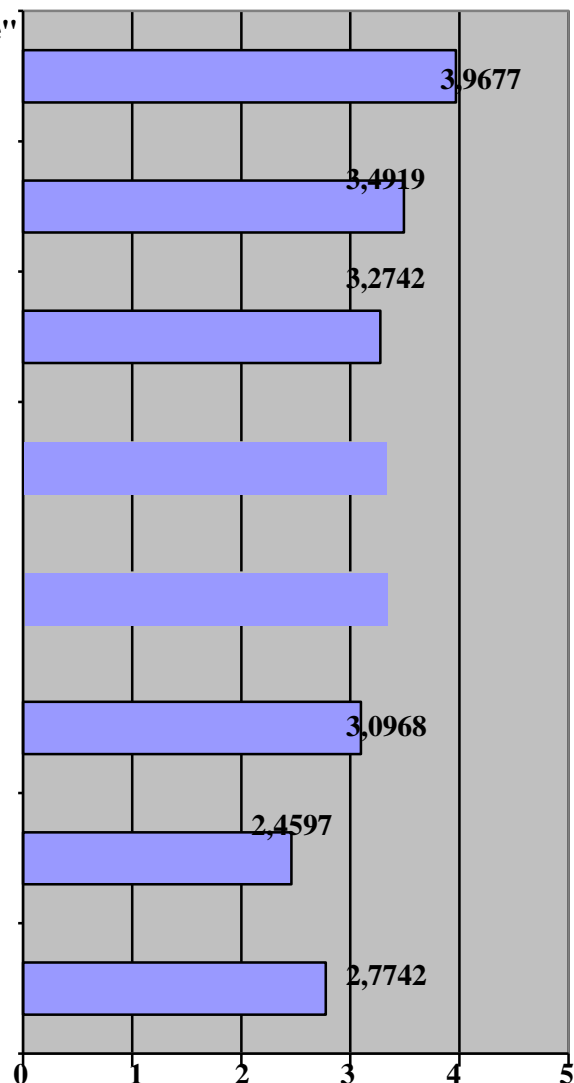
Познавање страних језика од стране запослених у туристичкој привреди

Постојање и доступност промотивних материјала о Чачку

Квалитет наступа и присутност Чачка као туристичке дестинације на друштвеним мрежама

Укљученост локалног становништва у креирање Чачка као туристичке дестинације

Препознатљивост Чачка на регионалном и националном туристичком тржишту

Ниске просечне вредности атрибута „укљученост локалног становништва у креирање Чачка као туристичке дестинације" представља највећи проблем из ове групе атрибута јер локално становништво не препознаје користи од туризма или није свесно постојања програма и акција усмерених ка развоју туризма у Чачку. Најбољи начин за побољшање стања ових атрибута је кроз бољу и чешћу комуникацију и информисање локалног становништва, али и кроз укључивање локалног становништва у програме обука и едукација, анкетирање, организовање округлих столова, директно ангажовање у планирању и спровођењу активности за развој туризма и објављивању информација путем дигиталних, друштвених и локалних медија. На тај начин ће се ојачати свест о постојању услова за развој туризма и препознати улога и значај локалног становништва за развој туризма у Чачку. С друге стране, јачањем активности на развоју осталих атрибута из ове групе утицаће се и на повећање „препознатљивости Чачка на регионалном и националном туристичком тржишту".

Као посебан атрибут оцењена је „укупна атрактивност дестинације" чија је просечна вредност 3,3952. За очекивати је да ће се отклањањем слабих тачака и уочених недостатака из неведених група атрибута уз истовремени рад на јачању позитивно оцењених атрибута утицати на даље јачање целокупне атрактивности дестинације.

7.4. Дефинисање стратешких циљева

Дефинисање циљева спроводи се израдом планова развоја (стратешких, тактичких и оперативних), и то на свим организационим нивоима, односно за све организационе јединице. На основу стратешких циљева дефинишу се тактички циљеви. Тактички циљеви су основ за дефинисање оперативних циљева, тј. специфичних резултата који треба да се остваре на нивоу дестинације, у оквиру предузећа или на нивоу локације. Ови су циљеви посебно прецизни и мерљиви - изражавају се у квантитативним величинама.

Успешно повезивање циљева вертикално (по организационим нивоима) и хоризонтално (унутар сваког нивоа) осигурава да се остварују циљеви развоја туристичке дестинације као целине. Резултат те усклађености бројних различитих циљева на дестинацији је **мрежа циљева** која захтева програмску и временску усклађеност.

Приликом израде Програма развоја туризма Чачка поставља се питање да ли Чачак има један или више циљева. Односно, на који начин спровести два основна циља – **опстанак** и **развој туристичке дестинације Чачак**. Од кључне важности је добро дефинисана мисија развоја туризма јер је она основа за развој циљева на свим наредним нивоима. Уколико се то не постигне, тада је дефинисање циљева наредних нивоа обична импровизација.

Стратешки циљеви туризма Чачка су:

1. Изградња саобраћајне инфраструктуре и оптимална организација саобраћаја у служби туризма и стварање квалитетних пратећих садржаја на транзитним правцима;
2. Развој квалитетне понуде туристичке дестинације;
3. Трајна заштита, имплементација и поштовање високих еколошких стандарда и дугорочно одржива валоризација туристичких потенцијала;
4. Конкурентност Чачка на домаћем и међународном тржишту;
5. Уређење власничких односа и окончање процеса приватизације хотела;
6. Подизање нивоа квалитета смештајних капацитета како основних тако и комплементарних;
7. Имплементација и прилагођавање критеријума квалитете међународним стандардима;
8. Едукација манаџмента и свих запослених у туризму;
9. Ефикаснија дистрибуција и коришћење савремених трендова комуникације и маркетинга.

Ови циљеви, треба да се реализују на следећи начин:

- Припрема локалних планова за све кључне туристичке производе и пројекте;
- Припрема инвестиционих проспеката за најважније пројекте и њихова понуда инвеститорима на локалном и националном тржишту;
- Формулисање додатних програма подстицаја за инвеститоре, а нарочито на пољу локалне инфраструктуре, ослобађање од плаћања комуналних дажбина, додатно ослобађање од пореза на добит у зависности од броја нових радних места и сл.; и
- Висок степен хитност коначног дефинисања и промоције на локалном, националном и међународном тржишту.

Да би остварили све зацртане стратешке циљеве развоја туризма у Чачку, одређени процеси морају да буду стално присутни и да прате и унапређују раст и развој туризма. То су:

Континуирани процеси за реализацију стратешких циљева:

- развој комплетне понуде туристичке дестинације Чачак;
- подизање нивоа квалитета свих смештајних капацитета, како основних тако и комплементарних;

- прилагођавање критеријума квалитета међународним стандардима;
- едукација манаџмента и свих запослених у туризму;
- ефикаснија дистрибуција и коришћење савремених трендова комуникације и маркетинга;
- подстицање производње органске хране и њен пласман кроз туристичку инфраструктуру;
- трајна заштита, имплементација и поштовање високих еколошких стандарда и дугорочно одржива валоризација туристичких потенцијала.

Етапни процеси за реализацију стратешких циљева :

Бањски и културни туризам могу и морају бити покретачи развоја осталих облика туризма. Дакле, у првој фази развоја инсистирало би се на ова два облика, уз постепену афирмацију напред побројаних комплементарних туристичких производа. Неки од њих имају традицију, пре свега манифестациони, гастрономски, забавни и рурални који се могу увезано пласирати, као што показује пример Купусијаде у Мрчајевцима. Ова манифестација прераста из локалне у регионалну, траје више дана и поприма етно карактер. Могла би да иницира и развој стационарне форме руралног туризма.

Поред бањског, рурални туризам би у другој фази развоја могао да се пласира као стационарни вид туристичког кретања. Да би то било могуће потребна је активност локалне самоуправе, препознавање значаја ове врсте туристичког производа за ревитализацију села, мотивисање мештана да се баве туризмом, помоћ за довођење објеката на ниво испуњености критеријума категоризације, едукација у домену коришћења друштвених мрежа, резервација, комуникације са гостима.

Реализација стратешких циљева је дуготрајан процес и први резултати се не могу очекивати превише брзо. То, међутим, не сме неповољно да утиче на истрајност, доследност и континуирани рад на реализацији ових циљева.

2019-2021

- Унапређење саобраћајне и комуналне инфраструктуре на нивоу Моравичког округа и града Чачка;
- Побољшање квалитета смештајне понуде и увећање капацитета у категорисаним објектима;
- Унапређење квалитета људских ресурса у туристичко-угоститељској привреди;
- Дефинисање парцијалних туристичких производа;
- Дефинисање интегралног дестинацијског производа града Чачка увезивањем парцијалних производа;
- Дефинисање приоритета у развоју парцијалних туристичких производа;
- Стварање препознатљивих производа туристичке дестинације Чачак;
- Интензивирање активности на процесу разврставања и категоризације угоститељских објеката за смештај;
- Мотивација становништва за бављење угоститељством у домаћој радиности кроз едукацију и систем олакшица;
- Специјализовани програми едукације локалне заједнице и локалног становништва за развој туризма.
- Проширити надлежност Градске управе за инспекцијски надзор и на делатност туризма формирањем Туристичке инспекције за град Чачак
- Умрежавање туристичке понуде на регионалном плану;

2021-2023

- Доношење просторног плана развоја туризма града Чачка у сврху очувања атрактивних туристичких ресурса - покретача одрживог развоја туризма;
- Изградња саобраћајне инфраструктуре, оптимизација организације саобраћаја у служби туризма и подизање квалитета пратећих садржаја на транзитним правцима;

- Давање већих овлашћења локалној заједници за активности повезане са активирањем туристичких потенцијала;
- Уређење власничких односа и окончање процеса приватизације;
- Континуирана едукација свих учесника у креирању туристичког производа Чачка
- Стварање препознатљивог имиџа туристичке дестинације Чачак;
- Постизање конкурентности Чачка на домаћем тржишту;
- Програми едукације са циљем овладавања стручних знања за прихват гостију у предузећима туристичког угоститељске привреде.

2023-2024

- Активирање нових подручја са доминантним природним туристичким ресурсима;
- Улазак познатих међународних хотелских брендова на тржиште;
- Имплементација стандарда квалитета на нивоу ДМО;
- Иновативни едукативни програми са циљем овладавања комуникационим, информатичким и другим знањима и вештинама.

8. Избор могућих облика туризма за развој туристичке дестинације Чачак

На основу присуства комплекса природних и антропогених ресурса и постојећих услова различитог карактера, а уважавајући утврђене критеријуме, набројаћемо неке од најприкладнијих облика туризма на простору Чачка који могу да валоризују његове туристичке вредности.

Досадашњи ниво развоја туризма допринео је стварању физиономије појединих делова Чачка на туристичком тржишту. Сходно томе досадашњи развој туризма кретао се у следећим правцима:

Према истраживањима спроведеним на тржишту Чачка, очигледно је да сектор услуга није био развијен када се мери стандардима Европске уније. Сектор услуга треба да заузме важно место у развојним програмима Чачка, с обзиром на јачање овог сектора свуда у свету. Због тога у наредном периоду треба да се развијају, посебно оне врсте услуга које су у директној функцији производних грана у којима се бележи тренд раста, што значи да туризам треба да буде део развојне политике града.

На основу анализе туристичких ресурса Чачка може се закључити да постоје повољни услови за стварање конкурентних туристичких производа остваривањем постојећих компаративних предности. Локална заједница и туристички посленици Чачка треба да препознају све постојеће шансе и постигну задовољавајући ниво развоја туризма града. Досадашњи ниво развоја туризма допринео је стварању физиономије појединих делова Чачка на туристичком тржишту. Сходно томе развој туризма треба да се креће у следећим правцима:

1. **Транзитни туризам** се развија сходно географској и саобраћајној повезаности подручја Чачка. Ови туристи се одликују специфичним и разноврсним захтевима што отежава могућност за организовање адекватне туристичке понуде о којој град чачак мора да поведе рачуна с обзиром на значајне економске ефекте које остварују учесници у овом виду туризма. Да би се задовољила захтевна туристичка тражња, неопходна је изградња нових, побољшање и диверзификација постојећих смештајних капацитета; формирање мреже угоститељских објеката према категоријама опремљености и специфичности туристичке тражње; уређење дестинација и унапређење информативне службе. Употпуњавање понуде за оправке и одржавање моторних возила, снабдевање резервним деловима, сувенири и слично.

2. **Здравствени туризам – бањски туризам** има потенцијала за развој на подручју града Чачка. Данашње стање развоја овог вида туризма је релативно неповољно, осим Бања Горња Трепча-Атомске бање. Лечилишни и смештајни капацитети Овчар бање су неадекватни за савремени развој туризма. Слатинска бања и поред постојања лековитих термоминералних извора треба тек да добије статус бање. Очигледно је да и поред изизетних потенцијала ова вид туризма још увек није адекватно развијен па се на томе мора доста

урадити. Основ бањског, односно здравственог туризма чини атомска бања Горња Трепча. Јединствене индикације у лечењу неуролошких обољења чине да нема конкуренцију у ширем окружењу. Квалитет здравствене понуде у Специјалној болници за рехабилитацију и остварени резултати стварају основ за пласман на иностраном тржишту. Треба истражити приоритетне тржишне сегменте бањског туризма, односно доласка у Горњу Трепчу. Потенцијална тржишта су руско, регионално, али и кинеско, израелско, турско, грчко и сл., а све у контексту шире привредне, па самим тим и туристичке сарадње, односно промотивних кампања на овим тржиштима. За остварење овог стратешког циља, односно за профилисање бањског туристичког производа Горње Трепче потребно је искорачити из лечилишних оквира изградњом комерцијалних угоститељских објеката за смештај типа хотела, летње позорнице, отвореног базена, пешачких стаза. Профилисање бањског туристичког производа и његов пласман на иностраном тржишту као приоритетни стратешки циљ, морају бити праћени одговарајућом студијом изводљивости, односно оправданости инвестиционих улагања која би се заснивала на повољним условима за привлачење страних улагача. Као комплементарни производи бањском појавили би се манифестациони, али и боравак заснован на забави и разоноди, као и на спортско- рекреативним активностима. У другој фази развоја бањског туризма могуће је ревитализовати балнео агенсе Овчар Бање, што би значило одговарајућа улагања у инфраструктуру и капацитете за смештај. Подстицај за улагање у Овчар Бању била би позиција у окружењу реномиране туристичке дестинације, какав би простор атомске бање Горња Трепча, већ постао, а такође и град Чачак. **Културни туризам** у Чачку има услове за развој с обзиром на археолошке локалитете, културно историјске споменике, установе културе и заштићена добра. Туристичка тражња се задовољава побољшањем и диверзификацијом постојећих смештајних капацитета, изградњом нових и адекватном опемљеношћу и уређеношћу туристичко информативног центра, организацијом програми и садржаји. Такође је неопходно извршити категоризацију објеката. Профилисање културног туристичког производа заснива се на валоризацији манастира Овчарско-Кабларске клисуре, али и на културно-историјском наслеђу града Чачка из различитих временских периода, које није у довољној мери промовисано. У том контексту, потребно је студиозно се позабавити одговарајућим маркетиншким и комуникационим техникама, односно таргетирати одређене тржишне сегменте, као што су студенти, просветни радници, запослени у установама културе. У почетној фази профилисања културног туристичког производа спроводила би се оријентација на домаће туристичко тржиште, а у каснијим фазама и на инострано, пре свега регионално, али и тржиште Русије, Грчке, Бугарске, Румуније као земаља у којима преовладава православна хришћенска религија. Ради се о програмима типа културног „city-break“-а. Да би се ови програми омасовили, потребно је увезати понуду угоститељских објеката за смештај, као би се обезбедио смештај туристичких група у самом граду. Манифестациони и религиозни туристички производи су комплементарни основном културном туристичком производу.

3. **Манифестациони туризам** добија све важнију улогу у туристичкој понуди у свету, као део туристичке понуде које својим програмима и врстама утичу на побољшање квалитета туристичке понуде, као и обogaћивање укупног доживљаја туристе у одређеним дестинацијама. Постојање великог броја манифестација на подручју Чачка представља изузетан потенцијал за развој овог вида туризма. С обзиром да је Чачак, међу првим градовима у Србији, почео са *категоризацијом манифестација* то показује њихов значај за развој туризма града. Повезивање различитих видова туризма је изузетно важно што се може видети и крот повезивање спорта и манифестација у Овчарско-кабларској клисури, као што су:

- Илиндански пливачки маратон, Овчар Бања 2. август, дужина стазе 2500m, 18 година традиције;
- Такмичење спортских риболоваца „Куп Чачка“, септембар;
- Трекинг лига Србије (једно од кола, април 2019);
- Две републичке планинарске акције (организатори ПД „Каблар“ и ПК „Железничар“ Београд);
- Слет планинарских друштава (повремена);
- Првенство Словеније, Хрватске и Србије у драј тулинг дисциплини, новембар;
- Ендуранс, коњичко такмичење у даљинском јахању, према календару Коњичког савеза;
- Алпинистички успон виа фератом до пећине Турчиновац – август.

Манифестације које се организују у Чачку могу да достигну виши ниво, уз улогу приватно-јавног партнерства, при чему је посебно значајна сарадња организатора манифестације са локалним становништвом, због подстицања посвећености манифестацијама. Користи локалног становништва од одржавања манифестације могу да буду вишеструке: издавање смештајних капацитета, продаја сувенира и друге робе, хонорарни послови у организационим тимовима, потребе угоститеља за додатном снагом. Формирање базе података о туристичким манифестацијама у Чачку и Србији је корак ка њиховој бољој организацији и промоцији. На тај начин се могу сагледати потенцијали манифестација и креирати њихови развојни планови. Због тога треба направити **план подстицајних мера** за развој овог вида туризма.

4. **Ђачки и омладински туризам** може да се развија на читавом подручју Чачка.

Међутим, Чачак нема довољан број посебних смештајних објекта за овај сегмент туристичке тражње. Услови за даљи развој овог дела тржишта се огледа у изградњи нових смештајних капацитета, као и увећање и диверзификација постојећих смештајних капацитета. Поред тога за потребе овог сегмента тржишта треба искористити постојеће центре и спортско рекреативне садржаје. Све већа је потражња и за изграђеним камповима, са концентрацијом различитих рекреативних садржаја и простора за школе, радионице и ликовне колоније. Поред тога треба уводити и развој рекреативно-едукативних програма којима се афирмишу природне и антропогене атрактивности, у циљу увећања туристичке понуде Чачка. Ученички екскурзиони туризам треба развијати као традиционални облик туризма на овим просторима. Ученичкој популацији старијег основношколског и средњошколског узраста град Чачак са ширим окружењем погодује због своје атрактивне комплексности, односно како природних, тако и антропогених вредности. Хотел „Ливаде“ у том смислу погодује развоју овог вида туризма. Потребно је креативније сарађивати и маркетиншки комуницирати са агенцијама специјализованим за ђачки туризам, како би се обезбедила оптимална временска динамика организовања ове врсте кретања. Уз овај основни облик, комплементарни туристички производи су манифестације, забава и разонода, спорт и рекеација. Обезбеђењем *континуитета промета организовањем ђачких екскурзија* оствариће се виши степен коришћења смештајног капацитета, али и подстаћи овај тржишни сегмент на активније учешће у туристичким кретањима као што су пешачења, планинарења до тешко доступних пунктова.

5. **Спортски и авантуристички туризам** обилује потенцијалима за развој на подручју Чачка. Услови за његову реализацију је обезбеђење рекреативних простора који омогућавају коришћење сезонски и у току целе године, као и уређење простора за лов и риболов, спортских и еко-кампова, чине неопходну туристичку понуду.

Чачак поседује спортско рекреативне капацитете за развој како спортског тако и авантуристичког туризма. На врху Овчара постоје три полетишта за *параглајдере*; постоји 12 основних *пешачких стаза* и још десетак „варијанти“ а укупна дужина маркираних стаза је преко 110 км. Поред тога Овчарско-кабларска клисура се сматра за водећи *центар алпинизма* у Србији а трасиране су и и обележене две бицикличке руте „*Каблар bike trail*“ и „*Овчар bike trail*“. Треба посебно направити план уређења инфраструктуре и појединих објеката и изградњу нових у функцији побољшања квалитета ових видова туризма.

Авантуристички туризам је уско профилисан селективни облик намењен посебним категоријама потрошача. Овом приликом се може издвојити као основни туристички производ због своје актуелности и изванредних природних погодности за *планинарење, пешачење, планински бициклизам, параглајдинг, спортове на води*. На авантуристички туризам се лако надовезују комплементарни туристички производи - манифестациони, забавни, гастрономски. **Бициклизам** је у светским размерама изузетно развијен а терен подручја Чачка је повољан и постоје идеалне могућности за опремање ових простора за потребе развоја овог вида туризма. С тим у вези треба уредити постојеће саобраћајнице и стазе за бицикliste и направити планове за уређење посебних стаза и повезати се са постојећим бицикличким стазама у другим деловима Србије. **Пешачке туре и стазе** су изузетно развијен део туристичког тржишта како како у земљи тако и у иностранству. Посебно обележавање пешачких стаза је основа даљег развоја овог вида активности туриста. Овчарско-кабларска клисура и општина Чачак и њени заштићени простори су добар основ за стварање и обележавање посебних пешачких стаза који би повезивали интересантна места за туристе.

6. **Пословни туризам** има одређене предности за развој овог сегмента туристичког тржишта. Ту се пре свега мисли на саобраћајно географски положај, будући развој привредних активности као и обиље природних и антропогених ресурса. Међутим пословни туризам је делимично развијен у Чачку због неадекватних смештајних капацитета и квалитета услуга, неадекватних материјално-технолошких услова и људских ресурса са знањима потребним за реализацију пословних кретања. Основни услови за развој овог вида туризма је адекватна опремљеност и уређеност центара са акцентом на: конгресне просторе, техничке уређаје и опрему, саобраћајне услове, конгресне бирое. Овај вид туризма *захтева изузетно велика улагања* што значи да на његов интензиван развој треба временом утицати и укључивати оне објекте који за то имају све потенцијале.

7. **Рурални туризам – (сеоски туризам)** има изузетне могућности за развој на подручју Чачка.. Оно на чему треба да се ради је активирање села а пре свега на туристичком и комуналном опремању села и едукацији локалних заједница и сеоског становништва о значају развоја овог вида туризма за економске бенефите појединцу и заједници. Поред тога треба утицати и на развоју специфичних (еколошких, етно и сл.) програма услуга и производа; на развој еколошке пољопривреде, развој специфичних облика привремених и стационарних смештајних капацитета (етно, сеоски туризам, еко кампови). Сеоски туризам има скоро неограничене могућности у погледу обogaћивања понуде, јер садржаји могу бити и догађаји из свакодневног живота: косидба, сетва, жетва, посела, свадбе, славе, разни обичаји. Све то представља нов квалитет за туристичку презентацију Чачка као и обogaћивање већ постојеће стереотипне туристичке понуде. Развој пратећих културно-забавних садржаја и програма, развој специфичних манифестација везаних за село (кампови, вашари, фолклорно оживљавање села) представљају сталан рад у оквиру развоја овог вида туризма.

С обзиром да се рурални туризам на подручју Чачка није развијао у складу са својим потенцијалима, потребно је да се сагледа стање на терену и истраже могућности за његов развој. Пре свега треба да се сагледају слабости и укаже на основне правце развоја туризма руралног подручја града Чачка као што су:

- стање комуналне инфраструктуре, смештајних и других капацитета,
- спремност руралног подручја да прихвати туристе и његова екипираност за прихват туриста,
- начин припреме за укључивање у туристичке токове,
- обученост становништва за прихват и опхођења са гостима ,
- степен могућности прихвата туриста у појединим селима,
- укљученост становништва у планирање развоја туризма,
- специфичност производа за задовољење туристичке тражње,
- постојање *on-line* промоција и пропаганда соског туризма,
- усмеравање и планирање развоја туризма по принципима развоја одрживог туризма.

8. **Верски туризам** има изузетну основу за свој развој на подручју Чачка и Овчарско- кабларске клисуре. Историјски и културни значај манастира лежи прес свега у очувању националног идентитета. Историјски гледано, манастири нису били само светилишта, већ и центри привредног и културног развоја - градитељства, занатства, сликарства, књижевности. За српски народ, манастири су одувек били и уточишта, па су зато чувани и обнављани. Овај предео је богат шумом, али и термоминералним изворима, па не чуди што се овде подижу манастири још од XIV века. Смештени између планина Овчара, Каблара и Јелице, у близини Чачка, ови манастири за Србију представљају велику историјску и културну, али и уметничку, па самим тим и туристичку вредност. Посебан изазов у њиховој туристичкој валоризацији чини тешка приступачност једног броја манастира. Та чињеница не треба да се схвати као недостатак, већ пре свега као квалитет, с обзиром да доприноси повећању хетерогености туристичког производа Чачка, јединственом комбинацијом културних и спортско-рекреативних садржаја.

9. **Гастрономски туризам** је изузетно важан облик туризма јер је гастрономија присутна у свим туристичким кретањима. Ту се јавља локална кухиња дестинације као примарна атракција, и представља посебну нишу у савременом туризму. Овај вид туризма нуди холистички доживљај који укључује поред

хране и пића и разне факторе, као што су атмосфера, цена и квалитет, са циљем задовољења дела туристичких потреба клијентеле. Овај вид туризма се често задовољава и кроз посете разним гастрономским манифестацијама које за примарни мотив имају храну и пиће. Када говоримо о чачку познате су манифестације: *Купусијада, Дани српске кајсије, Гулашијада, Ивањдански котлић, Сомијада и сл.* Осим ових манифестација, све остали догађаји и манифестације нуде уз свој програм и богат гастрономски доживљај. Ту треба укључити и хотелско угоститељску привреду која често има стереотипну и немаштовиту туристичку понуду што није добро за једну туристичку дестинацију.

10. Излетнички туризам је део туристичке тражње која има велике могућности за развој у оквиру Чачка. Излетнички туризам у туристичкој понуди може остварити веома значајан прилив новчаних средстава, и подстаћи развој многих потенцијалних туристичких дестинација. Због наведених разлога организација излетничког туризма у туристичкој понуди, као и сам његов значај, треба да буде фундаментална база и неопходан фокус за развој туризма. Оно што је изузетно важно за постојање овог дела туристичке понуде је постојање рецептивних туристичких агенција у дестинацији. Услови за реализацију су уређивање и опремање излетишта и рекреативних стаза, изградња угоститељских садржаја, одређивање могућих локација и садржаја информативних пунктова за поједине делове према специфичностима, све у функцији квалитетније туристичке понуде.

11. Кружна путовања и боравишни туризам нису јаче заступљени на подручју већих градских центара. Уколико желимо да се овај вид туризма развија у Чачку морају се изградити нови и реконструисати постојећи смештајни капацитети. Осим тога треба развијати и пратеће садржаје, (инфраструктура, услуге, комуникације, рекреација) и омогућавање њиховог функционисања у току целе године. На тај начин се омогућава богатија понуда различитих туристичко-рекреативних програма и садржаја (културни, едукативни, забавни, спортско-рекреативни...) што подстиче развој екскурзионе туристичке понуде (уређењем излетишта и мрежа рекреативних стаза). Неопходно је да се изградња и реконструкција угоститељских објеката изврши према категоријама опремљености и специфичности туристичке понуде. **Кружна путовања** представљају начин да се у кратком року обиђу туристички потенцијали неке регије. Овај вид путовања је у сталном порасту, без обзира на стварање нових видова туризма. Имајући у виду туристичко географски положај Чачка, као и његове ресурсе, стварање посебних програма кружних тура које би обухватиле и Чачак у многоме би допринело туристичкој валоризацији овог подручја.

12. Наутички туризам је заборављени сегмент туризма када су планови развоја Србије, па и Чачка у питању. С обзиром на постојеће хидро потенцијале Чачка, као и на светске туристичке трендове, овај вид туризма Чачак треба да препозна као своју развојну шансу и сходно томе да направи *планове ревитализације и валоризације одређених водених путева* и површина и *уређење приобаља* са циљем развоја овог вида туризма. Да би се локално становништво укључило у развој наутичког туризма и почело да зарађује од наведених активности, мора се сагледати ситуација на терену, заинтересованост становништва и локалне заједнице за овај вид туризма и колико су стручно и технички оспособљени. Да би успешно развијали наутички туризам у Чачку и његовом непосредном окружењу, потребно је улагање у људе и њихову обуку, као и стварање наменских средстава за развој неопходне инфраструктуре, како на самој обали, тако и пратеће.

13. Еко туризам може да се развија на читавом простору Чачка с обзиром на постојеће природне потенцијале. Нарочито се мора водити рачуна о развоју рекреативно- едукативних програма којима се афирмишу природне и створене вредности подручја, презентација објеката и целина од културног и историјског значаја уз предузимање неопходних мера за уређивање њихове околине, одређивање могућих локација и садржаја информативних пунктова према специфичностима, развоја специфичних облика привремених и стационарних капацитета, развој специфичних еколошких програма угоститељства и услуга, све у циљу популаризације еко туризма.

14. Ловни туризам захтева израду програма посебних мера заштите, изградње и уређивање ловачких домова и ловачких чека, уређивање и опремање излетишта. Треба урадити посебан програм развоја шумског газдинства ради његовог укључивања у развој ловног туризма. **Риболовни туризам** такође захтева израду програма посебних мера заштите, изградњу, уређивање и опремање простора за риболов, утврђивање посебних риболовних режима, како би се направио идеалан однос природе и туризма. С обзиром на обиље

водотокова и различитих хидрографских потенцијала Чачка, ово може постати препознатљив производ његовог туризма. "Bird watching" као део специфичних облика туризма има изузетне потенцијале за развој на подручју Овчарско-кабларске клисуре.

Дакле, реални потенцијали постоје, али без људи неће бити могуће довести туризам Чачка на ниво препознатљиве и комплексне туристичке дестинације. Због тога су неопходне едукације свих запослених у туристичко угоститељској привреди и локалној самоуправи, пре свега из домена маркетиншког комуницирања, промоције, нових техника продаје уз коришћење друштвених мрежа, управљања односима с корисницима, познавања страних језика.

9. Акциони план инвестиција града Чачка у области инфраструктуре и туристичке инфраструктуре за период до 2024. године

ГРАД ЧАЧАК	
Активност	Извор финансирања
Коридор 11 (ауто-пут Београд – Чачак) - завршетак радова и изградња Моравског коридора	Влада РС
Уређење партера Римског трга	Министарство финансија РС, град Чачак
Дефинисање простора у центру града за паркирање аутобуса са организованим туристичким групама (Улица 10, ул. Цара Душана)	град Чачак
Уређење зелених површина на обали Западне Мораве са пратећим инфраструктурним садржајима	град Чачак
Уређење зелених површина у центру града (Градски парк) и пратеће инфраструктуре	град Чачак
Постављање инфо-табли (интерактивних табли) у граду Чачку	град Чачак, надлежно министарство
Отварање Инфо центра и продавнице сувенира у центру града	град Чачак
Институт за воћарство Чачак у функцији промоције науке и воћарства у понуди града - Изложбено-продајни програм и организовање тематских тура, едукација и радионице	град Чачак
Реконструкција и адаптација цркве – Храма Вознесења Христовог у Чачку	град Чачак и Влада РС
Уређење површина, адаптација и заштита културно-историјских споменика (Илирске кнежевске хумке, цркве Успења Пресвете Богородице, Трнавско врело, црква у Виљуши)	град Чачак
Аеродром "Морава" – Лађевци, конверзија аеродрома из војног у мешовити	Влада РС
Изградња затвореног базена у граду Чачку	град Чачак
Испитивање капацитета изворишта на простору Љубићке балуге	јавно-приватно партнерство
Адаптација објеката за потребе отварања Музеја кошарке и Музеја рок музике у Чачку	град Чачак
Куповина и адаптација ФК "Ремонт" за организацију програмских садржаја и фестивала	град Чачак
Реконструкција Кошаркашке хале "Борац" Чачак	град Чачак

ОВЧАРСКО - КАБЛАРСКА КЛИСУРА	
Активност	Извор финансирања
<p>Заштита и унапређење животне средине, посебно квалитета вода у сливу Западне Мораве; систем за пречишћавање отпадних вода - заштита и одрживо коришћење водног, пољопривредног и шумског земљишта, посебно</p> <p>од непланске изградње у зонама II и III степена заштите природе; просторно- функционална интегрисаност и усклађен интегрисан развој и заштита природних вредности и културних добара са припадајућим, суседним и осталим јединицама локалне самоуправе у окружењу;</p>	Фондови ЕУ, град Чачак, надлежна министарства
<p>Активности на решавању проблема са</p>	Фондови ЕУ, град Чачак,
<p>плутајућим отпадом у Западној Морави и језеру Међувршје, у речном сливу, а посебно на подручју ПИО Овчарско-кабларска клисура</p>	министарства
<p>Чишћење муља у језеру Међувршје</p>	Фондови ЕУ, град Чачак, надлежна министарства
<p>Видиковац на Каблару – унапређење саобраћајне приступачности (аутобуса и аутомобила) до врха Каблара, са пратећом инфраструктуром</p>	град Чачак, надлежна министарства
<p>Изградња параглајдинг полетишта на Овчару</p>	Министарство туризма
<p>Изградња стаза за адреналинске спортове и кајак стазе</p>	Министарство туризма
<p>Изградња система за снабдевање водом и система канализације у Овчар Бањи</p>	град Чачак, општина Лучани
<p>Модернизација ауто-кампа у Овчар Бањи</p>	Јавно-приватно партнерство, АМСС, град
<p>Оспособљавање видовског тунела за безбедан аутомобилски саобраћај и бицикличичку руту</p>	град Чачак, надлежна министарстава
<p>Пејзажно и инфраструктурно опремање споменика културе – уређење прилаза и простора око манастира, као и приступних путева (пут ка врху Овчара и манастирима Св. Тројице и Сретење), Реконструкција путног праваца ка врху Овчара</p>	град Чачак, општина Лучани, надлежна министарства
<p>Изградња објекта и стварање услова за рехабилитацију и терапију у Овчар Бањи, изградња хотелских капацитета</p>	град Чачак, надлежна министарстава, јавно-приватно партнерство
<p>Изградња отвореног базена, терена за спорт и рекреацију, инфраструктуре за авантуристички туризам у Овчар Бањи.</p>	град Чачак, надлежна министарства, јавно-приватно партнерство, фондови ЕУ
<p>Пећина Кађеница - изградња пешачке стазе преко старог железничког моста</p>	град Чачак, надлежна министарства, јавно-приватно партнерство, фондови ЕУ
<p>Висећи мостови – адаптација и реконструкција</p>	град Чачак, надлежна министарства, јавно-приватно партнерство, фондови ЕУ

БАЊА ГОРЊА ТРЕПЧА	
Активност	Извор финансирања
Откуп парцеле за изградњу система за пречишћавање отпадних вода и изградњу система за отпадне воде у бањи Горња Трепча	град Чачак, надлежна министарства
Реконструкција путног правца од Ибарске магистрале (Станчићи) до бање	град Чачак, надлежна министарства
Горња Трепча у дужини од 7 км	
Туристичка сигнализација на путном правцу Горња Трепча – Прислоница, ка манастиру Вујан	град Чачак, надлежна министарства
Туристичка сигнализација на путном правцу Горња Трепча – Мрчајевци	град Чачак, надлежна министарства
Решавање проблема са комуналним отпадом и динамиком изношења смећа	град Чачак, надлежна министарства
Изградња спортско-рекреативне инфраструктуре у бањи Горња Трепча	град Чачак, надлежна министарства
Изградња аутобуског стајалишта у бањи Горња Трепча	град Чачак, надлежна министарства
СЛАТИНСКА БАЊА	
Активност	Извор финансирања
Израда елабората – Слатинска бања (анализа у процедури за добијање статуса бање)	град Чачак, надлежна министарства
Инфраструктурно уређење - система за водоснабдевање и канализације, изградња амбуланте	град Чачак, надлежна министарства
Изградња смештајних капацитета	Партнерство са домаћим и иностраним инвеститорима
МРЧАЈЕВЦИ	
Активност	Извор финансирања
Партерно уређење простора за одржавање манифестације „Купусијала“ Мрчајевци	град Чачак
ПРИСЛОНИЦА	
Активност	Извор финансирања
Партерно уређење простора за одржавање манифестације „Сабор фрулаша Србије“ Прислоница	град Чачак
ЗАБЛАЋЕ	
Активност	Извор финансирања
Партерно уређење простора за одржавање манифестације „Плодови Западног Поморавља“ Заблаће	град Чачак
РУРАЛНИ ПРОСТОРИ	
Активност	Извор финансирања
Улагања у инфраструктуру на сеоском подручју и подршка развоју сеоског туризма	град Чачак

Литература и извори

1. Водич кроз Чачак, Туристичка организација Чачка, Чачак, 2007.
2. Вујовић С., Цвијановић Д., Штетић С. (2012): Дестинацијски концепт развоја туризма, Институт за економику пољопривреде, Београд.
3. Вуковић П., Цецић Н. и Цвијановић Д. (2007): *Одрживи туристички развој руралних подручја Србије*, Економика пољопривреде 54(3), стр. 369-379.
4. Dudley, N (ed.) (2008): Guidelines for Applying Protected Area Management Categories, IUCN, Gland, Switzerland.
5. Eagles, P.F.J., McCool S., Haynes, C.D. (2002): Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and management, IUCN, Gland, Switzerland, Cambridge, UK, UNEP and the WTO
6. Edington J.M and Edington M.A. (1986): Ecology, Recreation and Tourism, Cambridge University Pres, Cambridge
7. Evans C. (2005): Conservation and Sustainable Use of Biodiversity in the Dalmatian Coast through Greening Coastal Development, An Approach to Planning for Sustainable Tourism Based on Relevant International Experience, UNDP/GEF COAST project, Phase B
8. Ecotourism Development- A Manuel for conservation Planners and Managers, Volume: The Nature Conservancy, Arlington Virginia, USA, 2002.
9. *Закон о заштити животне средине*, www.pzzp.rs/uploadimage/07zzzs%202009.Pdf
10. *Закон о заштити природе*, pdf www.pzzp.rs/uploadimage/05z%20o%20zastiti%20prirode%2010.pdf
11. Ingram C. D. and Durst P. B. (1989): "Nature-Oriented Tour Operators: Travel to Developing Countries." Journal of Travel Research, 28 (Fall):
12. Neto F.(2003): A New Approach to Sustainable Tourism Development :Moving beyond Environmental protection.
13. *Geological Society, London, Special Publications; 2008; v. 300; p. 37-60*
14. Милојевић Ј. и други (2006): Екотуризам- заблуде, ограничења, могућности, AQS, Крагујевац.
15. Goodwin H.(1995): In pursuit of ecotourism, Biodiversity and conversation <http://www.springerlink.com>
16. Косар Љ. (2013): Хотелијерство II, ВХС, Београд.
17. Светска туристичка организација (2004), *Индикатори одрживог развоја за туристичку дестинацију- Приручник*, UNWTO, Мадрид.
18. *Стратегија развоја туризма Републике Србије за период 2016. - 2025.* – доступно на <http://mtt.gov.rs/download/3/strategija.pdf>
19. Тодоровић М., Штетић С. (2009): Рурални туризам, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.
20. Тодоровић М., Штетић С. (2010): Ethno-tourism as a type of alternative tourism, International Conference on Tourism and Environment, Сарајево.
21. Шимичевић Д., Штетић С. (2011): Значај пласмана локалне пољопривреде кроз специјализоване гастро туристичке производе, Економика пољопривреде, Специјални број 1, стр. 255-264.
22. Шимичевић Д., Штетић С. (2011): *Улога одрживог развоја у управљању дестинацијама руралног туризма*, 6. Међународни симпозијум о ловству и одрживом коришћењу биодиверзитета, Жагубица 2011, стр. 242-253.
23. Штетић С. (1997): Алтернативни или масовни туризам – услов или последице одрживог туризма, Копаоник
24. Штетић С, (2009): Achieving a balance between sustainable development and economic growth throught tourism, EnE09 – Пета РЕгионална Конференција "Environment for Europe", Београд.
25. Штетић С, (2011): Пословни туризам, ЛИ, Београд.
26. Штетић С., Цвијановић Д. и Шимичевић Д. (2014): *Посебни облици туризма дунавског региона Србије*, Институт за економику пољопривреде, Београд.
27. Штетић С., Шимичевић Д. (2011): *Пољопривреда као предуслов одрживог развоја руралног туризма дунавског региона*, Економика пољопривреде, Специјални број 1, стр. 397-408.

28. Штетић С., Шимичевић Д. (2015): *Туристичка географија*, Висока туристичка школа, Београд.
29. Штетић С., Шимичевић Д. и Ђурчић Н. (2013): *Специфични облици туризма*, ЛИ, Београд.
30. <https://www.adventuretravel.biz/>
31. <https://www.booking.com/searchresults.sr>
32. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/najnovija-detaljna-mapa-srpskih-autoputeva-evo-koji-su-delovi-koridora-završeni-i/89fv3eh>
33. <https://www.google.com/maps/place/Їааааа/>
34. <https://www.firmaodpoverenja.com/companies,1089,chachak?page=1>
35. <http://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-turizam/korisne-informacije-turisticki-promet-srbija-kategorizacija/>
36. <https://www.cacak.org.rs/Cacak-1-1>
37. <http://ozonpress.net/hronika/zabrinjavajuci-kvalitet-vode-zapadne-morave/attachment/1-sliv-zapadne-morave/>
38. <http://www.products-serbian.com/tourism-culture/rs/srpski-turizam/srpski-religijski-turizam/serbian-churches-monasteries/item/1024-ovcar-kablar-gorge-monasteries-between-cacak-on-the-east-and-pozega-on-the-west>
39. https://sr.wikipedia.org/wiki/Државни_путеви_ІА_реда#/media/File:New_map_of_motorways_in_Serbia.svg
40. http://www.stat.gov.rs/publikacije/-_Публикације_Статистички_годишњаџи_Републике_Србије_и_Општине_и_региони
41. <http://www.travel.rs/sr/priroda/planine/ovcarsko-kablarska-klisura>
42. <http://www2.unwto.org/>

Председник радне групе,

Проф.др Снежана Штетић, Висока туристичка школа Београд

Чланови:

1. Проф.др Љиљана Косар, Висока хотелијерска школа
2. др Дарио Шимичевић, Висока туристичка школа Београд
3. Предраг Обрадовић, Универзитет Сингидунум Београд
4. Милан Бојовић, помоћник градоначелника,
5. Владан Милић, помоћник градоначелника,
6. Немања Трнавац, члан градског већа
7. Војин Јаковљевић, директор ЈУ „Туристичка организација Чачка“
8. Драгомир Савић, ЈУ „Туристичка организација Чачка“
9. Гордана Мајсторовић, ЈУ „Туристичка организација Чачка“
10. Јелена Кузмановић, ЈУ „Туристичка организација Чачка“
11. Александар Никитовић, ЈУ „Туристичка организација Чачка“
12. Горан Николић, ЈУ „Туристичка организација Чачка“
13. Драган Ђоловић, туристички радник - водич
14. Славко Миленковић, директор Специјална болница за рехабилитацију “Атомска Бања”
15. Др Лидија Обрадовић Бурсаћ, Специјална болница за рехабилитацију “Атомска Бања”
16. Маристела Белић, УТП”Морава” ад Чачак
17. Бојан Бабић, туризмолог
18. Ивана Обрадовић, Менаџер Хотел “Avenue” Чачак
19. Дамир Ујевић, професор у Прехрамбено угоститељској школи Чачак
20. Ђорђе Чоловић, СПЦ
21. Мирјана Кнежевић, туристичка агенција “Лазена” Чачак

Садржај

Увод.....	
Полазне основе.....	
Циљ истраживања.....	
Визија.....	
Хипотезе.....	
Методе истраживања.....	
Теоријска полазишта.....	
Организација истраживања.....	
Очекивани резултати истраживања.....	
Концепција и динамика истраживања.....	
1. Туризам као глобални феномен.....	
1.1. Развојни трендови на светском туристичком тржишту.....	
1.2. Текући трендови на глобалном тржишту.....	
1.3. Визија развоја до 2030. године.....	
2. Развојне могућности туризма и угоститељства града Чачка.....	
2.1 Осврт на Стратегију развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године.....	
2.2. Осврт на Стратегију одрживог развоја града Чачка.....	
3. Стање, потенцијали и ограничења развоја туризма града Чачка.....	
3.1. Природно-географски оквир.....	
3.1.1. Туристичко географски и саобраћајни положај Чачка.....	
3.1.2. Рељеф.....	
3.1.3. Хидролошке карактеристике.....	
3.1.4. Климатске карактеристике Чачка.....	
3.1.5. Биогеографске карактеристике.....	
3.2. Антропогени ресурси.....	
3.2.1. Културно историјско наслеђе.....	
3.2.2. Манастири Овчарско - кабларске клисуре.....	
3.2.3. Остали манастири града Чачка.....	
3.2.4. Споменици.....	
3.2.5. Спорт.....	
3.2.6. Манифестације.....	
3.3. Социоекономски оквир развоја туризма Чачка.....	
3.3.1. Обим и динамика кретања становништва.....	
3.3.2. Квалификациона структура становништва.....	
3.3.3. Економска активност становништва.....	
3.3.4. Стање и перспективе развоја привреде.....	
4. Анализа постојећег стања у туризму града Чачка.....	
4.1. Актуелни туристички производ.....	
4.2. Туристички промет.....	
4.2.1. Обим, динамика и структура туристичког промета.....	
4.2.2. Дужина боравка.....	

4.3. Понуда угоститељских објеката за смештај града Чачка	
4.3.1. Обим и квалитет понуде угоститељских објеката за смештај у граду и непосредној околини.....	
4.3.2. Обим и квалитет понуде угоститељских објеката за смештај у атомској бањи Горња Трепча	
4.3.3. Обим и квалитет понуде угоститељских објеката за смештај у Овчар бањи	
4.3.4. Запосленост у угоститељству града Чачка.....	
4.3.5. Основне одлике туристичког промета хотела „Ливаде“	
4.3.6. Основне одлике туристичког промета хотела „Коле“	
4.4. Институционално-правни оквир друштвено-економског развоја.....	
5. Анализа конкурентности града Чачка као туристичке дестинације	
5.1. Дефинисање основа конкурентности града Чачка као туристичке дестинације.....	
5.2. Конкурентске туристичке дестинације.....	
6. Идентификација и потенцијал кључних туристичких производа на територији Града Чачка	
6.1. Транзитни туризам.....	
6.2. Здравствени туризам – Бањски туризам.....	
6.3. Културни туризам	
6.4. Догађаји и манифестације.....	
6.5. Ђачки и омладински туризам	
6.6. Спортски и авантуристички туризам.....	
6.7. Пословни туризам.....	
6.8. Рурални туризам.....	
6.9. Гастрономски туризам	
6.10. Еко и етно туризам	
6.11. Излетнички туризам.....	
7. Стратегија развоја туризма града Чачка	
7.1. Стратешка визија развоја туризма.....	
7.2. SWOT анализа	
7.3. Оцена стања туристичке дестинације Чачак.....	
7.4. Дефинисање стратешких циљева	
8. Избор могућих облика туризма за развој туристичке дестинације Чачак	
9. Акциони план инвестиција града Чачка у области инфраструктуре и туристичке инфраструктуре за период до 2024. године	
Литература и извори.....	

Овај програм објавити у „Службеном листу града Чачка“.